

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

İSLAM TARİHİ PROGRAMI

1509 NO'LU RİZE ŞER'İYYE SİCİLİ İŞİĞİNDA RİZE'DE SOSYAL HAYAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ümit ERKAN

AĞUSTOS - 2007

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ PROGRAMI

1509 NO'LU RİZE ŞER'İYYE SİCİLİ İŞİĞİNDA RİZE'DE SOSYAL HAYAT

Ümit ERKAN

Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce

Bilim Uzmanı (İslam Tarihi)

Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez'dir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 27.07.2007

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 22.08.2007

Tezin Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Nebi GÜMÜŞ

Jüri Üyesi : Doç. Dr. İbrahim Hilmi KARSLI

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Yavuz KÖKTAŞ

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Osman PEHLİVAN

Ağustos - 2007

TRABZON

0. SUNUŞ

00. Önsöz

İslâm hukukunu, hukuk sistemi olarak kabul eden Osmanlı Devleti'nde yargı organı şer'i mahkemelerdir. Bu mahkemelerin başında bulunan kadılar ise hukukî görevlerinin yanında devletin diğ er idarî görevlerini de üstlenmişlerdir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde herhangi bir eyalet, sancak ve kazaya devlet idaresi tarafından gönderilen emirler şer'i mahkemeyi temsil eden kadılara yazılırdı. Dolayısıyla bu tür yazışmalar da şer'iyye sicillerine kaydedilirdi. Osmanlı Devleti'nin tarihî, hukukî, iktisadî, ticarî ve sosyal yapısıyla ilgili bilgileri ihtiva eden şer'iyye sicilleri Osmanlı tarihinin aydınlatılmasında en önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Bugünkü anlamda ait olduğu mahallin adeta bir yerel gazetesi durumundadır. Bu sicillerde padişahıtan gelen fermanlardan, kadıların sorumlu oldukları kazalara bağılı en ufak köydeki alışverişe kadar her tür kayıda rastlamak mümkündür. Şer'iyye Sicillerini incelemeyen bir tarihçi, özellikle mahallî olayları ayrıntılarıyla ortaya koymakta yetersiz kalır. Osmanlı Devleti'nin altı asırlık sosyal yapı ve idarî teşkilâtının doğru olarak tespiti, şer'iyye sicillerinin tetkikine bağılıdır.

Çalışmamızın ağırlık noktası eskiden Lazistan Sancağı'nın kazası olan, bugünkü Rize iline ait hicrî 1330-32 (Miladî 1911-13) tarihlerini kapsayan 1509 no'lu Rize Şer'iyye Sicili'nin değerlendirmesinden oluşmaktadır. Bu çalışmanın Giriş bölümünde Şer'iyye Mahkemeleri ve Sicillerinin mahiyeti ve önemi, ayrıca kadılar tarafından kaleme alınan belgeler üzerinde durulmuştur. Giriş bölümünden sonra, çalışma üç ana bölüm altında toplanmıştır. Birinci bölümde, Rize'nin kısa bir tarihi verildikten sonra ikinci bölümde defterin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Bu çalışmada bana yardım ve desteklerini esirgemeyen danışmanım Yrd. Doç. Dr. Nebi GÜMÜŞ hocama çok teşekkür ederim. Ayrıca Şer'iyye Sicillerini okumamızda bize yardımcı olan Prof. Dr. Ziya KAZICI hocamıza, tezin hazırlanmasında desteklerinden yararlandığım Doç. Dr. H. Ahmet ÖZDEMİR, Doç. Dr. Ali AKDOĞAN, Yrd. Doç. Dr. Kemal YILDIZ, Arş. Gör. Mustafa IRMAK ve Arş. Gör. Bayramalı NAZIROĞLU'na teşekkürü bir borç bilirim.

Ümit ERKAN

Rize 2007

01. İçindekiler

	Sayfa Nr.
0. SUNUŞ.....	III
00. Önsöz	V
01. İçindekiler.....	VI
02. Özet	VIII
03. Summary	IX
04. Kısaltmalar Listesi	X
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. RİZE TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	10
10. "Rize" Kelimesinin Menşei	10
11. Türklerden Önce Rize	11
12. Doğu Karadeniz’de Kolonileşme	13
13. Pontus Dönemi	14
14. Selçuklular Devrinde Rize	18
15. Osmanlılar Devrinde Rize	19
16. Cumhuriyet Devrinde Rize.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1509 NO’LU RİZE ŞER’İYYE SİCİLİ’NİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	24
20. Sicilin Genel İçeriği	24

21. Sicilde Geçen Köy, Mahalle ve Sülâle İsimleri.....	25
22. Aile Hayatı	37
220. Ailenin Oluşumu	37
221. Ailenin Dağılması	47
2210. Süt Haramlığı	47
222. Koruyucu Aile Müesseseleri.....	53
23. Müslim-Gayrimüslim İlişkileri.....	58
24. Ticarî Hayat	61
25. Eşkîyalık Faaliyetleri	67
26. Madencilik Faaliyetleri	69
27. Hükâm-ı Şer' ve Memurîn-i Şer'iyeye Kanun-i Muvakkiti.....	93
270. Şer'iyeye Mahkemelerinin Bulunduğu Yerler	94
271. Kadıların Rütbeleri.....	95
272. Kadılarda Aranılan Nitelikler	95
273. Kadıların Azledilememesi	96
274. Kadıların Terfii	97
275. Kadıların Sorumluluğu	97
276. Kadıların Yardımcıları	99
28. Vakıflar	70
29. İmam-Hatip Atamaları	73
30. Meslekler.....	75
31. Konu Başlıklarına Göre Sicilde Geçen Davalar	82
3. SONUÇ	93
YARARLANILAN KAYNAKLAR	105
ÖZGEÇMİŞ	113

02. Özet

Yapılan bu tez çalışmasının amacı 1509 no'lu Rize Şer'iyye Sicilinin değerlendirmesini yapıp, bu belgeler ışığında Rize'nin o döneme ait sosyo-ekonomik, idarî, kültürel ve adlî yapısının incelenerek bölgenin tarihinin araştırılmasına katkıda bulunmaktır.

1509 no'lu defterin sayfalarının tamamı okunarak değerlendirilmesi yapılmıştır. 1911-1913 yılları arasını kapsayan belgeler toplam 608 adettir. Belgelerin deftere kaydında kronolojik sıralama esasına uyulmamıştır. Bu belgelere dayanılarak Rize'nin XX. y.y. başlarındaki sosyo-ekonomik, idarî, adlî ve kültürel durumu hakkında tahliller yapılmaya çalışılmıştır.

Şer'iyye mahkemeleri Osmanlı Kuruluş-Tanzimat Dönemi arası tek kadılı yargılama usulüne dayalı, halka ait her türlü yargılamanın yapıldığı mahkemelerdir. Tanzimat sonrasında yapılan değişikliklerle Şer'iyye mahkemelerinin yargılama yetkilerinin çoğu yeni açılan Ticaret ve Nizamiye mahkemelerine devredilmesiyle Şer'iyye mahkemelerinin en önemli unsuru olan kadıların da önemi azalmıştır.

Şer'iyye Sicilleri (Kadı sicilleri) incelendiğinde, belgelerin halkın hayat şartlarını, toplumsal ilişkilerini, kullanılan her türlü eşyayı, geçim kaynaklarını, nüfus yapısını, devlet hizmetlerini ve benzeri birçok önemli hususu ortaya koyduğundan dolayı zengin bir kaynak oluşturduğu görülmektedir.

Defterdeki toplam 608 adet kaydın içeriğinde tereke, vasî tayini, vekâletnâme, vakfiye, rehin senedi, borç-alacak davaları, talak ilâmları, nafaka talepleri, Ramazan ayının ilanı, Ramazan ve Kurban bayramlarının ilanı, vakıflara görevli tayini gibi konular bulunmaktadır.

03. Summary

The aim of the thesis is to evaluate the pages of Rize Shari'a Register numbered 1509. According to these documents Rize; social-economic, managerial, cultural and judicial structure are examined and contributed to history science with original documents.

Numbered 1509 notebooks pages evaluation was made. The documents comprised between 1911 and 1913 were totally 608 number. It wasn't based on the chronological order while registering the documents to notebook. It was tried to analyse Rize's social-economic, managerial, cultural, judicial statement at the beginnings of 20th century.

Shari'a courts were courts with one judge between Ottoman Reform foundation period. Changes after reform caused to transfer the most of the authority to the trade Nizamiye courts. And the judges were the most important part of Shari'a courts were become less.

When the judge register are examined; the documents expose many subjects like to people's living standards, social relations, their goods, living sources, government services. So these are seen to have formed a rich resource.

Total 608 documents content in the notebook belongs to subject such as heritage, guardian appointment attoreyship, foundational, pledge's voucher, cases of dept-demand, demands of alimony, the announcement of Ramadan month and the announcement of religious festival of Ramadan and Sacrifice and guardian appointment of charged to foundations.

04. Kısaltmalar Listesi

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
b.	bin, ibn
BCA.	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
bk.	Bakınız
BOA. DH. İD.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye İdare
çev.	Çeviren
DH. EUM. MTK.	Dâhiliye-Muhâberât ve Tensikat Müdüriyeti
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1988-
ed.	Editör
İA	Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi, I-XIII, İstanbul 1940-1988
İÜEFTD	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi
M.Ö.	Milâttan Önce
M.S.	Milâttan Sonra
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
nr.	Numara
R.Ş.S.	Rize Şer'iyeye Sicili
s.	Sayfa
sy.	Sayı
TDTD	Türk Dünyası Tarih Dergisi
ts.	Tarihsiz
TTK	Türk Tarih Kurumu
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve devamı
vs.	Vesaire
YTA	Yeni Türkiye Ansiklopedisi
y.y.	Yüzyıl

GİRİŞ

Bu çalışmada üzerinde durulan en önemli konu 1509 no'lu Rize Şer'iyye Sicilinin değerlendirilmesidir. Buna bağlı olarak Rize tarihi, sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı incelenmiştir. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nde kadı, şer'iyye mahkemeleri ve mahkemelere konu olan belge türleri hakkında da bilgi verilmiştir.

Osmanlı Hukukunun Genel Yapısı: Osmanlı hukuku günümüze kadar çok tartışılmış bir konudur. Bu konudaki belgelere dayalı inceleme ve tetkikler arttıkça Osmanlı hukukunun genel özellikleri de netlik kazanmaktadır. Bilinen bir gerçek var ki o da Osmanlı hukukunun büyük oranda şer'i hukuka ve bunun yanında örfî hukuka dayandığıdır.

Osmanlı hukuku Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla oluşmuş yeni bir hukuk sistemi değildir. Daha önce kurulmuş olan Türk ve İslâm devletlerinin hukuku ve hukuk uygulamalarıyla birlikte, Osmanlıların zaman içinde ihtiyaç duyarak yeni kurallar eklediği bir hukuk sistemidir. Bu sebeple Osmanlı hukuku ile Osmanlı'nın selefi Türk ve İslâm devletlerinin hukuku arasında bir paralellik vardır.

Osmanlı hukukunun en önemli iki unsuru; Klasik fıkıh kitapları içinde yer alan ve geçmiş dönemlerde devletin müdahalesinden uzak kalarak, bağımsız olarak oluşmuş şer'i hukuk ve de padişahların emir ve fermanlarından oluşan örfî hukuktur¹.

Osmanlı hukukunun genel olarak şer'i hukuka dayandığı ve örfî hukukun da zaman içerisinde ihtiyaca dayalı olarak oluştuğu düşünülecek olursa örfî hukukun şer'i hukuka ters düşmemesine çalışıldığı görülecektir. Nitekim Osmanlı Devletinin kuruluş yıllarında Osman Gazi'nin ilk örfî vergi olan bac (Pazar) vergisinin konulmasına ilk önce "Allah

¹ M. Akif Aydın, Türk Hukuk Tarihi, İstanbul 1996, XIX, s. 352.

emri değil” diye karşı çıkması ve sonra şer’i esaslara aykırı olmadığını öğrenmesiyle adı geçen verginin kabul edilmesi buna güzel bir örnek teşkil eder. Bunun yanında hukukî problemlerde Şeyhülislâm’ın görüşünün alınmasını isteyen hatt-ı hümayunların varlığı padişahların İslâm hukukuna uyma yönündeki titizliğinin bir göstergesidir².

Şer’iyye Mahkemeleri: Kadı ve naiblerin kaza işiyle uğraştıkları dairelere şer’iyye mahkemeleri denilmektedir³. Şer’iyye mahkemeleri İslâm adliye teşkilatının yargı müesseseleridir. İslâmiyetin doğuşu ile başlayan bu mahkemelerde kadı ve naibler kaza görevini yerine getirmişlerdir. İslâmiyet’in yayılması ile birlikte muhakeme görevini Hz. Muhammed (s.a.v.) bizzat kendisi yapmıştır⁴. Hulefa-i Raşidin döneminde de muhakeme icrasını çoğu zaman halifeler doğrudan kendileri ifâ etmişler⁵ ve bu uygulama Emeviler⁶ ve Abbasiler⁷ devrinde de bazı değişiklikler göstermekle birlikte devam etmiştir.

Osmanlı Devleti’nde mehâkim-i şer’iyye, meclis-i şer’, meclis-i şer-i enver veya nebevî gibi tabirlerle anılan şer’iyye mahkemeleri, kadı veya naibler tarafından yargı işinin icra edildiği yerlerdir⁸. Kendinden önceki İslâm devletlerinin takipçisi olan Osmanlı Devleti de şer’i kaza usulünü benimsemiş ve Osman Bey’in tayin ettiği iki memurdan biri kadı olmuştur⁹.

² Aydın, a.g.e., s. 80-81.

³ Halil İncılık, “Mahkeme”, İA, İstanbul 1993, VII, s. 149.

⁴ Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Ed. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul 1992, II, s. 271; Fahrettin Atar, “Kadı”, DİA, XXIV, s. 66.

⁵ Fahrettin Atar, İslâm Adliye Teşkilatı, Ankara 1999, s. 63-64.

⁶ Halil Cin-Ahmet Akgündüz, Türk Hukuk Tarihi, I, Konya 1989, s. 201; Atar, a.g.e., s. 77-79.

⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal, Anlara 1986, s. 10; Cin-Akgündüz, a.g.e., I, s. 222.

⁸ Ahmet Akgündüz, Şer’iyye Sicilleri, Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler, İstanbul 1988, I, s. 76; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı, Ankara 1984, s. 121.

⁹ Cin-Akgündüz, a.g.e., I, s. 227; Osmanlı Devleti’nde ilk kadı tayini için bk. Mehmet Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-III, İstanbul 1983, II, s. 77; Joseph Schact, “Mahkeme” İA,

I. Murat zamanında orduya ait şer'i işler için kadıaskerlik ihdas edilmiştir. Kadıaskerlik Fatih devrinde Rumeli ve Anadolu'ya mahsus olmak üzere ikiye ayrılmıştır¹⁰. Yine kanunnamelerde kadıları rütbe ve dereceleri ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır.

Kadılar yargı işlerini cami, mescit, medrese veya evlerinin bir köşesinde yürütürlerdi. II. Mahmud Şer'iyye mahkemesi ve kadılar konusunda değişiklikler yaparak ilk defa İstanbul kadısına resmi mahkeme binası tesis etmiştir¹¹.

II. Mahmut Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye ve Şûrâ-yı Bâb-ı Ali adında encümen kurmuş (1837) ve bir sene sonra da birisi kadıaskerliklerindeki kadılara ve nâiblere biri de devlet memurlarına mahsus olmak üzere iki ceza kanunu neşretmiştir.

Tanzimat döneminde de bu tarzda ceza kanunları yayınlanmış, 1855 tarihinde şer'iyye mahkemeleri nizamnamesinde bu mahkemelerin yetkileri ve alınacak harçlara dâir açıklık getirilmiştir. Aynı zamanda kadıaskerliklere bağlı olan kadılar Tanzimat'tan sonra Şeyhülislâmlığa bağlanmıştır¹².

Divân-ı Ahkâm-ı Adliye'nin tesisinden bir müddet sonra mahkemeler, şer'i ve nizâmi olmak üzere ikiye ayrıldı. Ancak bu iki mahkemenin vazife ve salâhiyetleri tam olarak belirlenmediğinden karışıklıklara sebep oluyordu. Bu aksaklıkları ortadan kaldırmak hem de icâb eden ıslahat ve yenilik hareketlerini geliştirmek üzere fıkha dayalı ve kaynağını şeriattan alan bu kanunlar mecmuası olan mecelle neşredildi. Nizamiye Mahkemelerinin önem kazanması ve askerî davaların ayrılması sebebiyle şer'i mahkemelerin vazife ve salâhiyetleri azaltılmış oldu.

12 Mart 1333 (1917) tarihinde bir kanun neşrolunarak şer'i mahkemelerin usulü düzene sokulmak istendi. Ancak iktidara gelen İttihat ve Terakki bu mahkemeleri meşihata

İstanbul 1993, VII, s. 147.

¹⁰ Uzunçarşılı, İlmiye Teşkilatı, s. 151-152.

¹¹ Akgündüz, a.g.e., s. 77

¹² Akgündüz, a.g.e., s. 77; Schact, a.g.m., s. 148.

bağladı. Cumhuriyetin ilanından sonra 8 Nisan 1924 tarihli kanunla şer'i mahkemeler tamamen ortadan kaldırıldı ve vazifeleri asliye hukuk mahkemelerine devredildi¹³.

Şer'iyye Sicillerinin Tanımı: Şer'iyye sicilleriyle ilgili olarak üç temel mefhumun bilinmesi şarttır. Bunlardan birincisi mahdar kavramıdır. Mahdar sözlükte huzur ve hazır olmak demektir. Terim olarak iki manası mevcuttur: Birincisi, hukukî bir dava ile ilgili kayıtlar; tarafların iddialarını ve delillerini ihtiva eden, ancak hakimin kararına esas teşkil etmeyen yazılı beyanlardır. Kadı, taraflarla ilgili bilgiyi hatırlatmak ve müzakere etmek üzere yazılı hale getirir, fakat vereceği karara bu yazılı kayıtları içeren dava dosyasındaki bilgiler esas teşkil etmez. Fıkıh kitaplarında mahdar kelimesinin bu manada kullanıldığını görüyoruz¹⁴. İkincisi: Her hangi bir mesele hakkında düzenlenen yazılı belgenin muhtevasının doğruluğunu ilâm için, belgenin altında, mecliste hazır bulunan ve meseleye vâkıf olan subaşı, çavuş ve muhızır gibi şahısların yazılı olarak takrir ettikleri şahadet beyanlarına ve imzalarına da mahdar denir¹⁵.

İkinci temel kavramımız sicil tabiridir. Sözlükte okumak, kaydetmek ve karar vermek demek olan bu kelimenin terim olarak ifade ettiği mana şudur: İnsanlarla ilgili bütün hukûki olayları, kadıların verdikleri karar suretlerini, hüccetleri ve yargıyı ilgilendiren çeşitli yazılı kayıtları ihtiva eden defterlere şer'iyye sicilleri (sicillât-ı şer'iyye), kadı defterleri, mahkeme defterleri, zabt-ı vakâyi sicilleri veya sicillât defterleri denmektedir. Şer'i mahkemeler tarafından verilen her çeşit ilam, hüccet ve şer'i evrak, istisnasız asıllarına uygun olarak bu defterlere kaydedilmektedir. Hâkim mahkemede mutlaka bir sicillât defteri bulunduracak ve vereceği ilam ve hüccetleri, tahriften korunacak şekilde muntazam olarak söz konusu deftere kaydedecektir¹⁶.

¹³ Mücteba İlgürel, "Şer'iyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru", İÜEFTD, İstanbul 1975, s. 125.

¹⁴ Fetâvâyi Hindîyye Ansiklopedik İslâm Fıkıhı, çev. Mustafa Efe, Ankara 1986, XIII, s. 363.

¹⁵ Akgündüz, a.g.e., s. 17.

¹⁶ Luis Ma'luf, El-Müncid fi'l Luğa, Beyrut 1986, s. 322; Uzunçarşılı, a.g.e., s. 116.

Üçüncü olarak değineceğimiz kavram Sakk-ı Şer'i ifadesidir. Bu ifade sicil defterlerindeki kayıtların belli bir kurala göre tutulup tutulmadığıyla ilgili bir ifadedir. Bu sorun tam olarak açığa kavuşturulmasa da daha çok belli bir kuralın geçerli olduğu görüşüdür. İşte bu görüşe göre sicil defterlerindeki kayıtların tutulmasında takip edilen kurala sakk-ı şer'i usulü denmektedir¹⁷. Bu usuller bütün hakimler tarafından gözetilmek zorunda olduğu şer'iyeye sicil defterlerinden anlaşılmaktadır. Yine bir defter içinde birden fazla hâkim kayıt almışsa düzen bozulmaksızın aynı kuralların izlendiği de anlaşılmaktadır.

Şer'iyeye Sicillerinin Türk-İslâm Tarihi Açısından Önemi: Gerek varolduğu zaman içerisinde dünyanın gidişatına verdiği düzen, gerekse yıkılmasından sonra dünyada kendisine duyulan yoğun ilgi ve hükmettiği coğrafyanın günümüzdeki hukuk, siyaset, askerî, kültür, edebiyat, sosyal ve ekonomik yapılarında derin bir etki yapmış olan Osmanlı Devleti'nin hukuki işleyişinin anlaşılması itibarıyla şer'iyeye sicillerinin inkâr edilemez bir rolü vardır. Bu itibarla şer'iyeye sicilleri Osmanlı hukuk tarihinin önemli bir kaynağını teşkil eder¹⁸.

Şer'iyeye sicilleriyle Osmanlı hukukunun kaynakları, bu kaynaklar içerisinde İslâm hukuku ve uygulaması, İslâm hukukunun kaynakları, örfî hukuk ve işleyişi, hukukun icrasında görevli makamlar, idarî organlar ve çalışmaları hakkında önemli bilgi ve tespitlerde bulunma imkânı elde edilmektedir¹⁹.

Her şer'iyeye sicili bulunduğu yerin iktisadî hayatına dair birinci elden orijinal tarih vesikalarıdır. XV. ile XX. asır aralarında Türk halkının hayat ve geçim tarzı, ithal ve ihraç edilen eşyalar, halktan toplanan vergiler, hukuk ve ceza davalarındaki tazminatların

¹⁷ Akgündüz, a.g.e., s. 18.

¹⁸ Akgündüz, a.g.e., s. 12.

¹⁹ Akgündüz, a.g.e., s. 13-14.

miktarı, para, enflasyon ve develüasyonun tarihî seyri şer'iyeye sicillerinde ayrıntılı bir şekilde takip edilebilir²⁰.

Şer'iyeye sicillerinden idarî teşkilata dair; kaza, sancak ve eyalet taksimatı, idarî ve adlî müesseselerin hem idarî yapısını hem de ifa ettikleri fonksiyonlarını öğrenmek mümkündür²¹.

Türk halkının aile yapısı, ticarî, ahlakî vb. sosyal yapıyı ilgilendiren meselelerde sicillerin aydınlatıcı rolü büyüktür.

Şahsın hukuku ile kararlardan, Osmanlı hukukunda gerçek ve tüzel kişilerin (vakıflar) bilindiği, ehliyet, gaiplik, şahsi haklar ve benzeri konulara dair şer'î hükümlerin aynen uygulandığı anlaşılmaktadır. Miras hukukuna ilişkin kayıtların çoğunluğunu miras sözleşmeleri ve tereke taksimleri teşkil etmektedir. Bu kayıtlardan muhtelif devirlerdeki ailelerinin refah seviyelerini, kullandıkları eşyaları ve fertlerin sahip olduğu mal varlıklarını öğrenmek mümkündür. Aile hukuku ile ilgili olarak sicil kayıtlarından eski Türk aile yapısı, nişanlanma, evlenme, boşanma, ev eşyaları, beslenme şekli vb. müesseselerin nasıl işlediği hakkında bilgi edinilmektedir²².

Şer'iyeye sicillerinde harp tarihi ve askerî konularla ilgili de tafsilatlı bilgi bulmak mümkündür. Osmanlı ordusu sefere çıktığında Anadolu ve Rumeli'de muhtelif yerlerde konaklayarak burada hem asker hem de vb. ihtiyaçların teminine giderdi. Bu doğrultuda beylerbeyi, sancakbeyi ve kadılara yazılı emirler gönderilirdi. Burada savaşın kime ve hangi sebeple açıldığı vb. bilgiler yazılıdır. Yani 470 yıllık harp tarihimizi, bütün

²⁰ Cahit Baltacı, "Şer'iyeye Sicillerinin Tarihsel ve Kültürel Önemi", Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu, İstanbul 1985, s. 127.

²¹ Mücteba İlgürel, "XVIII. Yüzyıl Balıkesir Şer'iyeye Sicillerine Göre Subaşılık Müessesesi", VIII. Türk Tarih Kongresi, II, Ankara 1976, s. 1275.

²² Akgündüz, a.g.e., s. 13.

tafsilatıyla şer'iyeye sicillerinin genellikle sonlarında yer alan ve kadılara hitaben yazılan yazılı emirlerde bulmak mümkündür²³.

Şer'iyeye Sicillerinin İhtiva Ettiği Başlıca Belgeler: Şer'iyeye sicilleri defterlerindeki yazılı kayıtları iki ana gruba ayırabiliriz. Bunlardan birinci grubu: kadılar tarafından inşa edilerek yazılan kayıtlar olan hüccet, i'lam, maruz, mürasele vb.; ikinci grubu ise: kadıların kendilerinin inşa etmedikleri, belki kendilerine hitaben gönderildiği için sicile kaydedilen fermanlar, tayin beratları, buyrultular ve diğer hüküm ve çeşitleri oluşturmaktadır²⁴. Bunların en önemlilerinden kısaca bahsedelim.

Kadılar Tarafından Kaleme Alınan Belgeler:

İlâm: Lügatte; bildirmek, anlatmak manalarına gelir²⁵. Şer'iyeye sicillerindeki manası ise: hakimin bir davada şeriata göre verdiği hükmünü ve üstünde imza ve mührünü taşıyan bir vesikadır²⁶. İlâmı diğer şer'iyeye sicili kayıtlarından ayıran en önemli özellik hâkimin verdiği kararı ihtiva etmesidir. Hâkimin verdiği kararı ihtiva eden her belge ilâmdır²⁷. İlâmlar şu unsurlardan oluşur: Hakimin imza ve mührü, davacının adı ve adresi, davalının adı, dava konusu, davacının cevabı, beyyine talebi (ispat edilecek delil), ispat ve yemin, şahitler hakkında güvenilirlik soruşturması, hüküm, tarih, şuhudu'l hal²⁸.

Bazı ilâm çeşitleri şunlardır: Borç ikrarı ile ilgili ilâm, alacağın ispatına ilişkin ilâm, kefâlet, havale ve istihkak ilâmları, icare ilâmları, evlenme ve boşanmaya dair ilâmlar vs.

Hüccet: Lügatte; delil, belge, bürhan bir fiilin sabit olduğuna medar olan nesne manalarına gelir²⁹. Şer'iyeye sicillerindeki anlamıyla hüccet, hâkimin hükmünü ihtiva

²³ Akgündüz, a.g.e., s. 16.

²⁴ Akgündüz, a.g.e., s. 20.

²⁵ Pakalın, s. 232.

²⁶ Abdulaziz Bayındır, İslâm Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması), İstanbul 1986, s. 288.

²⁷ Akgündüz, a.g.e., s. 29.

²⁸ Bayındır, a.g.e., s. 3-11.

²⁹ Pakalın, a.g.e., I, s. 365; Fetâvâyi Hindiye, XIII, s. 221.

etmeyen, taraflardan birinin ikrarıyla diğzerinin tasdikini havi bulunan ve üzerinde bunu düzenleyen hâkimin mühür ve imzasını taşıyan senet demektir. Hücetler aslında mahkemelerin noterlik çalışmalarının bir ürünüdür³⁰. Hücette hâkimin mühürü – ilâmın aksine- vesikanın üst tarafın konurdu³¹.

Şer’iyye sicillerinde kayıtlı hücetler, bey’, nafaka, vasiyet, vekâlet, vasi tayini³², talâk, hidane, mukâtebe, vefa, muhalaa, nikâh, vakfiye ve daha birçok isimlerle tanzim edilmiştir³³.

Ma’rûzlar: Ma’rûzların konularını genel olarak şu şekilde sınıflandırabiliriz: Halk tarafından mahkemelere çeşitli konularda yapılan şikâyetler, hâkimin emriyle görevliler tarafından keşif ve tahkikat raporları, naiblerin daha çok ceza konularında yürüttükleri soruşturma ve hâkimin tasvibine bağılı olarak verdikleri hükümler ve hâkimlerin bir üstlerine arz ettikleri konular Ma’rûzların incelenmesi sonucunda muhakemenin safhaları ile ilgili daha geniş bilgi, kaza dahilinde işlenen suçlar ve yapılan gayr-i meşru davranışlar hakkında ayrıntılı bilgiler edinilebilir³⁴.

Müraseleler: Şer’iyye sicillerinde yer alan ve kadı’nın kendisine denk veya aşağı rütbedeki şahıs veya makamlara hitaben kaleme aldığı yazılı belgelere mürasele denir. Müraseleler genellikle ya sanığın mahkemeye celbi isteğini ya da değişik konuları içerebilirler³⁵.

³⁰ Bayındır, a.g.e., s. 12.

³¹ Akgündüz, a.g.e., s. 21.

³² Bayındır, a.g.e., s. 12.

³³ Akgündüz, a.g.e., s. 26-27.

³⁴ Bayındır, a.g.e., s. 18.

³⁵ Akgündüz, a.g.e., s. 38.

Diğer Kayıtlar: Yukarıda yazılanlar dışında şer'iyeye sicillerinde vakfiyelerin tanzim ve tescili, memurlara izin verilmesi ve yerlerine vekil tayini, müderris tayini, vergi ve cizyelerin toplanması vb. konularda da kayıtlar bulunmaktadır³⁶.

Başka Makamlardan Gelen ve Sicile Kaydedilen Belgeler: Şer'iyeye sicillerinde - yukarıda zikredilenler gibi- sadece kadılar tarafından kaleme alınan belgeler mevcut değildir. Şer'iyeye sicillerinin Türk tarihi açısından önemi, konusundan da bahsedildiği gibi kadılar Osmanlı adlî teşkilatının temel direğiydiler. Buldukları idarî birimde yargı görevlerinin yanı sıra yürütmeye de ilgili birçok görevi yerine getiren ve devletin doğrudan doğruya kendisiyle muhatap olduğu kişilerdir. Bundan dolayı sicillerde bizzat kadılar tarafından kaleme alınmayan ancak başka makamlardan geldiği için de sicile kaydedilen belgeler de mevcuttu.

Bunlar padişahın gelen emir ve fermanlar, sadrazam, beylerbeyi ve kazaskerlerden gelen buyrultular, tezkireler ve temessüklerdir³⁷.

³⁶ Bayındır, a.g.e., s. 26-27.

³⁷ Akgündüz, a.g.e., s. 39.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. RİZE TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

10. "Rize" Kelimesinin Menşei

Rize'nin tarih öncesine ait bilgilerimiz sınırlıdır. Yöreye hâkim olan orman dokusu nedeniyle, Rize'nin tarih çağları ile ilgili bilgilere ışık tutacak arkeolojik bulgular da bugüne kadar ortaya çıkarılamamıştır. Rize'nin tarihi ancak komşu illerin ve bölgelerin tarihleri ile bağlantılı olarak ele alınabilmektedir.

Rize adının tarih sahnesine ilk çıkışı M.S. V. yüzyıla rastlamaktadır. Rize adının nereden geldiğine dair kaynaklarda değişik görüşler vardır. I. Justinianos'un yönettiği Bizans İmparatorluğu zamanında Rize ili Rhisos adını taşımaktadır³⁸. Kolonileştirme döneminde bu bölgede çok miktarda pirinç yetiştirildiğinden, ilin yakınlarından geçen Rhizios çayının ismi kente ad olmuştur. Yine aynı şekilde Rize kasabasının kuzeyinde bulunan derenin etrafında pirinç ekilmekte olduğundan, pirinç anlamına gelen İriziyos adı, Rize için kullanılmıştır³⁹. Arrianus'un eserinde "Rhzo" olarak geçmekte ve İrizos ırmağı civarında bol miktarda pirinç yetiştirildiğinden bahsedilmektedir⁴⁰. Bu isimlerden farklı olarak Risso, Riso, Risum ve Rhizaion isimleri de Rize şehri için ad olmuştur⁴¹.

³⁸ Turgut Günay, Rize İli Ağızları, Ankara 1978, s. 20.

³⁹ Şakir Şevket, Trabzon Tarihi, İstanbul H. 1294, s. 99.

⁴⁰ P.Minas Bijişkyan, Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası Pontus Tarihi, çev. Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1998, s. 117.

⁴¹ Bk. Anthony Bryer-David Winfield, The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos I, Washington 1985, s. 92, 331.

Nehir adı olarak belirtilen Rize'nin, Rumca "dağ eteği" anlamına gelen Rhiza adını taşıdığı görüşleri de ileri sürülmektedir.⁴² Bu şekilde, ilin adının pirinç anlamına geldiği açıklamasının yanında Rize adının Yunanca Riza (dağ eteği) kelimesi olduğu⁴³ görüşü de güçlü bir iddiadır.

11. Türklerden Önce Rize

Rize bulunduğu konum itibarıyla ve merkezi bir yer olmaması nedeniyle Doğu Karadeniz bölgesinde kurulan medeniyetlerin etki alanının dışında kalmıştır. Güneyden zor geçit veren yüksek dağlarla çevrilmiş olması ve batıdan doğuya ve doğudan batıya geçişi engelleyen ve zorlaştıran derin vadiler ve her mevsim bol sulu akan ırmaklarla kesilmiş olması bu bölgenin en önemli özelliğidir. Bu coğrafi yapısıyla bölgemiz, nüfus hareketlerine, göçlere ve savaşlara oldukça kapalı kalmıştır. Yağışlı iklimi ve tarıma elverişli olmayan arazi yapısı nedeniyle de insanları fazla cezbetmemiştir. Bu nedenlerden ötürüdür ki tarihî kaynaklar, Doğu Karadeniz Bölgesinden ve bu bölgenin özelliklerinden pek az bahsetmişlerdir.

Hititler M.Ö. 2000 yılında bu bölgeye yerleşmişler ancak Doğu Karadeniz'e hâkim olamamışlardır. Bu bölge halkı, öz yönetimlerini koruyarak az bir süre Hititlere itaat etmişlerdir. Hititler, Kuzeydoğu Anadolu'yu, özellikle Karasu vadisini AZZİ diye adlandırmışlardı⁴⁴. Hitit kaynaklarında bu bölge için "Azzi Hayası Memleketleri" tabiri kullanılmaktaydı. Fahrettin Kırzioğlu, Kars Tarihi adlı eserinde N. Adontz'den naklen "M.Ö. 15. Yüzyılda Yukarı Fırat bölgesinde üç memleket bulunduğunu ve bu memleketlerden Azzi'nin Rize ve Gümüşhane bölgesini, Hayasa'nın Erzurum, Bayburt ve Erzincan bölgesini, İşuva'nın ise Tunceli ve Elazığ sahasını kapsadığını sanıyoruz" dedikten sonra II. Murşil zamanında (1346-1320) Hititlerin, Azzi ülkesini İtaat altına

⁴² A. Taymaz, Yeşil Rize ve İli, Ankara 1950, s. 11-12.

⁴³ Hüsamettin Toros, Türkiye Rehber i (Sanayi-Tarım-Ticaret-Turizm-İller), İstanbul 1971, s. 1447.

⁴⁴ Mehmet Özsait, İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi, Trabzon Sempozyumu Bildirileri, Trabzon 1998, s. 36.

aldığını ve buranın kralı Annia'yı hayatının sonuna değin Hititlerin başkenti Hattuşaş'a tabi kılarak, Hayasa ve Azzi vasal memleketlerini Kapadokya'ya gelebilecek tecavüzlere karşı birer koruyucu uç beyliği gibi kullandığını belirtmektedir⁴⁵.

M.Ö. 2000'lerde Kafkas dağları ile Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan Kimmerlerin ülkesi, M.Ö. 720 yıllarında Sakalar tarafından işgal edildi. Kimmerlerin Azak denizi ile Kafkaslar arasında yaşayan kolu, Sakalar'ın baskısı ile M.Ö. 714 yıllarında yurtlarını bırakarak Aras ve Çoruh nehri boylarınca yayıldılar⁴⁶. Kimmerlerin bu ilk göçleri, Gürcistan tarihi Kartlis Tshovreba (Chovreba)'da Gürcüleri ve komşuları üzerinde hâkimiyet kurdukları ilk seferi diye anılmaktadır.

Daha sonraları Kızılırmak ve Adana bölgesine kadar hâkim olan Kimmerler'den, Trabzon-Bayburt arasındaki Kemer dağı, Rize Çayeli ilçesi çıkışındaki Kemer köyü, Kızılırmak boyundaki Gemerek ile Kars'ın doğusunda yer alan Ümrü gibi coğrafya adları günümüze kadar gelmiştir⁴⁷. Aşağı Tuna ve Karpatlara kadar Doğu Avrupa'ya hâkim olan Sakalar M.Ö. 680 yılında kendilerine itaat etmeyen son Kimmerler'i de yenerek Azerbaycan ve Gürcistan'a yayıldılar. Saka Kralı MADOVA'nın⁴⁸ M.Ö. 626'da Medler'ce öldürülmesi üzerine Heredot'un bahsettiği "Asya'da 28 yıl süren Sakaların hâkimiyetleri" sona erdi⁴⁹.

Saka göçleri sırasında, Aşağı Çoruk (Çoruh) ve Rize-Batum arasına "Kalaç" adlı bir Türk boyu yerleşmiştir. Bu boyun yerleştiği bölgeye, M.S. 150 yıllarında yazılan PTOLEMEUS'ta Kalarzen, Gürcü kaynaklarda ise Klarc-et (Klarç yurdu), Ermeni kaynaklarında ise, İskit isimlerinden türetilen adlarla anılmıştır⁵⁰. Batum-Rize arasında

⁴⁵ Fahrettin Kırzioğlu, Kars Tarihi, İstanbul 1953, s. 33-35.

⁴⁶ Heredot, Heredot Tarihi, çev. Perihan Kuturman, İstanbul 1973, s. 46.

⁴⁷ Taner Tarhan, Eski Çağda Kimmer Problemi, Türk Tarih Kongresi VIII, Ankara 1979, s. 355-369.

⁴⁸ Heredot Tarihi'nde Protohyas oğlu Madyas şeklinde geçmektedir.

⁴⁹ Bilge Umar, Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi I, Ankara 1991, s. 27.

⁵⁰ İbrahim Tellioglu, Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler, Trabzon 2004, s. 34.

güneyden Karadeniz'e esen sıcak rüzgârlar hala "Kalaş/Kalaç yeli" olarak anılmaktadır⁵¹. Ayrıca Rize yöresindeki Türkmen/Oğuz topluluğu içinde yer alan Askur boyunun Rize'nin doğusundaki Askoros⁵² çayı diye bilinen çaya adını vermiş olması gerektir. Yine Sakaların Horasan kolundan gelen Arşaklar ve Balkarlar, Bayburt çevresi ve Çoruh vadisi boyunca yerleşmişlerdir. Bu yüzden Bayburt ve İspir'in kuzeyindeki sıra dağlara günümüze kadar ve hece kaymasıyla "Balkal" ve buradan güneye doğru esen yağmur getiren rüzgara da "Balkal yeli" denilmiştir. Ayrıca Rize'de Hemşinlilerin en güzel yaylaları Baykal dağlarındadır⁵³.

110. Doğu Karadeniz'de Kolonileşme

İlkçağda İyonlar, Dorlar, Fenikeliler ve Yunanlılar tarafından birçok koloni kurulmuştu. Trabzon şehrinin de bu meyanda M.Ö. 756 yılında Sinop'tan gelen Miletli göçmenler tarafından kurulduğu söylenmektedir⁵⁴. Trabzon ismi, tarih kayıtlarında ilk defa M.Ö. 401 tarihinde Trabzon'a gelen Ksenophon'un "Onbinlerin Dönüşü" adlı eserinde geçmektedir⁵⁵. Trabzon şehrinin kimler tarafından kurulduğuna dair değişik rivayetler vardır. Okullar için hazırlanan tarih atlasına göre Trabzon, Fenikeliler tarafından kurulan bir şehirdir. Gemi inşaat malzemesi taşıyan Fenikeli denizcilerin sık sık Karadeniz kıyılarına geldikleri bilinmektedir. Bu geliş ve gidiş sırasında Karadeniz'deki kolonileri kurmaları mümkündür. Daha sonra buraya Miletliler ve akabinde de Yunanlılar geldiler.

⁵¹ Hüseyin Saraçoğlu, Doğu Anadolu, İstanbul 1956, I, s. XIX; Artvin'de Borçka ilçesinin Murgul bucağından yetişme halk şâiri "Murgullu Mehmet Ali (1830-1890)" (M.Adil ÖZDER-Abdullah AYDIN, "Artvin İli", Ankara, s.75), iki şiirinde, Çoruk aşağısından Karadeniz'e doğru esen keskin kuru yele, "Reyh-i Kalaş" ve "Kalaş" demiştir.

⁵² Karyanlı Skylax, M.Ö. 500 civarında Karadeniz bölgesine düzenlediği gezide, Hopa'nın 8 mil batısında Kolhililer ile sınır teşkil eden Asparus adlı bir nehirden bahseder. Bk. Tellioglu, a.g.e., s. 35.

⁵³ Fahrettin Kırzioğlu, Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar, Ankara 1992, s. 51-52, 202.

⁵⁴ Haşim Albayrak, Tarih Boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus, İstanbul 2003, s. 56.

⁵⁵ Strabon, Coğrafya, çev. Adnan Pekman, İstanbul 1997, s. 28.

Denizlere hâkim olan uluslar sıra ile buraya gelerek şehri geliştirmiş oldular. Nitekim Ksenophon'un Trabzon'a gelişinde Trabzon Kalesi'nde bir miktar Yunanlı bulunduğu bahsetmesi, M.Ö. 5. yüzyılda Karadeniz kıyılarında Yunanlı kolonicilerin faaliyette olduğunu gösterir⁵⁶. Bu faaliyetlerden Rize'nin de etkilenmesi pek tabiidir.

112. Pontus Dönemi

Med İmparatorluğunun yıkılmasından sonra İran'da ortaya çıkan Pers imparatorluğu, M.Ö. 520 yılında ülkeyi 22 yönetim bölgesine ayırmıştı. Bu yönetim bölgelerine Satraplık deniyor ve bu bölgeler "satrap" denilen geniş yetkilerle donatılmış valiler tarafından yönetiliyordu. Bu satraplıklardan biri de Pont Satraplığı idi. Trabzon ve Rize, Pont Satraplığı içinde yer alıyordu⁵⁷.

Büyük İskender'in ölümünden sonra kurulan devletlerden biri de Pontus Krallığıdır. Pontus'un sınırları, zaman içinde değişikliğe uğramakla birlikte "Pontus" ismi batıda Kızılırmak ve Terme Irmağı veya Pophogonia, kuzeyde Karadeniz, doğuda Kolkha ülkesi, güneyde Kalatya ve Kapadokya ile çevrili coğrafi bir bölgeyi ifade etmektedir. Kızılırmak doğuya doğru uzanarak kucağına aldığı topraklarla birlikte Çoruh ağzına ulaşır. İşte burası Pontus'dur. Doğu Karadeniz'de Kolkha isimli bir ülkenin varlığından söz eden en eski yazılı belge, M.Ö. 764 yılında Urartu kralı olan, Sarduri II'nin dönemine ait bir kitabedir. Bugünkü Van Gölü civarında kurulan ve en güçlü döneminde egemenlik alanını, kuzeyde, bugünkü Kars ve Ardahan bölgelerine kadar ulaştırdığı bilinen Urartu Krallığı'na ait bu kitabede, Kral Sarduri II'nin seferleri anlatılırken, kuzeydeki Qulha isimli bir ülkeden ve Qulha halkından bahsedilir; "Qulhai halei=Qulha halkı". Urartu dili ve tarihi uzmanları, bu ülkenin, antik batı kaynaklarında da adı geçen, Doğu Karadeniz'deki "Kolkha ülkesi" olduğu konusunda hemfikirdirler⁵⁸. Karadeniz'in adı Romalılar gelmeden Önce Pont

⁵⁶ Albayrak, a.g.e., s. 58.

⁵⁷ Mahmut Goloğlu, Anadolu'nun Milli Devleti Pontus, Ankara 1973, s. 102-103.

⁵⁸ Ahmet Mican Zehiroğlu, Antik Çağlarda Doğu Karadeniz, İstanbul 2000, s. 14.

Ahsaenaydı. İskitçe veya Farsça bir kelime olan Ahsaena "koyu" veya "karanlık" anlamına gelmektedir. Pont ise deniz anlamına geliyordu. Pont bölgesi denizden ismini almakta idi. Romalılar bu denize Pont Euxinus demişler ki "Euxinus"un Ahsaena'dan alınmış olması gerekir⁵⁹.

Pontus Krallığı dört bölgeye ayrılmıştı. Bu bölgelerden biri Kıyı Bölgesi Valiliği idi. Trabzon ve Rize bölgesi Sannika adıyla bu valiliğe bağlı bulunuyordu. Valiler halkın güvenliğini sağlamak ve krallığın hazinelerini muhafaza etmek gibi biri malî ve diğeri idarî olmak üzere iki önemli görevi yerine getiriyorlardı⁶⁰.

Pontus krallığının hangi tarihte ve nerede kurulduğuna dair bilgi veren kaynaklar farklı şeyler söylüyorlar. Pontus krallığının M.Ö. 301'de kurulduğunu söyleyenler olduğu gibi bu krallığın M.Ö. 280 tarihinde kurulduğunu söyleyenler de mevcuttur. Kurulduğu şehir olarak Çankırı, Niksar, Amasya ve Sinop'un isimleri geçmektedir. Niksar'da Pontus krallığına ait sarayların kalıntıları bulunmuştur. Ayrıca Yeşilirmak boylarında kral konutlarının varlığına dair bilgilere rastlanmıştır. Amasya, Pont Satraplığının merkezi idi. Bu nedenle Pontus krallığının da ilk başkenti olabileceğini düşündürmektedir. Pontus Krallığı nerede kurulursa kurulsun şurası bir gerçektir ki krallığın gelişme devrinde (M.Ö. 183) Sinop şehri başkent yapılmış ve Pontus krallığının son hükümdarı başkent Sinop'ta defnedilmiştir⁶¹.

Pontus Krallığının kurucusu Pers soyundan I. Mithridates 'tir (I. Mihirdat). Mihirdat M.Ö. 301 yılında ülkenin başına geçti. Selovaklara karşı bağımsızlık mücadelesinde bulundu ve 280 tarihinde taç giydi. I. Mithridates'ten sonra krallık yapanlar arasında yayılma politikası izleyenler olmuştur. Bunlar içinde Ariobarsanes, II. ve III. Mihirdat, I. Pharnakes, IV., V. ve VI. Mihirdat'ın isimleri geçmektedir⁶². Pontus krallığı, VI.

⁵⁹ Albayrak, a.g.e., s. 61.

⁶⁰ Mahmut Goloğlu, Trabzon Tarihi, Ankara 1975, s. 12.

⁶¹ Albayrak, a.g.e., s. 61.

⁶² Yusuf Sarıнай, Pontus Meselesi ve Yunanistan Politikası, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sy. XI/31,

Mithridates (Mihirdat) Eupator döneminde altın çağını yaşamıştır. Trabzon ve Rize bölgesi I. Pharnakes tarafından M.Ö. 180 tarihinde Pontus hâkimiyetine girmiştir. Pers İmparatorluğunun yıkılışından M.Ö. 180 tarihine kadar geçen sürede Rize bölgesi hakkındaki bilgiler eksiktir. Muhtemeldir ki, bu dönemde ve hatta daha sonraları bile Trabzon'dan Çoruh ağzına kadar olan bu bölge yerli kavimler ve bunların şefleri yönetiminde idiler. Bu dönemde Partlar'ın (Arsaklı'lar da denir), Rize dağlarının güneylerini zorladığını biliyoruz. Rize bölgesi bir ara Arsaklı'ların egemenlik alanı içine de girmiş olabilir. Arsaklı'lar M.Ö. 247 ve M.S. 224 yılları arasında İran'da bir devlet kurmuş ve Doğu Anadolu'nun bir kısmına hâkim olarak Karadeniz kıyılarını zorlamıştı⁶³.

Büyük Mithradedes de denilen VI. Mihirdat, babasının ölümü üzerine küçük yaşta kral oldu (M.Ö. 120). Beş yıl kadar annesinin vesayetinde ülkeyi yönettikten sonra annesini hapsederek idareye tamamıyla hâkim oldu. Kısa zamanda Kırım'ı ve Kolkha'yı topraklarına kattı. Anadolu'nun kuzey kıyıları, Karadeniz'in kuzeyi ve doğusu, çepeçevre Pontus Krallığının hâkimiyetine girmişti. Trabzon ve civarı ve Kolkha dahil Doğu Karadeniz kıyıları, Pontus devletinin maden, kereste ve gemi ihtiyacını karşılıyordu. Mithradedes, babasının ölümünden sonra Pontus Krallığının egemenliğinden çıkmış olan Pophlogonia ve Galatya'yı Bitinya Krallığı ile paylaştı ise de daha sonra M.Ö. 95 ve 93 yılları arasında aralarında vuku bulan savaşları kaybetti. M.Ö. 88 tarihinde Romalıları yenerek Ege kıyılarını zaptetti. M.Ö. 85 tarihinde Romalı komutana yenilince zaptettiği toprakları geri vermenin yanında bütün donanmasını da harp tazminatı olarak Romalı komutanlara teslim etmek zorunda kaldı. Romalılarla sürekli savaş halinde oldular. M.Ö. 83 tarihinde yeniden saldıran Romalılara karşı üstünlük sağladı. M.Ö. 74'te Roma Konsülü Marius Aurelius Cotta'yı Kadıköy'de yendi. Roma üzerine yeni bir sefere hazırlandığı sırada oğlunun da aralarında bulunduğu geniş bir halk ayaklanması başladı. İsyan başladığı sırada Kırım'da bulunan kral, kendisini kölesine öldürterek hayatına ve imparatorluğuna son verdi.

Ankara 1995, s. 107.

⁶³ Ahmet Çelik, Tarihi-Sosyal-Kültürel ve Coğrafi Yönleriyle Akkuş, İstanbul 2002, s. 24.

İmparatorluğun bütün toprakları Romalıların eline geçti (M.Ö. 64). VI. Mithradedes Eupator'un cenazesi Romalı komutan Pompeius'un buyruğu ile Pontus'un başkenti Sinop'a getirilip defnedildi⁶⁴.

Romalı tarihçi Strabon'un Coğrafya adlı eserinde anlatıldığına göre Pontus kuvvetlerini takip eden Romalı General Pompeius'un askerleri Bayburt'tan Karadeniz kıyılarına inerken Heptakomet'lerle (Yedi köylülerle) karşılaşır. Roma askerleri burada yedikleri deli baldan zehirlenirler ve Roma ordusunun iki bölümü bu insanlar tarafından yok edilir⁶⁵. Burasının yedi köyler anlamına gelen Kura-i Seba yani günümüzdeki İkizdere olması kuvvetle muhtemel görülüyor.

Trabzonlu tarihçi Mahmut Goloğlu, Pontus Devleti'nin bölgede yaşayan Alazonlar, Amazonlar, Begirler, Buşirler, Tibarenler, Tirallar, Haldiler, Sanlar, Katagonlar, Marlar, Makronlar, Massinekler, Kolhlar ve Lazlar gibi yerli kavimler tarafından kurulduğunu, bu kavimlerin Yunanlılıkla hiçbir alakasının bulunmadığını söyler. Rıza Nur'a atfen Kolhların Koman Türklerinden bir oymak olduğunu ve Asurlular zamanında (M.Ö. 1183 -1093) Karadeniz kıyılarına gelip yerleştiklerini belirtir⁶⁶.

Meydan Laurus ve Kültür Ansiklopedileri, Rize Kalesi'nin Pontus Krallığı zamanında yapıldığını söyler. Eğer bu iddia doğru ise Rize kalesi'nin M.Ö. 180 ile 64 tarihleri arasında yer alan bir zaman dilimi içinde yapılmış olması gerekir. M.Ö. 120-64 yılları arasında Pontus Krallığı yapmış olan Büyük Mithradedes, bölgenin maden ve kerestesinden yararlanıyordu. Rize Kalesi'nin de bu dönemde ticaret ağırlıklı bir konaklama yeri olarak yapılmış olması mümkün görülüyor. Rize Kalesi Büyük Justinyan (527-565) zamanında da önemli bir tamirat görmüş ve muhtemelen genişletilmişti. Burada bahsedilen kalenin, Piri Çelebi mahallesinin üst yanını teşkil eden ve Vali konağının bulunduğu tepede yer alan "Kale-i Köhne" olduğunu tahmin ediyoruz. Bugünkü Rize kalesine gelince, bu kaleyi

⁶⁴ Albayrak, a.g.e., s. 64.

⁶⁵ Strabon, a.g.e., s. 28.

⁶⁶ Hüseyin Mümtaz, Karadeniz'in Kitabı, İstanbul 2000, s. 33.

inceleyen uzmanlar, bu kalenin duvarları ile Alexios II (1297-1330) döneminde yapılan Trabzon Kalesi'nin batı surları arasında benzerlikler kurarak Rize Kalesi'nin de bu dönemde yapıldığını veya esaslı bir onarımla yenilendiğini söylüyorlar⁶⁷. Halk arasındaki yaygın kanaate göre Rize Kalesi Cenevizlilerden kalmadır. Rize halkının Trabzon İmparatorluğu yerine Cenevizlileri zikretmesi dikkat çekicidir. Cenevizliler ve Venedikliler Trabzon İmparatorluğunun izniyle Karadeniz kıyılarında ticaret yapıyorlar ve bu arada Rize'ye de sık sık uğruyorlardı. Bu nedenle Rizelilerin Trabzonlu Rumlardan ziyade Cenevizlileri tanımış olmaları doğal karşılanmalıdır. Cenevizli veya Trabzon İmparatorluğunun kurucuları olan Rumlar, her ikisi de Rize halkına yabancı idi⁶⁸.

12. Türk Hakimiyeti Döneminde Rize

120. Selçuklular Devrinde Rize

II. Selçuklu Sultanı Alparslan 1064'de Bizanslılardan Ağrı Dağı çevresi ve Kars ili bölgesini fethetmişti. 2. Batı Seferinde ise, Tiflis'i Arap Caferoğulları Emirliği'nden, Ahıska ve Ardahan ile Ardanuç çevresini de 1068 yılında almıştı. 3. Batı Seferinde Alparslan 1071 Malazgirt seferiyle bütün Doğu Anadolu'yu bu arada Erzurum, Gümüşhane ve Erzincan bölgelerini fethetmişti⁶⁹.

Sultan Melikşah çağında Selçuklular, Danişmendli Emir Ahmed başbuğluğundaki ordusu ile, Bizans'ın müttefiki ve sağ kolu sayılan Abhaz Gürcitan kralı ve Bizans Kuropaladı II. Giorgi'nin kalabalık ordusunu, Posof 'un Güney kısmındaki "Kwel" (Kolköyü) köyünde 24 Haziran 1080 günü yenerek, büyük zafer kazandı. Bu yüzden, bütün Çoruh boyları ile birlikte, Acara, Rize, Trabzon bölgeleri de fethedilip, Karadeniz kıyıları ele geçirildi. Batı Gürcistan'da Kutais bölgesi bile alındı⁷⁰. Kartlis Tshovreba'nın

⁶⁷ Haşim Karpuz, Rize, Ankara 1991, s. 18-19.

⁶⁸ Orhan Naci Ak, Rize Tarihi, Rize 2000, s. 15-16.

⁶⁹ Osman Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul 1973, s. 40.

⁷⁰ A.Haluk Çay, Her Yönüyle Kürt Dosyası, Ankara 1973, s. 77.

kaydına göre, bu "Büyük Türk Zaferi" üzerine, Türkistan'dan göçüp gelen Ebu Yakub ve İsa Böri başçılığındaki yerleşecek yurt arayan çok kalabalık Türkmenler, develeri, at yıkıları ve koyun sürüleriyle birlikte bu yeni fethedilen bölgelere gelip yerleştiler. 80 bin obalı Türkmen Çepniler de bu sırada Trabzon bölgesi ve çevresine gelip yerleştiği anlaşılıyor. Çepniler gibi, Danişmend Eli'ne bağlı Kürtünlüler'in de bu 1080 tarihli Kolköyü Zaferini müteakip gelerek Harşit çayı boyuna yerleştiklerini sanıyoruz⁷¹. Zamanımızda Rize bölgesindeki köylerde Çepni adlı ailelere rastlandığı gibi, Çepni bu yörede "yiğit" , "gözü pek", "cesur ve çetin", adam manasına gelmektedir⁷².

Ancak, Türkiye Selçuklularının ilk başkenti İznik'i alan Birinci Haçlılar Ordusu'nun 1096 yılında Anadolu'ya girmesi sırasında yeniden canlanan Bizanslılar, bundan sonra donanma ile gelerek, eski Trabzon Valisi Gabras Teodor idaresindeki kuvvetleri ile, 1098 yıllarında, Türklerin Trabzon Emiri olup, Çoruh ağzına kadar ki yerleri hükmünde bulunduran Trabzon şehri ve çevresini zaptettiler⁷³. Bundan sonra, denizden takviye alan Trabzon ve doğu ile batısındaki iskele kasabalarda bulunan Bizanslıların köylere ve yaylalara yerleşmiş bulunan Türkmenleri buralardan uzaklaştıramadıkları, sonraki kaynak haberlerinden anlaşılıyor⁷⁴.

121. Osmanlılar Devrinde Rize

Fatih Sultan Mehmet, Komninoslu bir anadan doğan ve Komninoslardan evli olup, Trabzon Tekfurluğunun müttefikleri olan Akkoyunlu Padişahı Uzun Hasan'a rağmen, 1461 yazında ordusuyla gelince, son Tekfur "eman" ile savaşız teslim oldu. Daha önce şehirdeki Rumların çoğu ve çevredeki Rum köylülerinin bir takımı, Kırım'a göçüp, orada yerleştiklerinden, 1475'de Kırım liman şehirleri Venedik ve Cenevizlilerden alınıp, ilk

⁷¹ Şevket, a.g.e., s. 162-166. Faruk Sümer, "Çepniler V", TDTD, İstanbul 1991, sy. 59, s. 4, 9.

⁷² M. Hanefi Bostan, "Anadolu'da Çepni İsyanları", Türkler Ansiklopedisi, VI, s. 102.

⁷³ Osman Turan, a.g.e., s. 58; Ali Sevim, Anadolu'nun Fethi, Ankara 1993, s. 212.

⁷⁴ Makbule Sarıkaya, Milli Mücadele Döneminde Rize, Ankara 2004, s. 10.

tahrir yapılırken, bunlar "Turabuzoniyen" diye yazıldığı görülüyor. Aynı 1461 yılında, doğuda Çoruh ağzına kadarki yerler ve arada Rize de savaşız fethedilerek, bütün buralar, yeni kurulan "Trabzon Sancağı"na bağlandı⁷⁵. Osmanlı döneminin ilk zamanlarında Çıldır Vilayeti'nin bir kazası idi⁷⁶. Şehir ve kasabalara gönüllü ve sürgün olarak Çorum, Amasya, Tokat ve Samsun bölgelerinden Türkler getirtilerek vergilerden muaf olmak kaydıyla 1464 yılına kadar bu bölgeye yerleştirildi. İkinci Fatih devri iskânı 1466'da Konya/Karaman fethedildikten sonra şehir ve kasaba halkının çoğu İstanbul'a, azı Trabzon Sancağı'ndaki şehir, kasaba ve köylere, Rumeli ile Trabzon ve Rize köyelerine yerleştirildi. Bu yüzden, her iki iskân sırasında gelen Müslüman Türkler, buralardaki Kıpçaklı –ki bu Kıpçaklar, Rize bölgesinde konuşulan Rize ağzına kaynaklık ettiği söylenir⁷⁷- ve yerli ahaliyi, gönüllü Müslümanlığa kazandırırken Osmanlı vergi defterlerinde, kimlerin hangi göçmenin irşadıyla Müslüman olduğuna da işaret edilmiştir⁷⁸.

1486 yılında yani fetihden 25 yıl sonra tutulan ilk Trabzon Sancağı tahrir defterinde, şimdiki Rize ili bölgemiz RİZE, ATİNA (Hemşin nahiyeleri dahil) ve LAZLUK (Ardeşen, Viçe/Fındıklı, Arhavi, Hopa dahil) olarak üç kaza halinde Trabzon'a bağlı gösterilmektedir⁷⁹.

Sultan II. Bayezid'in oğlu Şehzâde Selim'in 1511 yılına kadar ki 20 yıl süren "Trabzon Sancakbeyliği" sırasında, 1501-1507 yıllarında aşırı Şiilik ile Akkoyunlu Sünni Devletini

⁷⁵ Rize'nin kesin fetih tarihini bilemiyoruz. Bazı kaynaklar 1461 yılından sonra hemen Rize'nin fethedilmiş olabileceğini belirtiyorlar. M. Goloğlu (Trabzon Tarihi, Ankara 1975, s. XX ve XXXIX) ihtiyatla 1509 tarihini veriyor. Bu tarih çok geçtir. Bu konuda ayrıca bk. F. Kırzioğlu, Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi, Ankara 1976, s. 1-33.

⁷⁶ Yeni Türk Ansiklopedisi, RİZE, İstanbul 1985, IX, s.3252.

⁷⁷ Turgut Günay, Rize İli Ağzları, Ankara 1978, s. 27.

⁷⁸ Selahattin Tansel, Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti, Ankara 1985, s. 261-270.

⁷⁹ M. Hanefi Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat, Ankara 2002, s. 34-37.

yıkan Safevi Şah İsmail'in kırgın ve zulmünden kaçan Akkoyunlu Türkmenleri, en yakın Osmanlı toprağı olan (çünkü, Fırat'ın batısında Divriği'ye kadar ki yerler, Mısır Kölemen Devleti elinde idi), Trabzon Sancağı'na, aileleriyle birlikte sığındılar⁸⁰. Şehzâde Yavuz Selim, bunları bağırına basarak, Trabzon ve Rize bölgelerine iskân ederek, geçimlerini kolaylaştırmak için, onlardan kurduğu ordu ile 1508'de Kutais şehrini alarak, Batı Gürcistan'ı kendisine tabi kıldı⁸¹.

Şehzâde Sultan Selim çağında o kadar kalabalık Akkoyunlu Türkmeni bu iki ilimize gelip yerleşti ki, onların lehçesiyle bugün bile Rize'de ve Trabzon'da, "KE" sesini "Ç" ve "GE"yi "C" biçiminde söylenenlerin lehçesi, Tebriz ve Revan Türkleri ile yine 1534-1545'de Kanuni Sultan Süleyman'ın Tebriz şehrinden göçürüp gönüllü iskân ettirdiği Erzurumluların konuşması gibidir⁸². Rize-Trabzon bölgesine dördüncü ve son iskân, Yavuz Selim'in padişah olduktan sonra, Mısır Kölemen Sultanlarına meylettği anlaşılan Maraş-Elbistan'daki Dulkadiroğlu Türkmen Beyliğini 1515'de ortadan kaldırınca oradan gönderdiği Maraşlı ve Dulkadirli oymakları ile olmuştur. Bu yüzden, Dulkadirli uruğunun Köroğlu oymağı kolundan Rize'de, Hemşinliler içinde, birkaç ailesi Ankara'da yerleşmiş 18-20 kadar "Köroğlu" soyadını devam ettirenler vardır. Bunun gibi "Kürdoğulları" adlı Hemşinli aileler de, Şah İsmail'in zulmünden kaçıp, Sancakbeyi Selim'e sığınanların torunlarıdır. Bunlar gibi, Farkın/Silvan'daki Selahaddin Eyyubi soyundan Beyler ailesi de 1507'de oradan kaçıp gelince Maçka'ya yerleştirilmiştir. Bunların nesli de 1934'den önce "Eyyubizâde" ve Soyadı Kanunumuza göre Eyüboğlu diye tanınan Maçkalı ailelerdir ki, birçok ünlü kişiler yetiştirmiştir⁸³.

⁸⁰ Bostan, a.g.e., s. 102.

⁸¹ Albayrak, a.g.e., s.186.

⁸² Trabzon ve Rize ağızlarında bazı mikro dillerin ve Grekçe'nin kısmen etkili olduğu, ancak yörede kullanılan dilin Azerbaycan, Balkanlar, ve diğer birçok bölgede karşılaşılan eski Türk dilinin açık bir örneği olduğu vurgulanmaktadır. Bk. Bernt Brendemoen, "Some Remarks on the Copula in a Micro-Dialect on the Eastm Black Sea Coast", TKA, sy. XXXII/1-2, 1966, s.111-113.

⁸³ Fahri Kırzioğlu, Milli Tarihimizde Rize Bölgesi, 19.11.1986 tarihli yayınlanmamış konferans metni, s. 6-

XX. Yüzyılın başlarında patlak veren I. Dünya savaşı ile birlikte Osmanlı Devleti fiilen savaşa girmiş oldu. Osmanlı Erkân-ı Harbiye'si (Genelkurmay Başkanlığı), savaşın ilanıyla birlikte, asıl ağırlığı öteden beri huzursuzluk kaynağı olan Rus Cephesi'ne verdi. Erzurum'daki ordunun önemli bir bölümü sınıra kaydırıldı. Bu arada İstanbul'da oluşturulan bir gönüllü alayı, Kasım başlarında Rize'ye; oradan da Çayeli'ne getirilerek, yöredeki Teşkilat-ı Mahsusa üyeleri ile birlikte Rus Cephesine gönderildi. İttihat ve Terakki yönetimince kurulan Teşkilat-ı Mahsusa örgütü, uzun yıllardan beri hazırlık yaptığı için, yörede oldukça güçlü bir askeri yapı oluşturmuştu ve savaşın hemen ilk günlerinde, Rus işgali altındaki Artvin'i kurtarmak için harekete geçmişti. Artvin yöresindeki zayıf Rus birliği bu beklenmedik saldırı karşısında geri çekildi ve Türk birlikleri bir gün içinde Artvin'e girdiler. Stange Bey (Alman Subayı) komutasındaki Türk birlikleri⁸⁴ Aralık 1914'de Rize'ye geçti⁸⁵.

Ruslar, Karadeniz'deki Türk limanlarını gerek denizden gerekse karadan sık sık bombalıyorlardı. Bombalanan kentlerden biri de Rize idi. Kasım 1914 yılından itibaren; 27 Aralık 1330 (1914), 8, 15 ve 22 Ocak 1330 tarihlerinde Ruslar tarafından bombalanmıştı⁸⁶. Rusların ileri harekâtından beri sürekli Rus bombardımanı altında kalan Rize, 1914 yılındaki ağır Rus bombardımanın yanı sıra, 31 Ağustos 1331 (1915), 2 Haziran 1331, 12 Temmuz 1331 tarihlerinde de bombardımana maruz kalmıştır. Sürekli devam eden bu bombardımanlardan sonra Rus ordusu, 6 Mart 1916'da Pazar ve Çayeli ilçelerini işgal ettiler. Çayeli işgalinden sonra, Rize'ye birkaç km. mesafede bulunan ve önemli bir geçit olan Taşlıdere köprüsü, 8 günlük kanlı çarpışmalar sonucunda kaybedildi⁸⁷. Ruslar, 6 Mart

8.

⁸⁴ Stange Bey ve emrindeki Türk birliklerinin Doğu Karadeniz Bölgesindeki faaliyetleri için bk. Arif Cemil, I. Dünya Savaşı'nda Teşkilat-ı Mahsusa, İstanbul 1997, s. 136.

⁸⁵ Cemil, a.g.e., s. 118-119; Enver Konukçu, Ardahan Tarihi, Ankara 1999, s. 190.

⁸⁶ Şehir ve Kasabaların Harp bölgeleri, Bombardıman, İşgal ve Kurtuluş Tarihleri 1911-1922, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1977, s. 31.

⁸⁷ İhsan Topaloğlu, Rus İşgalinde Rize, Trabzon 1997, s. 23.

1916'da Rize'nin doğusuna asker çıkardı ve 8 Mart'ta üçüncü kez çıkarma yapan düşman, aynı gün Rize'yi işgal etti⁸⁸. Şehir işgalden 2 Mart 1918 yılında kurtulmuştur⁸⁹.

122. Cumhuriyet Devrinde Rize

Cumhuriyet dönemine kadar sancak merkezi olan Rize, 20 Nisan 1924 tarihinde Vilayet olmuştur⁹⁰. 2 Ocak 1936 tarihinde yürürlüğe giren 2885 sayılı Kanunla Erzurum'dan Yusufeli ilçesi, Rize'de Pazar ilçesinden sonraki arazi parseli, ilçe ve bucaklar alınmak sureti ile bugünkü Artvin ili Çoruh adı ile vilayet haline getirilmiş ve Rize ili de tek ilçesi olan Pazar'la kalmıştır. Bugün ise Pazar ilçesi ile birlikte 12 ilçesi bulunmaktadır.

⁸⁸ Sabahattin Özel, Milli Mücadele'de Trabzon, Ankara 1991, s.4; Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi, III, Ankara 1983, s.64; Ancak bazı kaynaklar farklı tarihler vererek Rize'nin işgal tarihini 22 Şubat 1915, Pazar'ın işgal tarihini ise 11 Şubat 1915 olarak vermektedir. Bk. Şehir ve Kasabaların Harp bölgeleri, Bombardıman, İşgal ve Kurtuluş Tarihleri, s.31, 36; Hüseyin Albayrak, Trabzon Kültür Tarihine Bir Bakış, Trabzon 1989, s. 30.

⁸⁹ YTA, RİZE, İstanbul 1985, IX, s. 3253.

⁹⁰ YTA, IX, s. 3253.

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1509 NO'LU RİZE ŞER'İYYE SİCİLİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hicrî 1330-32 tarihlerini kapsayan 1509 no'lu Rize Şer'iyye Sicilini kapsamlı bir şekilde tanıtmaya çalıştık. Sicilin içeriği, yazı türü, kimler tarafından yazıldığı, içerisindeki konular ve bu konulara ait örnekleri verdik. Örnekleri verirken değerlendirmelerde de bulunduk.

20. Sicilin Genel İçeriği

Şer'iyye sicilleri içerdiği konular itibariyle kültürel, idarî, askerî, malî, içtimaî tarihimiz ve folklorumuzun araştırılması açısından birinci derecede önemli vesikalardır. Bunlar, XV. asrın yarısından XX. asrın ilk çeyreğine kadar devam eden, Türk kültür tarihinin temel kaynaklarından birini teşkil etmektedirler.

Üzerinde çalıştığımız sicil örneği ise hicrî 1330-32 (miladî 1911-13) tarihlerini kapsayan, içerisinde 608 adet kaydın yer aldığı, 389 sayfalık, 1509 no'lu son Rize Şer'iyye Sicilidir. 608 kaydın ilk 367 adetlik kısmı hicrî 1330-31 tarihlerini, diğer 241 adetlik kısmı ise hicrî 1331-32 tarihlerini kapsamaktadır. Defter 11 Muharrem 1331 tarihli hükümlerle başlayıp 27 Recep 1332 tarihli hükümlerle sona ermektedir. İkinci kısım ile ilgili kayıtlara, dipnotlarda adet numarasının yanına iliştirilen B harfi ile işaret edilmiştir. Sicildeki yazı türü tâlik olup, yazının birkaç katip tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Defterdeki yazılar genellikle okunaklı ve düzgün yazılmıştır. Bazen sayfa sonlarında, sığmayacak olan hükümlerin bir sonraki sayfaya taşmaması için çok karışık ve okunması zorlanacak derecede birbirlerine girdikleri olmuştur. Aynı hükümlerle alakalı bazı bilgiler, ufak notlar halinde defterin kenarına iliştirilmiştir. Ayrıca kayıtlar yazılırken tarih sırası pek gözetilmemiştir. Sayfalara numara verilmemiş, sadece adet sırasına göre tanzim edilmiştir. Çalışmamıza esas olan 1509 no'lu Rize Şer'iyye Sicili Defteri'nin Milli Kütüphane'de bulunan 8226 numarada kayıtlı mikrofilminin Rize Halk Kütüphanesi'nde bulunan kopya mikrofilm ve fotokopilerinden yararlanılmıştır.

Tanzimat'ın ilanından sonra şer'i mahkemeler sadece şer'i davalara bakar hale geldiklerinden incelediğimiz sicil örneği şu tip davalara yer vermektedir. Küçük yaşta evlilikten doğan anlaşmazlıklar, arazi, tecavüz, yol tahrip, veraset, nafaka, emlak, ortaklık, teçhiz, tekfin, adam kaçırma ve eşkıyalık, adam öldürme ile ilgili davalar, hisse satımı, satılan malların parasının verilmemesi üzerine mahkemelik davalar; ağaç kesme, ark, tokmak, yayla, değirmen suyu ile ilgili anlaşmazlıklar; miras taksimleri, vâsi tayini, vekil tayini; arazi satımı, kocaya itaat uyarıları, imam atamaları, mehir talebi, mal vakfedilmesi, eytam müdürlüğünden kefil gösterilerek borç alınması, cami işlerini yürüten mütevellilerin atanması, kocanın karısına mesken temin etmemesinden doğan davalar, Müslim-Gayrimüslim kişiler arasındaki davalar, davaların ve malların devredilmesi gibi hususlar bu sicilde kayıtlıdır. Bunun dışında bu sicilde bir kanun-i muvakkit; Ramazan bayramı, Kurban bayramı, Miraç gecesi, Berat gecesi ilanları bulunmaktadır.

21. Sicilde Geçen Köy, Mahalle ve Sülâle İsimleri

Bir bölgenin vatan haline getirilmesi bakımından yer isimleri çok önemlidir. Anadolu'yu yurt edinen atalarımız hâkim oldukları yerlerin adlarını genellikle muhafaza etmişler bazen de yaşadıkları yerlere kendi kültürlerini yansıtan yer isimleri vermişlerdir. Özellikle XIX. Yüzyılın ilk yarısından itibaren Balkanlarda milliyetçiliğin yayılışı ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa karşısında zayıflaması yüzünden ayrılıkçı hareketler artmaya başlayınca Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasını engellemek için Osmanlılık, bu eğilimleri kontrol altına almada en etkili silah olarak görülmüştür. Bu hareketlenmeler Osmanlı ülkesinin bir Türk-Müslüman devleti olduğunu hatıra getirebilecek düzenlemelere yol açmıştır. Bunun için, Dâhiliye Nezareti, Osmanlı ülkesinde bazı şehir, kasaba ve köy adlarının Türklükle bir ilgisi olmadığından bunların uygun bir adla değiştirilmesine karar verdi⁹¹. Nitekim Rize kazası ve nahiyeleri, Karadere, Kura-i seba, Mapavri ile ilgili 3 Kanun-i evvel 1329 (16 Aralık 1913) tarihli isim değişikliği listesi Başbakanlık Osmanlı

⁹¹ Ayhan Yüksel, "Trabzon Vilâyetinde Yer Adlarını ve İdari Yapıyı Değiştirme Teşebbüsleri", Trabzon Tarihi Sempozyumu, Trabzon 1999, s. 201.

Arşivinde bulunmaktadır⁹². Ancak yapılan yer adlarının değiştirilme işleminin tümüyle uygulandığı söylenemez. Dahiliye Nezaretince teklif edilen yer adlarının hemen onaylanmaması, araya giren savaşlar ve Rus işgali, yer adlarının değiştirilme sürecinin uzamasının en temel sebeplerindendir. Çünkü 2 Haziran 1332 (15 Haziran 1916) tarihinde alınan kararlar askerî kıtalar arasında yapılan yazışmalarda zıddiyet ve karışıklığa sebebiyet vereceği düşüncesiyle seferberlik bitene kadar yer adlarının değiştirilmemesi, yapılacak değişikliğin seferberlik sonuna kadar ertelenmesi istenmiştir⁹³. Nitekim incelediğimiz bu defter de hicrî 1329 tarihinden sonra yazılmasına rağmen henüz nahiye, köy ve mahalle isimleri yeni isimleriyle sicilde geçmemiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki bu belgede, 1509 no'lu sicilde geçen bazı nahiye, köy ve mahalle isimlerinin yeni karşılıkları şöyledir.

Köy isimleri tablosu:

Eski Adı	Yeni Adı	Eski Adı	Yeni Adı
Anbarlık	Anbarlık	Kunyat	-----
Andre	Hurmalık	Kuriloz	Adacami
Anzer	Anzer	Kuzu-i Rum	-----
Anzer-i Süfla	Çiçekli	Kürze-i Süfla	-----
Apancanoz (Ayancos)	Ketenli	Leroz	Büyükköy
Arev	Yumurtatepe	Leroz Mervan	Büyükköy
Arğaloz (Arğalavoz)	Yanıktaş	Lestenkoz	Taşköprü
Arkolikoz	Ekmekçiler	Leylek	-----
Aron	Sütlüce	Lictoiz	-----
Arpik Makras	Musadağı	Likoz	Kokulukaya

⁹² Ayrıntılı bilgi için bk. Başbakanlık Osmanlı Arşivi-Dâhiliye İdâre (BOA, DH, İD), nr. 97/ 25.

⁹³ Ayhan Yüksel, "Trabzon Vilayetinde Yer Adlarını ve İdarî Yapıyı Değiştirme Girişimleri", Doğu Karadeniz Araştırmaları, İstanbul 2005, s. 16.

Asbet	Fethiye	Liparit	Yalıköy
Askoroz	Engindere	Mağloz (Mağaloz)	Camıdağı
Aşağı Köy	Sıraköy	Mahanca	Tuğlalı
Atyanoz Çıkara	Bozukkale	Mahura	Tozköy
Avare	-----	Makravis	-----
Babalat	Sessizdere	Malpet	Eriklimanı
Babik	Tophane	Mamul	Kesmetaş
Babik (Mapavri)	Çukurluhoca-Gürpınar	Manle	Kirazlı
Bablat	-----	Maset	-----
Bodullu	Mutlu	Mavrant	Kalecik
Bostancı	-----	Mezid	
Buleb-i Ulya	Zafer	Mirekaloz	Hamidiye
Burhaniye	-----	Misahor	Kaptanpaşa
Canpolat	Pehlivantaşı	Mişona	Pazarköy
Cimil	Cimil	Murciva	Yenipazar
Cimil Başköy	Başköy	Muskas	Çeşmeköy
Cimil Ortaköy	Ortaköy	Noğadiğa	Cumhuriyet
Çaklı	Çukurlu	Ortaköy	Ortaköy
Çanceva	Büyük Caferpaşa	Palodya	Beyazsu
Çiçeva	Haramtepe	Perestaz	-----
Çiklenar	Sarayköy	Perkam	Demirhisar
Çoncik	Taşpınar	Petran	Meşeköy
Eski Pazar	-----	Petroz	Fıçıtışı
Falkoz	-----	Pilaymanoz	Çakmakçılar
Fatla	Kireçhane	Polihoz	Dumankaya
Filandoz	Derepazarı Merkez	Potomya Kaçıran	Zincirliköprü
Filarğanoz		Rados	Uzunköy
Filarğoz	Topkaya	Raşot (Raşota)	Çeşmeli
Fosa	Köprülü	Ruğa Sağırlı	Hilal
Funçarari	-----	Ruspa	Uzunkaya

Gelir	-----	Ruspa Satoz	-----
Gürgen	Gürgen	Ruspa Yalı	Uzunkaya
Ğalata	Yalı	Sahor	Sinekli
Ğaliçoz	Selimiye	Sakrık	Azaklıhoca
Ğancevanoz (Ğuncinoz)	Denizgören	Salarha Atyanoz	Kasarıcılar
Ğodri	Dağınksu	Salarha İveroz	Müderrisler
Ğoloz	Kendirli	Salarha Kaçıran	Elmalı
Ğorğor (Ğorğorlu)	Büyükköy	Salarha Kapnes	Dağdibi
Ğotoz	Pekmezli	Salarha Likoz	Kokulukaya
Hahunc	Çataldere	Salarha Ruspa	Muradiye
Hako	Şehitlik	Salarha Sengöz	Kömürçüler
Hama	Bahattinpaşa	Salarha Tekye	-----
Hamalyoz	Bozukkale	Sandık	Sandıklı
Hamza(Homeze)	Demirkapı	Sarnune	-----
Hanes	Bıldırcınköy	Seftar	Yolbaşı
Hanzi	Sandıktaş	Setoz	Kıbledağı
Harvel	Güzelköy	Sevelos	Alıpaşa
Havan Haraz	-----	Sondere	-----
Hazavit	Ulucami	Sümela	-----
Hazavrik	-----	Şana	-----
Hırdomus	-----	Şatroz	Gölgeli
Hohol	Soğukçeşme	Şimadiyoz	Kirazdağı
Holitoz	Üzümlü	Tivranoz	Geçitli
Hos	Maltepe	Tolnas	Yeşiltepe
Kabahor	Gölyayla	Tolun	Taşçılar
Kafkame	Çağrankaya	Tonik	Cevizlik
Kaliskavar	-----	Ufak Uyuyan	-----
Kalohraf	Kiremitköy	Umma	Ortapazar
Kanbar	-----	Umma Tariklar	Yolüstü

Kanboz	Islahiye	Umma Tuğlu	Úçkaya
Kandeva	Kırklartepesi	Vandri	Çağlayan
Kapnes	Dağdibi	Vane	Ilıcaköy
Karasu	Karasu	Vanik	Örnek
Karayemiş	Çaybaşı	Varances	-----
Kavalyoz Galata	mea Yalı	Varankoz	Fıçıcılar
Kavaroz	Sabuncular	Varda	Güneyce
Kirazocağı	-----	Vila	Veliköy
Koçoktor	-----	Vilku	Dereköy
Koçoktor Kebir	-----	Yaka	Yaka
Kofin	Beştepe	Yapraklar	Yapraklar
Kolica	Subaşı	Yeniköy	Yeniköy
Kolyav	Bayırköy	Yolit	-----
Komes	Şimşirli	Zancel	Taşhane
Kozandinoz	Kurtuluş	Zavendik	Çiftlikköy

Mahalle isimleri tablosu:

Eski Adı	Yeni Adı	Eski Adı	Yeni Adı
Akşemseddin	-----	Kamaşnoz	Mermerdelen
Arkolikoz	Ekmekçiler	Kament	Kavaklı
Arkotil	Camiönü	Kankalanoz	Yağlıtaş
Babik	Tophane	Kasım Ağa	-----
Bayram Bey	-----	Kavak Meydan	-----
Boztepe	-----	Kavaroz	Gülbahar
Büyük Samri	Kaplıca	Kendinar	-----
Çancol	-----	Küçük Samri	Küçükköy
Çarihoz	Dağsu	Müftü	Müftü
Çırakcı	-----	Paşyan (Peşeyan)	Çarşı
Debbağhane	-----	Pendoz	Değirmendere

Diğer Haldoz	Portakallık	Peripol	Pehlivan
Emineddin	Emineddin	Piri Çelebi	Piri Çelebi
Filyoz	Halatçılar	Romanoz	Hamzabey
Faros	-----	Romanoz-i İslâm	Hayrat
Hacinoz	Çamlıbel	Romanoz-i Rum	Akçaköy
Haldoz	Bağdatlı	Roş	Reşadiye
Hamrik	İslâmpaşa	Samri	Çorapçılar
Havli	-----	Sirahoz	Çorapçılar
Hortoz	Fener	Tekfur Çayır	-----
İksenit	Kambursırt	Tekye	-----
Kale	Kale	Vonit-i Rum	Atmeydanı
Kalohten	Paşakuyu	Yeniköy	Yeniköy

Sicilde geçen sülale isimlerine gelince, hane reisleri defterde önce soy ve lakapları ile tanıtılmıştır. Uzun süren savaşlar ve akabinde kaybedilen topraklarda yaşayan Müslüman ahalinin Balkanlar, Kırım ve Kafkaslardan kitleler halinde göçleri Anadolu'nun muhtelif yerlerinde ikamet ettirilmeleri meselelerini ortaya çıkarmıştır⁹⁴. Nitekim defterimizde de soyları ve lakapları; Kırımlıoğlu⁹⁵, Ahışhalıoğlu⁹⁶, Bostancıoğlu⁹⁷ gibi Balkan, Kırım veya Kafkas kökenli sülâlelere rastlanmaktadır. Gürcü yazarların yazdıkları kitaplarda

⁹⁴ Faruk Kocacık, "Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler (1870-1890)", Osmanlı Araştırmaları, I, 1980, s. 137-190.

⁹⁵ 1509 no'lu Rize Şer'iyye Sicili (R.Ş.S.), Adet no 238; Sicildeki kayıtlar adet sırasına göre tanzim edilmiştir. Hicrî 1330-31 yılları arasındaki kayıtları adet numarasını yazarak belirttik. Hicrî 1331-32 yılları arasındaki kayıtları ise adet numarasının yanına konan "B" veya "C" harfi ile gösterdik. C harfi ile gösterilen yerler aynı adet numaralarının tekrarlanmasından kaynaklanmaktadır.

⁹⁶ R.Ş.S., 60, 259, 225 B.

⁹⁷ R.Ş.S., 80.

Baltaoğulları sülâlesinin Laz sülâlesi olduğu ve bunların Kıpçaklara mensup bir boy olduğu belirtilmektedir. Özellikle Rize ve Trabzon'da başı ve sonu "Balta" ile biten birçok ailenin Kıpçakların "Balta" oymağından olduğu rahatlıkla söylenebilir⁹⁸.

Sicilde geçen sülâle isimleri:

Abacıoğlu	Abadoğlu	Abanozoğlu	Abdulazizoğlu
Abdullahoğlu	Abdurrahmanoğlu	Abucioğlu	Ahışhalıoğlu
Ahmed Ağazâde	Ahmed Çavuşoğlu	Ahmedoğlu	Akıncızâde
Akmehmedoğlu	Alacoğlu	Alacoğlu	Alatomoğlu
Alemdarzâde	Alevoğlu	Ali Efendioğlu	Ali Gelinoğlu
Ali Habiboğlu	Ali Kaptanoğlu	Ali Reisoğlu	Aliağaoğlu
Alicanoğlu	Alininoğlu	Alioğlu	Alişanoğlu
Altıkayaoğlu	Altıkulaçzâde	Altıparmaklıoğlu	Ancaoğlu
Araboğlu	Arslanoğlu	Asbetoğlu	Aşıkıoğlu
Avcıoğlu	Avcıoğlu	Aynacıoğlu	Azaklıoğlu
Babalatoğlu	Baboğlu	Babuşcioğlu	Bağdadlıoğlu
Bakaroğlu	Bakıroğlu	Bakkaloğlu	Ballıoğlu
Baltaoğlu	Banabakoğlu	Başkabanoğlu	Başoğlu
Bataroğlu	Bayezidoğlu	Bayrakdaroğlu	Bayramoğlu
Baytaroğlu	Becayışdenoğlu	Bediroğlu	Bektaşoğlu
Berber Hüseyinoğlu	Beruzâde	Beşaretlioğlu	Beşikcizâde
Beşiroğlu	Bıçakçioğlu	Bıyıklıoğlu	Bıyıkıoğlu
Bilaloğlu	Boduroğlu	Bostancalzâde	Bostanoğlu
Boşiroğlu	Boşnakoğlu	Buberoğlu	Burduroğlu

⁹⁸ Albayrak, a.g.e., s. 113.

Burnazoğlu	Bursahoğlu	Buzikaoğlu	Caboğlu
Caferoğlu	Camdanoğlu	Camkıranoğlu	Cantioğlu
Cemadanoğlu	Cevahiroğlu	Cezairlizâde	Cimillioğlu
Cincioğlu	Cinioğlu	Civelekoğlu	Cuhniyanınoğlu
Çakıroğlu	Çakmakcıoğlu	Çalıkıoğlu	Çaloğlu
Çamaşuzâde	Çamur Alioğlu	Çamurluoğlu	Çavuşoğlu
Çeküçoğlu	Çenbercioğlu	Çepnioğlu	Çerkesoğlu
Çileninoğlu	Çizmecizâde	Çobanoğlu	Çolakoğlu
Çorbacioğlu	Çukurluoğlu	Davudoğlu	Deli Baltaoğlu
Deli Hasanoğlu	Deli Hüseyinoğlu	Deli İbrahimioğlu	Deli İsmailoğlu
Deligözoğlu	Delioğlu	Dervişanzâde	Dervişoğlu
Dilonunoğlu	Dilooğlu	Dizdaroğlu	Dolaroğlu
Durmuş Alemdaroğlu	Durmuş Efendioğlu	Durmuşoğlu	Eksiklioğlu
Ekşioğlu	Elhazoğlu	Eloğlu	Eminoğlu
Emir Ahmedoğlu	Emiroğlu	Engeloğlu	Erdaloğlu
Esiroğlu	Esmaoğlu	Estafiloğulları	Faiszâde
Fazlıoğlu	Fencioğlu	Ferhadoğlu	Fettahoğlu
Feyizoğlu	Filarocoğlu	Fitozoğlu	Fondoğlu
Furtunaoğlu	Galataoğlu	Gedikoğlu	Gelirlioğlu
Genç Alioğlu	Gençoğlu	Giritlioğlu	Güç Ahmedoğlu
Gül Ahmedoğlu	Gürçî Ahmedoğlu	Gürcioğlu	Gürusoğlu
Güvelizâde	Güzel Osmanzâde	Ğorğoroğlu	Habiboğlu
Haceoğlu	Hacı Abbas Ağaoğlu	Hacı Abdi Ağazâde	Hacı Abdullahoğlu
Hacı Abdurrahmanoğlu	Hacı Ahmedoğlu	Hacı Alioğlu	Hacı Bayrakdaroğlu
Hacı Bilalzâde	Hacı Cevahiroğlu	Hacı Durmuş Efendizâde	Hacı Efendioğlu
Hacı Fazlıoğlu	Hacı Genç Ağazâde	Hacı Hasanzâde	Hacı Hüseyin Efendioğlu
Hacı İbrahimioğlu	Hacı İsmailoğlu	Hacı Kastioğlu	Hacı Kostioğlu
Hacı Lahanaoğlu	Hacı Mahmudoğlu	Hacı Mehmedoğlu	Hacı Memiş Efendizâde
Hacı Memişpaşazâde	Hacı Mollazâde	Hacı Osman Efendizâde	Hacı Osmanoğlu
Hacı Ömeroğlu	Hacı Selimoğlu	Hacı Sururoğlu	Hacı Şabanoğlu

Hacı Şakiroğlu	Hacı Şamiloğlu	Hacı Şekeroğlu	Hacı Şekerzâde
Hacı Şükrioğlu	Hacı Tataroğlu	Hacımınoğlu	Hacıoğlu
Hâci Bastioğlu	Hafızoğlu	Haliloğlu	Halpozoğlu
Hamailoğlu	Hamzaoğlu	Hanım Ağazâde	Hantalzâde
Haracoğlu	Harkaszâde	Hartemaszâde	Hasan Başoğlu
Hasan Efendioğlu	Hasbakaoğlu	Hayroğlu	Hazaοğlu
Hazinedaroğlu	Hemşinlioğlu	Hoholoğlu	Hohorininoğlu
Hokonunoğlu	Hopoğlu	Hordoloşzâde	Horhoroğlu
Hortoroğlu	Hotaninoğlu	Hotoroğlu	Hucazoğlu
Humbaracioğlu	Hurremoğlu	Hurşidoğlu	Husluoğlu
Hutoğlu	Huyluoğlu	Hüseyin Efendioğlu	İbrahim Reisoğlu
İbrahimioğlu	İbukaoğlu	İlyoblioğlu	İmamzâde
İnce Mehmedoğlu	İnceninoğlu	İnceoğulları	İskebetoğlu
İskitoğlu	İslâmoğlu	İsmail Efendizâde	İsmailoğlu
İstanioğlu	İstatioğlu	Kabahoroğlu	Kabiloğlu
Kaboğlu	Kabrilioğlu	Kapselioğlu	Kaçaranlioğlu
Kadızâde	Kahvecioğlu	Kasımoğlu	Kakavanzâde
Kakşioğlu	Kakuninoğlu	Kakuoğlu	Kalafatoğlu
Kalaloğlu	Kalamanoğlu	Kalamozluoğlu	Kalandaοğlu
Kalaycioğlu	Kalçaoğlu	Kalelioğlu	Kalenderoğlu
Kalevoğlu	Kalfaoğlu	Kalpazanoğlu	Kamasoğlu
Kamiloğlu	Kanberoğlu	Kanbozoğlu	Kanburoğlu
Kancanoğlu	Kandemiroğlu	Kandiloğlu	Kankeloğlu
Kansızoğlu	Kantaroğlu	Kaptanoğlu	Kaputoğlu
Kara Ahmetoğlu	Kara Alioğlu	Kara Cehennemoğlu	Kara Hasanoğlu
Kara Hüseyinoğlu	Kara İbrahimioğlu	Kara Mahmudoğlu	Kara Mehmedoğlu
Kara Mustafaoğlu	Kara Osmanoğlu	Kara Ömeroğlu	Karacaoğlu
Karacoğlu	Karafazlioğlu	Karagözoğlu	Karakaşoğlu
Karakavoğlu	Karakulakcioğlu	Karamanoğlu	Karaoğlu
Karslioğlu	Kart Osmanoğlu	Kartoğlu	Kasaboğlu

Kasbaroğlu	Kaşmiroğlu	Kaşsızoğlu	Katroğlu
Katmeroğlu	Kavaklıoğlu	Kavalzâde	Ömeroğlu
Palıcoğlu	Kavrakoğlu	Kavranoğlu	Kayıkcıoğlu
Kaymaccıoğlu	Kazancızâde	Kebabçıoğlu	Kebiroğlu
Keçecioğlu	Kenanoğlu	Keşişoğlu	Kethüdaoğlu
Kılıçdaroğlu	Kırbozoğlu	Kırımlıoğlu	Kirişoğlu
Kirkoroğlu	Kirlioğlu	Kobalzâde	Kobuyercioğlu
Kocamanoğlu	Koçaloğlu	Kokaroğlu	Kolayoğlu
Kolçakoğlu	Kolivoğlu	Konakoğlu	Kondoloğlu
Kopuzoğlu	Korimanoğlu	Kortivaoğlu	Kosifoğlu
Kotikoğlu	Kotiloğlu	Kovaroğlu	Koyuncuoğlu
Kör Abdullahoğlu	Kör Alizâde	Kör Hasanoğlu	Kör Osmanoğlu
Köroğlu	Köse Hasanoğlu	Köse Mehmedoğlu	Köse Ömeroğlu
Köselioğlu	Köseninoğlu	Kösoğlu	Kubatoğlu
Kudurganoğlu	Kuğuoğlu	Kukoğlu	Kukucoğlu
Kukuloğlu	Kukuoğlu	Kulaksızoğlu	Kumbasaroğlu
Kumuşoğlu	Kurdoğlu	Kuru Mahmudoğlu	Kuru Ömeroğlu
Kuşatoğlu	Kuveloğlu	Kuyumcuoğlu	Küçük Ahmedoğlu
Küçük Alioğlu	Küçük Hasanoğlu	Küçük Hüseyinoğlu	Küçük İslâmoğlu
Küçük Mehmedoğlu	Küçük Osmanoğlu	Küçük Ömeroğlu	Küçük Salıhoğlu
Küçüküinoğlu	Külünkoğlu	Kürd Alioğlu	Kürd Hasanoğlu
Kürd Hüseyinoğlu	Kürd Osmanoğlu	Kürd Reşidoğlu	Kürdoğlu
Lahanaoğlu	Lalataroğlu	Lavasoğlu	Laz Mahmudoğlu
Laz Osmanoğlu	Lazoğlu	Lefezoğlu	Lefteroğlu
Lerozluoğlu	Likzâde	Mafratoğlu	Mağriblioğlu
Mahioğlu	Mahiroğlu	Mahmudoğlu	Makaraoğlu
Malazoğlu	Mamatıoğlu	Mandevöğlu	Manizâde
Manlelioğlu	Mapavrılioğlu	Maraşoğlu	Öksüz Ahmedoğlu
Marğeşoğlu	Mataracızâde	Mavıoğlu	Mehmed Alioğlu
Mehmed Başoğlu	Mehmed Receboğlu	Mehmedoğlu	Memenoğulları

Memikaoğlu	Memişoğlu	Mendiloğlu	Mengenoğlu
Mercanoğlu	Metozâde	Midyecioğlu	Mimoğlu
Mirzaalioğlu	Mirzaoğlu	Mizelioğlu	Molla Ahmedoğlu
Molla Hamzaoğlu	Molla Hasanoğlu	Molla Hüseyinoğlu	Molla Mehmedoğlu
Molla Mustafaoğlu	Molla Osmanoğlu	Molla Ömeroğlu	Molla Sadıkoğlu
Molla Salihioğlu	Molla Veyisoğlu	Mollanmoğlu	Mollayüzlüoğlu
Morgülioğlu	Mozikoğlu	Muradoğlu	Murzioğlu
Musaoğlu	Mustafaoğlu	Mustununoğlu	Mutaoğlu
Müderrişoğlu	Müftüzâde	Mürseloğlu	Nevruzoğlu
Nimetoğlu	Odabaşoğlu	Ofluoğlu	Okkaoğlu
Osman Habiboğlu	Osoğlu	Otçuoğlu	Öksüzöğlü
Ömer Habiboğlu	Paskaboğlu	Peçeoğlu	Pehlivanoğlu
Pendoğlu	Peraşluoğlu	Peruzoğlu	Pervezoğlu
Petrooğlu	Petrozoğlu	Bıçakçioğlu	Pişmişoğlu
Polihozluoğlu	Rakıcızâde	Receboğlu	Reisoğlu
Reyhanoğlu	Roboğlu	Sabuncuoğlu	Sadık Hasanzâde
Sadıkoğlu	Safoğlu	Sağıroğlu	Sakaloğlu
Sakanmoğlu	Sakioğlu	Sakrıkıoğlu	Salcıoğlu
Salihioğlu	Sandıkçioğlu	Sapuloğlu	Sarı Ahmedoğlu
Sarı Hasanoğlu	Sarı Hüseyinoğlu	Sarı Mahmudoğlu	Sarı Mehmedoğlu
Sarı Mustafaoğlu	Sarı Osmanoğlu	SarıHasanoğlu	Sarıoğlu
Satıroğlu	Seferoğlu	Seğmenzâde	Selimoğlu
Semizoğlu	Sentenaloğlu	Serhanoğlu	Seyyidoğlu
Simsaroğlu	Sinekoğlu	Sipahioğlu	Siraczâde
Sirkecioğlu	Sofininoğlu	Sofioğlu	Sofizâde
Sofioğlu	Sohtorikoğlu	Solakoğlu	Sufioğlu
Sufuroğlu	Sukyasoğlu	Suyabatmazoğlu	Süleymanoğlu
Sürgünoğlu	Şabanoğlu	Şaburoğlu	Şadzâde
Şahinoğlu	Şalvaroğlu	Şamandroğlu	Şamilzâde
Şamlıoğlu	Şatırzâde	Şehirlioğlu	Şemedanzâde

Şepiroğlu	Şeremetoğlu	Şerifoğlu	Şetoğlu
Şeyhzâde	Şirinoğlu	Şişmanoğlu	Şumuloğlu
Tabakoğlu	Tafulioğlu	Tahtacioğlu	Takulinoğulları
Tarlacioğlu	Taşcıoğlu	Tatarzâde	Tatzâde
Tavilzâde	Tavlaşoğlu	Tavukçuoğlu	Tayyiboğlu
Telcioğlu	Tellioğlu	Tersoğlu	Terzi Ahmedoğlu
Terzi Hüseyinoğlu	Terzi İsmailoğlu	Terzioğlu	Zazaoğlu
Tevetoğlu	Timürcioğlu (Demircioğlu)	Tiryakioğlu	Tokatlızade
Tonbuloğlu	Top Osmanoğlu	Topaloğlu	Topçununoğlu
Topçuoğlu	Topuzoğlu	Trabzonluoğlu	Turaninoğlu
Turanoğlu	Turnaoğlu	Tuzcuoğlu	Tüfenkcizâde
Türüdoğlu	Tüylüoğlu	Uskurluoğlu	Usta Hüseyinoğlu
Usta İbrahimioğlu	Usta Mahmudoğlu	Usta Ömeroğlu	Uzun Abdioğlu
Uzun Ahmedoğlu	Uzun Alioğlu	Uzun Hasanoğlu	Uzun Hüseyinoğlu
Uzunoğlu	UzunÖmeroğlu	Vardahioğlu	Vardaloğlu
Veli Hüseyinoğlu	Veli Mehmedoğlu	Velikaoğlu	Velioğlu
Veziroğlu	Yağcıoğlu	Yahyaoğlu	Yakuboğlu
Yalakoğlu	Yalıncioğlu	Yanaroğlu	Yanbeyoğlu
Yamkoğlu	Yavaşoğlu	Yazaroğlu	Yazıcıoğlu
Yemanidoğlu	Yetimoğlu	Yıldırımioğlu	Yoğurtçuzâde
Yusufoğlu	Zahiroğlu	Zaimoğlu	Zenginoğlu
Zerdecizâde	Zeyrekzâde	Zirrhâde	

22. Aile Hayatı

Toplumun tabî bir ögesi olan aile, insanlığın başlangıcı ile birlikte var olagelmıştır. Aile toplumun varlığının devam etmesinde önemli görevler yüklenmiş, ekonomik hayata yön vermiş, sosyal ve siyasî hayatı düzenlemiş, dinî ve kültürel fonksiyonlar icra etmiştir. Bunların da ötesinde insanlığın varlığı ve yeni nesillerin teşekkülünde evrensel bir kurum olmuştur. Bir toplumun siyasî, sosyal, hukukî ve ahlaki yapısını anlayabilmek için, o toplumun küçük bir modeli olan aileye bakmak gerekir. Ailenin iyi tahlil edilmesiyle, o topluma ait birçok meselenin çözümüne ilişkin ipuçları bulunacaktır.

Osmanlı ailesi hakkında yapılacak araştırmalarda Şer'iyye Sicilleri önemli veriler içermektedir. Şer'iyye Sicilleri, sadece Osmanlı kanunlarının uygulaması değildir. Üzerinde çalışıldığında sosyal tarihimiz için birçok gerçek ortaya çıkmaktadır⁹⁹. Evlilik tiplerinden tutun da ailenin çözülmesi, ailedeki roller ve statülerin daha doğru ve daha detaylı resminin çizilmesine kadar önemli donelere sahiptirler. Bu çerçevede şer'iyye sicilleri, aile ile ilgili sosyal olayların fetvalardan yararlanılarak yansıtılmasının haricinde birincil kaynak konumundadır¹⁰⁰.

220. Ailenin Oluşumu

Ailelerin evlenmeyle teşekkül ettiği açık bir husustur. Evlenme, aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkek ile kadının, ortak bir hayat sürmek ve evlât yetiştirmek amacıyla gerekli bağı meydana getirmek üzere yaptıkları bir akit olarak tarif edilebilir. Ailenin hem oluşum süreci hem de dağılması ile ilgili bulgular o dönemdeki aile yaşantısı ve işleyişi ile ilgili olarak bize güzel ve ayrıntılı bilgiler vermektedir.

2200. Evlilikte Rıza

⁹⁹ Halil İnalçık, "Eyüp Sultan Tarihi Ön Araştırma Projesi", 18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam, ed. Tülay Artan, İstanbul 1998, s. 5.

¹⁰⁰ İlber Ortaylı, "Osmanlı Toplumunda Ailenin Yeri", Türk Aile Ansiklopedisi, I, Ankara 1991, s. 74.

Evlenecek kişilerin, hür iradelerini kullanmaları İslâmî bir prensiptir. Bu dönemlerdeki uygulamalarda da, bu prensibin geçerli olduğunu görmek mümkündür. Ancak evlilik olmazdan önce yapılan nikâh akdi ile yeni bir aile yuvası teşekkül ettiği için, ailenin sağlıklı bir şekilde devamı bakımından tarafların rızasına büyük önem verildiğini görüyoruz. Başta, evlenecek gelin ve güvey adayları ile bunların ailelerinin, yapılacak nikâh akdine razı olmaları gerekiyordu. Hatta evlenmelerine mâni bir halin olmadığına dair mahalle ileri gelenlerinin de şahitliği istenmekteydi ki, bu da bize bir bakıma mahalle imamının ve ihtiyar heyetinin de onayının arandığını söyleme imkânı vermektedir. Ayrıca, bütün bunların dışında, Kadı'nın onayı gerekiyordu.

Buluğ çağına girmeyen çocuklar veya küçük yaştakiler diye ifade edebileceğimiz bireyler de, erginlerle birlikte aynı toplum içerisinde yaşamaktadırlar. Küçük yaştakilerin erginlerden farklı tarafı, ailevî ve toplumsal sorumluluklarını velilerin üstlenmesidir. İslâm hukukunda “velâyet” diye tanımlanan bu sorumluluk sosyal bir olgu olan evlenme konusunda da dikkate alınmıştır.

Bazı velilerin küçük yaşta olan çocukları adına nikâh akdi yapabilecekleri düşünülerek, İslâm mezhepleri, bu konudaki görüşlerini ortaya koymuşlardır. Örneğin Hanefî mezhebinde, âkil-bâliğ olmayan erkek ve kızların eğer velilerinden biri yoksa hâkim izni olmadan yapacakları evlilik akitlerinin geçerli olmayacağı yönünde fetva verilmiştir¹⁰¹. Hanefî mezhebi velilerin (baba ve dede hariç) çocuklarını evlendirmesi halinde çocukları, rüştlarına eriştiklerinde, evliliği geçerli sayıp-saymama konusunda özgür bırakmıştır. Bu karar “buluğ muhayyerliği” şeklinde normlaştırılmıştır. Ancak küçük yaşta evlendirilen ve evliliği istemeyip iptal ettirmek isteyen erkek veya kızın âkil-bâliğ olur olmaz şahitler huzurunda kararını açıklaması şart koşulmuştur. Buna ek olarak iptal kararının geçerliliği için de kadı kararı gerekli görülmüştür¹⁰².

¹⁰¹ M. Ertuğrul Düzdağ, Şeyhu'l İslâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı, İstanbul 1983, s. 38.

¹⁰² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Burhanuddin Ebi'l-Hasen, el-Hidaye Şerhu Bidayetu'l-Mübtedî, I,

Küçük yaşta evliliklerin iptali için mahkeme kararının zorunlu oluşu, incelediğimiz dönemde Rize’de bu tür nikâh iptal davalarının sıklık derecesinin tespitinde önemlidir. Bu davaların sıklığının tespiti ise, gerek erkek, gerekse kadın cinsiyeti bakımından Osmanlı ailesinde çocukları üzerinde yegâne otorite sahibi olarak ileri sürülen baba veya benzeri statülerin anlaşılmasına katkıda bulunabilir.

Şüphesiz burada ister istemez, buluğa ermeden evlendirilen kız çocuklarının kocalarıyla birlikte yaşayıp yaşamadıkları sorusu akla gelmektedir. Ömer Nasuhi Bilmen’e göre, bir çocuğun nikâhı akdedilmekle hemen zıfâf icrası gerekmeyeceği aşikârdır¹⁰³. Zira İslâm, bu şekilde akdedilmiş evlenmenin esas hüküm ve neticelerini, kızın buluğa ermesine kadar askıda bırakmıştır. Bunun sebebi, küçüğün fiziki bakımdan olgunlaşmasını beklemek ve sonuçta evliliğin kadının sıhhatine zarar vermesini önlemektir¹⁰⁴. İşte bu noktada, buluş çağına gelmemiş gençlerin evlendirilmesiyle alâkalı uygulamaları Rize ailesinde görmek mümkündür.

Örneğin, 8 Recep 1331’de Rize’nin Sahor (Sinekli)¹⁰⁵ köyünden olan Hacer bint Şaban isimli kızı, annesi, aynı köyden olan Mehmet ile nikâhlanmış; fakat kız ergenlik yaşına girer girmez itiraz etmiş ve nikâhını feshettiğini açıklayarak mahkemeye tescil ettirmiş ve mahkeme de nikâhını iptal etmiştir¹⁰⁶.

İstanbul 1991, I, s. 196-198; M. Akif Aydın, İslam-Osmanlı Aile Hukuku, İstanbul 1985, s. 17-27; Halil Cin, İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, Konya 1988, s. 87-89.

¹⁰³ Ömer Nasuhi Bilmen, Hukuk-u İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, II, İstanbul 1985, s. 55.

¹⁰⁴ Halil Cin, a.g.e., s. 77-78.

¹⁰⁵ Rize kazası ve nahiyelerinden Karadere, Kurâ-i Seba, Mapavri ile ilgili 3 Kanûn-i Evvel 1329 (Miladî 16 Aralık 1913) tarihli isim değişikliği listesi Başbakanlık Osmanlı Arşivindedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Başbakanlık Osmanlı Arşivi-Dâhiliye İdâre (BOA, DH, İD), nr. 97/-2, 25. Ancak incelediğimiz bu defter Hicrî 1329 tarihinden sonra yazılmasına rağmen henüz nahiye, köy ve mahalle isimleri yeni isimleriyle sicilde geçmemiştir.

¹⁰⁶ R.Ş.S., 27.

Petroz (Kututaş) köyünde yaşayan ve vasisi tarafından küçük yaşta nikâhı yapılan Hacer bint İshak isimli kız, vekili olan Abdulhamid Efendi aracılığıyla 23 Muharrem 1332'de mahkemeye gelerek, âkil-bâliğ değilken 13 yaşında kendisinden küçük Yusuf ile nikâhlandığını, âkil-bâliğ olduğunda (15 yaşına geldiğinde) ise, nikâhını istemeyip iptal ettiğini beyan ederek mahkemeden evliliğin iptalini istemiş, mahkeme de nikâhın geçersizliğine karar vermiştir¹⁰⁷.

Neticede, söz konusu dönemde Rize'de küçük yaşta olduğu halde, velileri tarafından yapılan nikâh akitlerinin iptali istenen dava sayısı sadece ikidir. Bu miktar aile ile alâkalı davalar arasında küçük bir oranı teşkil etmektedir.

2201. Nikâh

Evlenme için çoğunlukla nikâhın mahkeme siciline kaydedilmesi gerekiyordu. Ama bu tür kayıtlara her sicilde çok sayıda rastlanmamaktadır. Sicile kaydedilmeyen nikâh da sözlü rıza ile cemaat nezdinde meşruiyet kazanmış demektir. Umumi uygulama da böyle olmalıydı. Bütün milletin nikâhının sicillerde kayıtlı olduğunu hiçbir tarihçi iddia edemez. Fakat bazı bölge ve şehirlerin bu konuda hassas olduğu görülmektedir¹⁰⁸. İncelediğimiz sicilde nikâh kayıtlarıyla ilgili bulguları tereke, nafaka, veraset davaları gibi kadıya intikal eden farklı olaylardan elde etmeye çalıştık.

İslâm hukukunda aile, kutsal bir yapı olarak değerlendirilmiştir. Ailenin teşekkül edebilmesi için evlenmenin, evlenmenin teşekkül edebilmesi için de nikâh akdi denilen sözleşmenin yapılması şarttır. İslâm'a göre, evlenecek erkek ile kadın arasında akdedilen nikâhın geçerli olabilmesi için resmi bir memurun veya bir din adamının huzurunda yapılması gerekli değildir. Bunun için iki şahit yeterlidir. Ne var ki, nikâhın önemi ve

¹⁰⁷ R.Ş.S., 339.

¹⁰⁸ İlber Ortaylı, a.g.m., s. 58.

sosyal hayattaki etkisi sebebiyle oldukça erken devirlerden itibaren, akdin hukukî yönünü bilen bir kişi huzurunda yapılmasına itina gösterilmiştir¹⁰⁹.

Nikâhı kıyan kişiler umumiyetle kadılar, naipler veya mahalle imamlarıdır. Ancak birtakım suistimâllerin önlenmesi için Kadı'nın, müracaat eden her kimsenin nikâhını kıydığını düşünmemek gerekir. Kadı, önceden mahkemeye başvurup evlenmelerinde hukuki bir mahzur bulunmadığını ortaya koyarak gerekli izni alan ve bir izin kağıdı getiren kimselerin nikâhlarını kıymakta idi¹¹⁰. Kadı tarafından, evlenecek gelin ve güvey adayları ile tespit edilen mehirleri, "izinnâme" adı verilen kağıtlara yazılırdı. İzinnâmeler, tarafların evlenmelerine izin verildiğini ihtiva eder ve mahalle ya da köy imamlarına hitaben yazılırdı¹¹¹. Bu kağıtların özenle saklanması, ileride bilhassa mehir konusunda çıkabilecek anlaşmazlıkların önlenmesi bakımından önemliydi.

Örneğin, Rize'nin Emineddin mahallesinden Tuzcuzâde İhsan Bey ibn İzzet Bey ile Ümmü Gülsüm Behice Hanım bint Mehmet Ali Bey, 26 Recep 1332 tarihinde 401 lira-yi osmani mehir-i müeccel ile o tarihte liva naibi olan Necip Efendi'nin mührünü taşıyan bir izinnâme ile evlenmişlerdir¹¹².

29 Cemâziyelâhir 1332'de Küçük Samri (Küçükyurt) köyünden olan Ulveoğlu Ömer bin Ali ve Kalçaoğlu Nadire bint Mehmet, yaşları küçük olması sebebiyle velileri tarafından 30 lira-yi osmani mehir-i müeccel karşılığında 14 Cemâziyelevvel 1332 tarihinde çıkarılan bir izinnâme ile evlenmişlerdir¹¹³.

Burada şu hususa da değinmekte fayda vardır. Kadı, naip ya da onların müsaadesiyle mahalle ve köy imamlarına nikâh akdedilmesi esnasında genellikle evlenecek kız ve

¹⁰⁹ Aydın, a.g.e., s. 141.

¹¹⁰ Halit Ongan, Ankara'nın I Numaralı Şer'iyye Sicili, Ankara 1958, s. XXXVI.

¹¹¹ Saim Savaş, "Fetva ve Şer'iyye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması" Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Ankara 1992, s. 510.

¹¹² R.Ş.S., 138 B.

¹¹³ R.Ş.S., 121 B.

erkeğin bizzat bulunmalarının yanı sıra bazen bunların vekilleri tarafından temsil edildiklerini de görmekteyiz.

Örneğin Muskas (Çeşmeköy) köyünden olup 12 yaşında olan Hacıoğlu Rıfat bin Kel (Gül) Ali ile 18 yaşındaki Osmanoğlu kerimesi Emine bint Mansur velilerinin vekilliğinde evlendirilmişlerdir¹¹⁴.

11 Safer 1331 tarihinde Zavendik (Çiftlik) köyünde 3 yaşındaki Çalıkoğlu kerimesi Gülçehre bint Yakub ile 8 aylık olan Arğaloz (Yanıktaş) köyünden Gençoğlu Hasan bin Memiş 500 kuruş mehr-i müeccel karşılığında velilerinin izni ile evlendirilmişlerdir¹¹⁵.

Buradan şu sonuca varılabilir: M. Akif Aydın'ın da işaret ettiği gibi Osmanlı toplumunda evlenmelerin, devletin her türlü kontrolünden uzak, alım-satım gibi alelâde bir müessese olmadığı fikrini destekleyici veriler elde etmemiz mümkündür¹¹⁶. Aksine, devletin sıkı denetim altında tuttuğu, dinî olduğu kadar aynı zamanda medenî akitlerdir.

2202. Mehir

Üzerinde çalıştığımız Şer'iyye sicilinde mehir, ödeme biçimlerine göre nikâh akdi sırasında peşin ödenen "mehr-i muaccel", ileride ödenilmesine söz alınan "mehr-i müeccel", akit sırasında veya akitten sonra belirlenen "mehr-i müemma" şeklinde ifade edilmiştir¹¹⁷. Mehir miktarlarının¹¹⁸ belirlenmesinde, ailelerin ekonomik açıdan yer aldıkları tabakanın yanı sıra, kadınların yaş, güzellik, bakirelik, dulluk ve sosyal statüleri

¹¹⁴ R.Ş.S., 145 B.

¹¹⁵ R.Ş.S., 32. Farklı örnekler için bk. 159, 121 B.

¹¹⁶ Aydın, a.g.e., 95.

¹¹⁷ M. Akif Aydın, "Mehir", DİA, XXVIII, Ankara 2003, s. 389 vd.

¹¹⁸ Sicilde mehir miktarları kuruş, lira-yi osmani, altın ve lira şeklinde ifade edilmiştir. En düşük ve en yüksek mehir miktarları kuruş cinsinden 141-1500, lira-yi osmani cinsinden 5-401, lira cinsinden 10-17 aralığında değişmektedir. Altın cinsinden ise sadece bir kayıttta, 41 adet tam yüzük mecdi altın olarak geçmektedir.

gibi özelliklerinin etkisi kaçınılmazdır¹¹⁹. Fakat söz konusu dönemle ilgili sicilde özellikle nikâh akitlerinin doğrudan yer almaması nedeniyle, aynı sicilde kaydedilmiş, boşanma davalarından veya eşinin ölen kocasının mirasından mehrini almak için açmış olduğu dava kayıtlarından mehir miktarlarını tespit edebiliyoruz.

Örneğin, 27 Receb 1332'de Rize'nin Hamalyoz (Balıkçılar) köyünden olan Çolakoğlu kerimesi Meryem bint Yahya, Perkam (Demirhisar) köyünden Hacı Ömeroğlu Mahmut bin Ahmet ile 10 lira-yi osmani¹²⁰ mehr-i müeccel ve 3 lira mehr-i muaccel ile evlenmişlerdir¹²¹.

Mehr-i müsemma ile ilgili olarak bir örnek vermek gerekirse, 8 Muharrem 1332'de Rize'nin Kavaro (Gülbahar Sultan) mahallesinden olan Gül Hanım bint Rifat Efendi, Mapavri (Çayeli) nahiyesinin Yaka köyünden Sofoğlu Hacı Mahmut Efendi ibn Ömer Efendi ile 17 adet Osmanlı lirası mehr-i müsemma karşılığında evlenmişlerdir¹²².

Rize'de söz konusu dönemde mehrin kadınlara sağladığı ekonomik statüyü anlamak için kesin değerlendirmelerde bulunmak güç olsa da bir kanaat oluşturmaktadır. Örneğin, ilgili dönemde bir kara sığır inek 4 adet Osmanlı (4 adet yüzük mecdi altın) lirasına satılmaktadır. Bugünkü fiyatlarla karşılaştırıldığında mehir miktarı belirlenen kadının mehir ile kazandığı ekonomik statüsü hakkında belirli bir kanaat elde edilebilir. Mehir kadınlara önemli bir ekonomik gelir getirici işlevde bulunurken, kocalara önemli bir ekonomik yük olmuştur. Dönem itibarıyla merak edilen konulardan birisi de çok eşle evliliklerdir.

¹¹⁹ Hayri Erten, Konya Şer'iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Y.Y. İlk yarısı), Ankara 2001, s. 52.

¹²⁰ Sicilde geçen lira-yi osmani ifadesi o dönemde 1 adet yüzük mecdi altına karşılık gelmektedir.

¹²¹ R.Ş.S., 166 B.

¹²² R.Ş.S., 343. Farklı örnekler için bk. 15, 32, 34, 66, 86, 159, 244, 266, 334, 13 B, 24 B, 28 B, 143 B, 145 B, 215 B, 135, 138, 348, 116 B, 117 B, 121 B, 138 B, 166 B, 183 B, 91B, 56, 232, 32 B, 166 B.

2203. Çok Eşlilik

Evlilik bütün toplumlarda görülen çok eski bir olgudur. Bazı toplumlarda tek eşle evlilik görülürken, bazılarında ise birden fazla eşle evliliklere rastlanmaktadır. İslâm dini, cahiliye toplumunda sınırsız sayıda yapılan evliliklere sınırlama getirerek, şartlı olarak ancak dörde kadar evliliğe izin vermiştir¹²³. Bu husus Osmanlı toplumu için de geçerlidir. Ancak Osmanlı toplumunda eş sayıları hakkında, İslâm'ın verdiği izne bağlı olarak mevcut olan kanaatin aksine daha önce yapılan araştırmalar neticesinde birden fazla eşle yapılan evliliğin pek yaygın olmadığı tespit edilmiştir¹²⁴. Elimizdeki sicilde yer alan sadece beş kayıta¹²⁵ çok evlilik örneğine rastlanmaktadır. Bu kayıtlarda zikredilen kişilerin ikişer kadınla evli oldukları anlaşılmaktadır. Bu örnekler, o dönemde çok eşliliğin yaygın olmadığını göstermekle beraber toplumun genel durumu hakkında bir kanaate varmak için yeterli olmayabilir. Fakat o dönemle ilgili olarak bu konuda bize bir ufuk açmaktadır.

5 Rebülevvel 1332'de Rize'nin Kura-i Seba (İkizdere) nahiyesinin Varda (Güneyce) köyünden Alemdaroğlu Hacı Receb Efendi ibn Mehmet'in¹²⁶ veraseti, eşleri olan Fatıma bint Hacı Yusuf ve Zehra bint Ahmet'e intikal etmiştir¹²⁷.

12 Ramazan 1332'de Rize'nin Ğorğor (Büyükköy) köyünden olan Ofluoğlu kerimesi Havva bint Memiş'in mahkemeye gelerek Kanboz Kaşatoz (Islahiye) köyünden olan eş

¹²³ Bk. Nisa 4/3.

¹²⁴ Ömer Demirel - Adnan Gürbüz - Muhiddin Taş, "Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Ankara 1992, s. 102.

¹²⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. 328, 21 B, 101 B, 117 B, 206 B.

¹²⁶ Alemdaroğlu Recep Efendi, İstanbul'dan icazetli bir müderris olup Alay müftüsü olarak katıldığı I. Dünya Savaşı'nda Yemen cephesinde şehit olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Kara, İlk Rize Müftüsü Mehmet Hulusi Efendi Rize Hadisesi Hac Hatıraları, İstanbul 2004, s. 6.

¹²⁷ R.Ş.S., 21 B.

Topuzoğlu Haşım bin Mahmut'un üzerine başka bir kadın daha aldığı ve nafakasını temin etmediği gerekçesiyle mahkemeye başvurduğu tespit edilmiřtir¹²⁸.

Netice itibarıyla söz konusu dönemde Rize'de, birden fazla kadınla evlenme oranı dūřüktür. Dolayısıyla tek kadınla evliliğin yaygın bir evlilik tipi olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda daha isabetli sonuçlara ve genellemelere gidebilmek için Rize ile alâkalı bir sicille yetinilmemesi gerekir.

2204. Eşlerin Ailedeki Statüleri

Temelde aile yapısını oluşturan karı-koca ve çocuklar, aile bünyesinde birbirleriyle ilişkiler içerisindedir. Bu ilişkileri şekillendiren ve belirleyen ise; aile üyelerinin ailedeki statüleridir. Bu bağlamda ilgili dönemde Rize ailesindeki statü ve rollerin gözlemlenmesinde yarar vardır. Kocaya karşı, karısının ailedeki durumu, mülk edinebilme ve tasarruf hakkı gibi hususlar, ailedeki kadının statü ve rollerinin belirlenmesi ve Osmanlı ailesi ile ilgili yapılacak genellemelere katkıda bulunması bakımından önemlidir.

İslâm, aile yöneticiliğini kocaya vermiştir. Her aile üyesinin ailedeki fonksiyonunu düzenli olarak yerine getirebilmesi, üyelerinin gözetilmesi, ailenin devamı ve korunması için gerekli olan yöneticilik rolünün, keyfi ve nefsâni arzular için kullanılmasına ise izin verilmemiřtir¹²⁹. Toplumda karı-koca birlikte bir şahsiyet olarak deđerlendirilmiřtir¹³⁰. Kocanın yöneticiliğine itaat, İslâm ahkâm ve ahlâkına uygun olduğu sürece olup, zulüm ve haksızlık durumunda yargıya başvuru hakkı vardır¹³¹.

Osmanlı ailesinde, erkeklerin/kocaların eşlerine gerektiği gibi değer vermediği, onları ev içerisinde sadece ev işleri yapan hizmetçiler olarak kullandıkları şeklinde yaygın bir

¹²⁸ R.ř.S., 206 B.

¹²⁹ Bk. Bakara 2/228. Geniş bilgi için bk. Hayrettin Karaman, "İslâm'ın Getirdiği Aile Anlayışı", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Ankara 1992, II, s. 391 vd.

¹³⁰ Ziya Gökalp, "Aile Ahlakı", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, III, Ankara 1992, s. 1082.

¹³¹ Erten, a.g.e., s. 70.

kanı mevcuttur¹³². Toplumun içinde bile kadının statüsü, ait olduğu toplumsal tabaka veya gruba göre farklılıklar gösterebilmektedir¹³³. On yedinci yüzyılda Kayseri’de kadınların durumu üzerine bir inceleme yapan R.C. Jennings, Batılı milletlere karşı bir reddi veya itirazı ifade eden çarpıcı sonuçlara ulaştığını, özellikle şer’iyye sicilleri üzerinde detaylı çalışmaların yapılması gerektiğini ortaya koymuştur¹³⁴.

Hicrî 1330-32 yılları arasını kapsayan şer’iyye sicili üzerinde yapmış olduğumuz incelemelerimizde, sanılanın aksine, kadının toplumda sosyal bir statüye sahip olduğu, kendi işlerini görmek için mahkemeye başvurduğu, ekonomik hayatta da söz sahibi olduğu görülmektedir.

Örneğin 29 Cemâziyelâhir 1332’de Trabzon’un Faros mahallesinden Ayşe bint Abdullah ve kızı Esmâ aynı mahallede sahip oldukları bahçeli bir mülkü Rize’nin Yeniköy mahallesindeki Yanaroğlu Mehmet Usta ibn Ömer Reis’e satmışlardır¹³⁵.

3 Rebûlâhir 1330’da Rize’nin Mağloz (Camıdağı) köyünden Fatıma bint Ali bu tarihten 3 sene önce, sahip olduğu kara sığırını 4 adet Osmanlı lirası karşılığında aynı köyde ikamet eden Palıcoğlu Arslan bin Ömer’e satmış. Ancak Fatıma parasını alamayınca mahkemeye başvurmuştur. Mahkeme de olayın doğruluğunu öğrenmek için şahitleri dinlemiş ve Arslan’a ödemeyi yapması için tembihte bulunmuştur¹³⁶.

Kadının toplumdaki sosyal statüsü ile ilgili olarak, incelediğimiz kayıtlardan hareketle göz önüne getirmek istediğimiz bir başka hususiyet de kadınların borç-alacak ilişkileri

¹³² Şemseddin Sami, “Kadınlar”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, III, Ankara 1992, s.1028-1032; Bk. Haşim Naşid, Mustafa Sabri, “Aile Hayatı, Tesettür Meselesi, Kadın Hukuku”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, III, Ankara 1992, s. 1107.

¹³³ Ümit Meriç, “Türkiye’de Kadın ve Sosyo-Ekonomik Analizi”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi, İstanbul 1997, sy. 4, s. 203.

¹³⁴ Erten, a.g.e., s. 71.

¹³⁵ R.Ş.S., 108 B.

¹³⁶ R.Ş.S., 94. Konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 6, 88, 91, 106, 120, 141, 166, 184.

içerisindeki yeridir. 608 adet kaydın 39'unu (%6,4) alacak davaları teşkil ediyor. Bu alacak davalarının yalnız bir tanesinde kadının alacaklı konumunda olduğu tespit edilmiştir. Bahsi geçen kadının kendi parasını alabilmek için kocasını onun ailedeki statüsüne bakmaksızın dava ettiği görülmektedir.

Örneğin, 10 Rebülâhir 1330'da Rize'nin Roş (İrşadiye) mahallesinde ikamet eden Hamide bint Ömer, eşi Mehmet'ten 95 lira 75 kuruş alacağının 7 lira 72 kuruşunu tahsil edebilmiş. Geriye kalan parayı almak için mahkemeye başvurmuştur¹³⁷.

Sonuç olarak söz konusu dönemde karı ile kocanın ailedeki statüleriyle alâkalı elde edilen tespitlere göre, kadının gerek ekonomik gerekse sosyal haklarını temin etmede, aile üyelerini mahkemeye dava edebildiği ve ailede erkek ve kadının mal varlığı ayrılığı prensibinin çoğunlukla geçerli bir ilke durumunda olduğunu söyleyebiliriz.

221. Ailenin Dağılması

Aile üyeleri arasındaki karşılıklı bağımlılık zamana göre değişebilmektedir. Buna göre aile bağı zayıflamaya doğru meylettğinde, üyelerin birbirine karşı olan mevki ve pozisyonları da aynı eğilime gireceğinden aile, dağılma konusunda kolay adım atabilmektedir. Çünkü karşılıklı sevgi ve bağlılık üzerine kurulmuş bir ailenin sevgi ve bağlılığı kaybolduğunda parçalanması muhtemeldir.

2210. Süt Haramlığı

Bu dönemde Rize'de süt kardeşiyle evlenme yasak olmasına karşın; normlara aykırı olarak süt kardeşiyle bilmeden evlenenler olmuştur. Ancak bunlar, sicilde sadece iki kayıta geçmektedir. Bu da durumun çok yaygın olmadığı anlamına gelir. Süt kardeşi oldukları anlaşılan çiftler mahkemeye gelerek ayrılma talebinde bulunmuşlardır. Sicilde konuyla ilgili iki kayıt bulunmaktadır.

¹³⁷ R.Ş.S., 116.

2 Rebûlevvel 1332'de Rize'nin Kura-i Seba nahiyesinin Kohser-i Ulyâ (Çamlık) köyünde ikamet eden Aynacınınoğlu kerimesi Zinnet bint İbrahim ve Aynacınınoğlu Ahmet bin Yusuf süt kardeşi olduklarını sonradan öğrenmeleri üzerine mahkemeye başvurup ayrılmışlar¹³⁸.

19 Rebûlevvel 1332'de Rize'nin Büyük Samri (Kaplıca) mahallesinden Kalafatoğlu Rıdvan bin Mustafa, Kalafatoğlu kerimesi Gül Cemal bint Osman'ın kız kardeşi hükmünde olduğunu söyleyerek mahkemeye gelip boşanma talebinde bulunmuştur¹³⁹.

Görüldüğü üzere Osmanlı toplumunda evliliğin gerçekleşmesi hususunda İslâm Dini ve kültürel değerler, etkin rol oynamışlardır. Bu değerler evlenilmesi yasaklanan kişilerin de belirlenmesini sağlamıştır.

2211. Boşanma ve Sonuçları

Sağlıklı ve huzurlu bir şekilde işlevini yerine getirmeyecek bir evliliğin devam ettirilmesinde, gerek eşler, gerekse toplum açısından fayda görülmemektedir. Fakat, yüksek oranda aile çözümlerinin, toplumun yapısında eksikliklere neden olacağına da dikkat çekilmiştir¹⁴⁰. Bu bakımdan o dönemde eşlerin ayrılmalarına izin verilip-verilmediği, ayrılmaların oranı ve şekli çalışmamızı yakından ilgilendiren bir husustur. Boşanma, netice itibarıyla aile müessesesinin dağılmasına sebep olan ve ancak zarûfî hallerde (zîna, şiddetli geçimsizlik, vb.) müsaade edilmekle beraber hoş karşılanmayan bir olgudur.

Sicillere kaydedilmiş olan boşanma kayıtlarından hareketle boşanma sebeplerinden birinin şiddetli geçimsizlik olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu tür boşanmalarda dikkatimizi çeken en önemli hususlardan birisi de, genellikle kadınların bu sebeple boşanmayı arzu etmiş olmalarıdır. Sicilde karı-koca arasındaki şiddetli geçimsizlik “hüs-n-i imtizac” ya da

¹³⁸ R.Ş.S., 28 B.

¹³⁹ R.Ş.S., 91 B.

¹⁴⁰ Sulhi Dönmezer, Sosyoloji, İstanbul 1990, s. 226.

“hüsn-i muaşeret” bulunmaması şeklinde ifade edilmektedir. Bu tür kayıtlara sicilde iki yerde rastlanmaktadır. Evlilik hayatının devamını kendi açısından mümkün görmeyen bir kadın, mahkemeye gelerek boşanma talebinde bulunmuştur.

Örneğin, 24 Cemâziyelâhir 1332’de Rize’nin Atina (Pazar) kazasının Vanik (Örnek) köyünden olup Kanboz köyünde oturan Kırkoroğlu kerimesi Emine bint Salih mahkemeye gelerek, Kanboz Kaşatoz karyesinden olan eşi ile beş seneden beri 800 kuruş mehr-i müeccel ile evli olmalarına rağmen aralarında hüsn-i muaşeret olmadığını (geçimsizlik olduğunu) belirtmiştir. Mehir, iddet nafakası ile maûnet-i sükna hakkından feragat ettiğini belirterek boşanma talebinde bulunmuştur. Eşi de boşanma talebini kabul etmiş. Mahkeme de onları boşamıştır ¹⁴¹.

16 Recep 1332’de Rize’nin Rados (Uzunköy) köyünde ikamet eden Reisoğlu kerimesi Musibe bint Hacı Salih mahkemeye gelerek Hanes (Bıldırcın) köyünden Mustununoğlu Hamza bin Süleyman ile bir seneden beri yediyüz kuruş mehr-i müeccel ile evli olduklarını ancak aralarında hüsn-i imtizac olamadığını (geçimsizlik olduğunu) belirtmiş. Mehir, iddet nafakası ile maûnet-i sükna hakkından feragat ettiğini belirterek boşanma talebinde bulunmuştur. Eşi de boşanma talebini kabul etmiş. Mahkeme de onları boşamıştır ¹⁴².

Kadı’nın ve şahitlerin huzurunda gerçekleşen bu tür boşanmalara “muhalaa-i sahiha-i şer’iye” denilmektedir. Kadının boşanma karşılığı olarak ödediği bedele ise “hul” bedeli adı verilmektedir. Bu tür boşanmalarda kadın, genellikle mehr-i müeccelinden feragat etmekte ve kocasından iddet nafakası ile mesken masrafları (meûnet-i sükna) talebinde bulunmayacağına dair beyanda bulunmaktadır¹⁴³. Küçük çocukların nafkasını da üstlenerek ve kocası ile anlaşarak boşanan kadınlar, zor durumda kaldıklarında ve çocukların nafkasını temin edemeyecek derecede ekonomik güçlüklerle karşılaştıklarında

¹⁴¹ R.Ş.S., 143 B.

¹⁴² R.Ş.S., 163 B.

¹⁴³ Savaş, a.g.m., s. 530.

kadıya başvurarak, kocalarının itirazına rağmen¹⁴⁴, çocukların nafakası ve zarûrî ihtiyaçları için babaların üzerine nafaka takdir ettirmişlerdir. Nafaka miktarı erkeğin ve kadının sosyo-ekonomik konumuna göre değişmektedir¹⁴⁵. Bazen de kadın kendi hakkından feragat etmesine rağmen, çocuğunun nafakasını talep etmektedir.

Bir önceki boşanma örneğinde, kadın kendi haklarından feragat etmesine rağmen çocuğu için nafaka talebinde bulunmuştur. Mahkeme de çocuk için aylık 30 kuruş nafaka takdir etmiştir¹⁴⁶.

Kadın ile koca arasındaki geçimsizlikler her zaman boşanma ile sonuçlanmamaktadır. Böyle durumlarda mahkeme tarafından tembih işlevi devreye girerek kadın ile koca arasında ailenin daha sağlıklı yürüyebilmesi için bir hukuki koruma oluşturulmuştur.

Rize'nin Mapavri nahiyesinin Yaka köyünden Kürdoğlu Dursun bin Ahmet, eşi ölüp dul kalan Camkıranoğlu kerimesi Fatıma bint Abdulhamid ile iki seneden beri 1500 kuruş mehr-i müeccel ile şahidler huzurunda evlenmişler. Bir süre sonra Fatıma evliliğe riayet etmemeye başlamış. Kocası da mahkemeye gelerek eşinin eve gelmesi için ona tembihte bulunulmasını talep etmiştir¹⁴⁷. Bu şekilde, mümkün olduğu kadar ailenin devamı hedef alınmaktadır.

11 Safer 1332'de Rize'nin Hanzi (Sandıktaş) köyünde ikamet eden Hacı Selimoğlu Abdülhamid Efendi ibn Ahmet aynı köyden Süleymanoğlu kerimesi Fatıma bint Hüseyin ile 1300 kuruş mehr-i müeccel ile evli olmalarına rağmen, Fatıma evlendikten 15 gün sonra

¹⁴⁴ Muhalaa ile boşanmalarda genelde kadınlar çocukların nafakalarını da üstlenmişler bu şekilde kocaları ile anlaşma sağlayarak boşanmışlardır. Anlaşma gereği kocalar nafaka talebine itirazda bulunabilirler. Bk. Halil Cin, Eski Hukukumuzda Boşanma, Konya 1988, s. 77.

¹⁴⁵ Sicilde nafaka miktarları para cinsinden 30-40 para, kuruş cinsinden günlük olarak 1-4 kuruş, aylık olarak ise 7,5-100 kuruş arasında değişmektedir. Sicilde 40 para, 1 kuruşa karşılık gelmektedir.

¹⁴⁶ R.Ş.S., 163 B.

¹⁴⁷ R.Ş.S., 244.

babasının evine kaçmış. Abdulhamid de mahkemeye gelerek eşinin eve dönmesi talebinde bulunmuştur. Mahkeme de Fatıma'ya eşine dönmesi için tembihte bulunmuştur¹⁴⁸.

Boşanmaya karar verildiğinde eşler, bizzat veya vekilleri vasıtasıyla mahkemeye müracaat ederek bu kararlarını kadıya bildirmekte ve kadının huzurunda mehir ve iddet nafakası işleri halledilerek karşılıklı ibralaşmaktadır.

10 Rebülevvel 1332'de Rize'nin Yalıboyu Ruspa (Uzunkaya) köyünden Kandiloğlu Mehmet bin Osman eşi olan Hacı Sururoğlu kerimesi Ümmü Gülsüm bint Şakir'i üç talakla boşamış. Eşi de vekili aracılığıyla mahkemeye gelerek kocasından mehr-i müeccel hakkı olan 15 lira-yi osmani ile iddet nafakasını talep etmiştir¹⁴⁹.

23 Cemâziyelâhir 1332'de Rize'nin Harvel (Hoşköy) köyünde ikamet eden Kocamanoğlu Mustafa bin Hasan, eşi olan Gül Hanım bint Mustafa ile 13 yıllık evli olmalarına rağmen, onu üç talakla boşamıştır¹⁵⁰.

Hukuki bakımdan cevaz verilmekle beraber hoş görülmeyen boşanmanın erkek, kadın ve çocuklar açısından bir takım sonuçlar doğurduğu malumdur. Gerçekleşen boşanmanın çeşidine göre farklılıklar gösteren bu sonuçlar; mehr-i müeccel, iddet nafakası ve meûnet-i süknânın verilmesi ya da feragati, iddet tespiti ile çocuğun durumu ve nafakası şeklinde gerçekleşmektedir. İddet müddeti, bilhassa kadının başka birisi ile nikâhlanabilmesi için önemlidir. Bu bakımdan bu konu ile alakalı üzerinde çalıştığımız sicilde 4 adet kayıt bulunmaktadır. İddet müddeti hakkında öncelikle boşanan kadın ve erkek ile mahalle sakinlerinden bilgi alındığı ya da bizzat onların ihbar etmek suretiyle bilgi verdikleri görülmektedir.

¹⁴⁸ R.Ş.S., 159.

¹⁴⁹ R.Ş.S., 133.

¹⁵⁰ R.Ş.S., 116 B. Konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 138, 175, 215 B, 254, 87, 343, 348, 357, 364, 367, 33 B, 64 C, 138 B, 183 B, 24 B, 33 B, 86 B, 112 B.

9 Muharrem 1332'de Andre (Hurmalık-Kayabaşı) köyünden İsmailoğlu İsmail bin Hasan 141 kuruş mehr-i muaccel ve 400 kuruş mehr-i müeccel ile Zehir Alioğlu kerimesi Sabire bint Ali ile 10 senelik evli iken, Sabire, kocasının kendisini hicrî 1328'de üç talak ile boşadığını iddia ederek Taşcıoğlu Mehmet bin Hasan'a kaçmış. Mehmet de Sabire'nin, eşinden ayrıldığını ve kendisinin iddetini tamamladığını söyleyerek onunla evlendiğini iddia etmiş. İsmail de bunun üzerine Sabire'nin hâla kendi eşi olduğunu ve o tarihte Dersaadet'te ikamet ettiğini şahitler huzurunda ispat etmiştir. Mahkeme de Sabire'yi Mehmet'den ayırıp İsmail'in evine dönmesi için Sabire'ye tembihte bulunmuştur¹⁵¹.

Kendilerine yetecek kadar nafaka bırakılmadan terk edilen ve uzun yıllar geçse de kocalarından ölü ya da diri olduklarına dair herhangi bir haber alamayan kadınların, Hanefî mezhebine göre boşanma hakları yoktur. Ancak kadınların mağduriyetini önlemek için 16. asrın sonlarına kadar Şafiî mezhebinin görüşü esas alınmıştır. Ne var ki 16. asırdan sonra muhtemelen bir fermanla bu imkândan vazgeçilerek tekrar Hanefilerin görüşüne dönmüştür¹⁵².

Oysa sıkıntı içerisinde olan kadınların, dört yıldan fazla bir süre kayıp kocalarından tefrik edilmemesi, onları zor durumda bırakmıştır. Bu probleme Hanefilerin bulabildiği çözüm, kadın için mahkemece günlük nafaka takdir etmek ve başkalarından borç alabilmesi için izin vermektir¹⁵³.

Örneğin, 17 Rebûlâhir 1331'de Rize'nin Kozandinoz (Taşlık) köyünden Kakşioğlu Maksud bin Arslan eşi olan Şahsene bint Abdurrahman'ı nafakasız bırakıp Rusya'ya gitmiştir. Şahsene mahkemeye gelerek nafaka talebinde bulunmuştur. Mahkeme de olayın doğruluğu için şahitleri dinlemiş ve gaip eşi üzerine aylık 45 kuruş nafaka takdir etmiştir¹⁵⁴.

¹⁵¹ R.Ş.S., 334. Konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 32, 254, 24 B.

¹⁵² Abdurrahman Kurt, Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876), Bursa 1998, s. 62.

¹⁵³ Aydın, İslam-Osmanlı Aile Hukuku, s. 117.

¹⁵⁴ R.Ş.S., 109.

29 Rebûlâhir 1332'de Rize'nin Varankoz köyünden Sufuroğlu Memiş bin Receb eşi olan Sirkecioğlu kerimesi Fatıma bint Kamil'i nafakasız bırakıp Romanya'ya gitmiş. Fatıma mahkemeye gelerek eşinden nafaka talep etmiş. Mahkeme de olayın doğruluğu için şahitleri dinlemiş ve gaip eşi üzerine aylık 60 kuruş nafaka takdir etmiştir¹⁵⁵.

Görüldüğü üzere, evliliğin devamında, dinî, kültürel, sosyo-ekonomik, biyolojik, vb. bakımlardan ailede ciddi sıkıntıların ve olumsuz işlevlerin ortaya çıkacağı anlaşıldığında, aşırı güçlüklerle karşılaşılmadan, evliliklere son verilebilmiş ve aileler çözülebilmiştir. Bu bakımdan ailede, aile ile birlikte, aile üyelerinin her açıdan korunması, onların toplumun sağlıklı birer üyeleri olmaları yönünde toplumsal bir anlayış gayreti, bu dönemde Rize ailesinde gözlemlenmiştir.

222. Koruyucu Aile Müesseseleri

Aile üyelerinin ölümü veya tarafların birisinin veya her ikisinin talebiyle karı-koca arasındaki anlaşmazlık, uyumsuzluk ve geçimsizlik gibi sıkıntılarla aile, çözümlenmeyle karşı karşıya kalabilmektedir. Aile bu ikisinden hangi şekilde çözümlerse çözülsün, parçalanmış ve aile üyelerinin özellikle kadınlar ve çocuklarının bakım, geçinme ve mesken gibi ihtiyaçlarının karşılanması problemi ortaya çıkmaktadır.

Koca veya babadan yoksun bir ailede, dış tehlikelerden korunma ve ailenin nafaka temini ve ilişkilerin düzenlenmesi vb. şeyler büyük ölçüde ortadan kalkacaktır. Kadın veya anneden yoksun bir ailede de, çocukların bakımı ve beslenmesi, yetiştirilmesi, karı-koca ilişkilerinin gerçekleşmesi vb. hususlar olumlu anlamda yerine getirilemeyecektir. Bütün bu fonksiyonların aksamasından dolayı aile üyelerinin yeniden topluma kazandırılması için koruyucu aile müesseseleri kurulmalıdır.

Bu çerçevede acaba söz konusu dönemde Rize'de parçalanmış ailelerin giyinme, yeme-içme ve barınma gibi temel ihtiyaçları ne gibi müesseselerle karşılanmıştı? Burada bu

¹⁵⁵ R.Ş.S., 137 B. Konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 5, 138, 175, 309, 45 B, 84 B, 112 B, 123 B, 215 B.

husus ele alınacaktır. Bu müesseseler arasında nafaka ve mehir de olmasına rağmen bunları yazımızın baş tarafındaki kısımlarda değerlendirmeyi uygun gördük. Şimdi bu müesseseler dışındakileri değerlendirmeye geçebiliriz.

2220. Vasilik

Ebeveynden birisinin veya her ikisinin vefat etmesiyle parçalanmış ailelerin ergenlik yaşına girmemiş çocuklarının ebeveynlerinden kendilerine intikal eden mirasları vardır. Henüz sorumluluk almayan çocuklara intikal eden mal varlığının nasıl korunacağı veya nasıl çalıştırılarak üretim veya ticaret hayatına katkı sağlayacağı önemli bir problemdir. Bu konudaki problemlerin çözümü için Osmanlı aile hukukunun temelini oluşturan İslâm hukuku çerçevesinde vasilik kurumu teşekkül ettirilmiştir. Bu hususla ilgili bazı örnekleri XX. yüzyılın başında Rize ailesinde de gözlemlemek mümkündür.

İncelediğimiz sicilde vasilerin velâyeti altındaki çocukların mallarını koruyabilmeleri için vesayetin gerektirdiği bütün işleri yapmaya gücü yetmesi gerekir. Vasiliği reşit olmayana, sefihe, hasta, yaşlı ve aldatabilecek kimseye vermek sahih değildir¹⁵⁶. Bu şart sicilde “emanet ile maruf istikamet ile mevsuf ve her vecihle vesayet uhdesinden gelmeye kadir” şeklinde geçmiştir. Vasilerin yapmaları gereken bir diğer iş de vasisi oldukları çocukların menkul ve gayr-i menkul mallarını onlar reşit olup kendi işlerini doğru ve hatasız görebilecekleri zamana kadar (vakt-i rüşd-i sedadlarına değin), korumak ve gözetmek (hıfz ve ru’yet) ve çocukların işlerini düzenlemektir (tesviye-i umur). İncelediğimiz sicilde vasi olarak atanan kimsenin saydığımız özelliklere sahip olduğu ifade edildikten sonra bu husus vasinin ikamet ettiği mahallesinin imam, muhtar ve ihtiyar heyeti tarafından verilen mühürlü bir ilmuhaberle de tescil edilmektedir.

Örneğin, 22 Cemâziyelevvel 1331’de Rize’nin Setoz (Ortaköy) köyünde ikamet ediyorken vefat eden Memişoğlu Süleyman bin Mustafa’nın mirası oğlu Mehmet ile kızı Yeter’e kalıyor. Ancak onlar, babalarından kalma miraslarının korunması ve gözetilmesi

¹⁵⁶ Vehbe Zuhayli, İslam Fıkhı Ansiklopedisi, X, İstanbul 1994, s. 226.

için henüz küçük yaşta olduklarından amcaları Mustafa vasi olarak mahkeme tarafından tayin edilmiştir¹⁵⁷.

Vasilik kurumu sayesinde yetim veya öksüz, bakımsız ve ilgisiz kalabilecek çocuklar, bu sıkıntıdan kurtulabilmişler, hatta hakkıyla veya gereği gibi malını harcamayan vasilerini yargıya şikâyet edebilmişlerdir. Çocukların mallarına karşı kötü niyet ve girişim besleyecek velilerine ve yakınlarına karşı vasilik, bir sığınak görevi görmüştür.

2221. Hacr ve Terbiye

Hacr, lügatte birini, malını kullanmaktan menetme, birine bir şeyi yasak etme manasında kullanılmaktadır¹⁵⁸. İstilahî manada ise, “bir muayyen şahsı tasarruf-i kavlisinden menetmektir” ki o şahsa bu hacrdan sonra mahcur denir. Tasarruf-i kavlidenden men; o tasarrufu hükümsüz, gayr-i sabit ve gayr-i nâfiz addetmek demektir. Hacr, fiilde geçerli değildir. Çünkü yapılan işin reddi mümkün olmamaktadır. Kârla zararı ayırt edemeyecek kadar küçük olan çocuklar, meşru mallarını doğru olarak kullanmada çeşitli engeller olduğu için, İslâm bu gibilerin mağdur olacağını hesap ederek kullanım ve tasarruf hakkını yasaklamıştır¹⁵⁹.

İslâm hukuku, hacr’a maruz kalan kişilerle ilgilenmeyi, onların beslenme ve barınma ihtiyaçlarının giderilmesi, mallarının korunup en uygun şartlarda tasarruf edilmesi görevini babasına, babasının vasisine, velisine, velisinin vasisine, hâkime, hâkim bulunmazsa cemâat-i müslimîne bırakmıştır¹⁶⁰.

Bir kız veya erkek çocuğu rüşünü ispatlamadan, âkil/âkile olmadan babasından kalan malı istediği gibi tasarruf edemez. Ettiği takdirde, ileride pişmanlık doğuracak zarar ve

¹⁵⁷ R.Ş.S., 122. Konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 14, 16, 20, 60, 64, 299, 315, 359, 172 B, 177 B.

¹⁵⁸ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara 2005, s. 306.

¹⁵⁹ Bilmen, a.g.e., VII, s. 267-294 vd.

¹⁶⁰ Bilmen, a.g.e., VII, s. 273, 274 vd.

mağduriyetler olabilir¹⁶¹. Osmanlı dönemi uygulamaları çerçevesinde bu tür örnekleri bu sicilde bolca görmek mümkündür. Bir kişi vasi tayin edilirken, çocuğa bakmak, yedirip-içirmek, besleyip-büyütmek, terbiye etmek, babasından kalan terekeyi korumak ve en uygun şartlarda tasarruf etmek şartıyla tayin ediliyordu. Hatta öyle ki vasi tayin edilen şahıs veya şahıslar, çocukların malından kendilerine istedikleri kadar “nafaka ve kisve baha” dahi tayin edemezlerdi. Günün şartlarına göre, babalarına kalan maldan, her çocuk için ne kadar gıda ve giyim masrafı olacağını belirlemek üzere mahkemeye başvurmak zorunda idiler¹⁶². Mahkemenin tarafların sosyal statüsüne göre (kadr-i ma'rûf), bir “hüccet”le günlük veya aylık olarak belirlediği “nafaka ve kisve baha” kadar kullanmakla yükümlü idiler¹⁶³. Hâdinelerin (çocuğun gözetimini üstlenen şahıs) genellikle çocuğun babasından ve hayatta değilse, en yakın başka bir erkek velisinden aldıkları ücret miktarları günlük 30 para ile 5 kuruş, aylık olarak ise 7,5 kuruş ile 100 kuruş arasında değişmektedir.

11 Ramazan 1330'da Rize'nin Karasu köyünden Mahbube bint Abdulaziz, eşinin ölümünden sonra çocuğunun gözetimini üstlenmiş ve altı yaşında olan kızı Fatıma için babasının malından uygun miktarda nafaka takdir edilmesini talep etmiştir. Mahkeme de köy imamı, muhtar ve ihtiyar heyetinin verdiği ilmuhaberi dikkate alarak Mahbube'ye aylık otuz kuruş nafaka takdir etmiştir¹⁶⁴.

16 Recep 1332'de Rize'nin Rados köyünden Musibe bint Hacı Salih ile Hanes köyünden Mustununoğlu Hamza bin Süleyman hul yoluyla boşanmışlar. Musibe boşanma sonucunda çocuğu Şevket'in bakımını üstlenmiş ve mahkemeden çocuğu için nafaka

¹⁶¹ Bilmen, a.g.e., VII, s. 274.

¹⁶² M. Akif Aydın, “Eyüp Şeriye Sicillerinden 184, 185, ve 188 No'lu Defterlerin Hukuki Tahlili”, Eyüp'te Sosyal Yaşam, İstanbul 1998, s. 66.

¹⁶³ Rıfat Özdemir, “Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810), Aile Yazıları / Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi ve Süreç, Ankara 1990, s. 436.

¹⁶⁴ R.Ş.S., 126.

takdirinde bulunmuştur. Mahkeme de Musibe ve Hamza'nın rızalarını alarak aylık 30 kuruş nafaka takdir etmiştir¹⁶⁵. Sicilde bunlara benzer örnekler bulmak mümkündür.

2222. Eytam Sandığı

Osmanlı toplumunda yetimlere miras yoluyla kalan menkul ve gayri menkul malların vasileri tarafından işletilmesi ve sermâyenin kontrol altına alınarak elde edilen gelirin, bu şahısların ihtiyaçlarının karşılanması için harcanması, reşit olduklarında ise kendilerine teslim edilmesi için oluşturulan kurumlara, eytâm sandığı adı verilmektedir¹⁶⁶. Bu sandıkların görevi, keselerde saklanan malın veya paranın ihtiyaç sahiplerine kefiller göstermek kaydıyla verilmesi şeklindedir. Bu şekilde yapılan bir düzenleme hem yetimlerin mallarının değerlendirilmesi hem de çocuklar reşit oluncaya kadar başka şahısların onların paralarını borç karşılığı kullanması açısından önemlidir. Bu müessese bir nevi banka gibi faaliyet göstermektedir.

Örneğin, 18 Zilkade 1331'de Rize'nin Kamaşnoz (Mermerdelen) mahallesinden Sarı Ahmetzâde Rıza Efendi ibn Osman Efendi, Eytam müdürü Hafız Harun Efendi huzuruna gelerek vefat etmiş olan Alemdarzâde Hacı Recep Efendi'nin yetimleri Şaban, Ramazan ve Muharrem'in mallarından toplam 1200 kuruş almış olduğunu kefiller göstererek beyan etmiş¹⁶⁷.

Ancak bazen Eytam sandığından alınan paraların ödemesinin geciktiği de olabiliyordu. Bu durumda kefillere, eytam sandığından alınan paranın geri ödenmesi için uyarı yapılmıştır. Rize'nin Samri mahallesinde ikamet eden Kalafatoğlu Hacı İbrahim, Eytam sandığından 607,5 lira akçe borç para almış ama ödememiştir. Mahkeme de kefilleri olan Rıdvan ve Kemal'e borcu ödemeleri gerektiğini bildirmiştir. Mahkeme, bu süre zarfında

¹⁶⁵ R.Ş.S., 163 B. Konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 156 B, 345, 173, 133, 127, 148 B, 309, 216 B.

¹⁶⁶ Cafer Çiftçi, "Osmanlı Döneminde Bursa'da Eytam Keseleri", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Bursa 2003/2, sy. 5, s. 3.

¹⁶⁷ R.Ş.S., 316. Konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 21, 22, 354, 356.

işleyecek olan nema ve bütün masrafların da kefiller tarafından karşılanacağını belirtmiştir¹⁶⁸. Diğer bir örnekte ise, Memiş Bey'in Eytam sandığından aldığı paranın ödenmediği için hem Memiş Bey'e hem de kefilleri olan Hacı Şaban ve Memiş ve Hakkı Efendiler'e aldıkları 1500 kuruşu ödemeleri gerektiği ayrıca 232 kuruş da faizinin (%15.5) olduğu sicilde kaydedilmiştir¹⁶⁹.

Eytam Sandıkları, hem yetimlerin mallarını saklamada önemli bir kurum olmuş hem de saklanan para veya değerli eşyaların ihtiyacı olanlara belli şartlar altında verilmesiyle ekonomiye katkı sağlamıştır.

Sonuç itibarıyla araştırdığımız dönemde Rize'de "nafaka, mehir, vasilik, hacr ve terbiye, eytam sandığı" gibi kurumlar, aileler çözüldüğünde ailenin geriye kalan üyelerini, özellikle çocukları ve kadınları korumuş, onların sıkıntıya düşmesine engel olmuş ve bu ara dönemi başarıyla atlattıklarını temin etmiş ve yeni bir aile hayatına geçmelerini, topluma katılmalarını sağlamıştır. Neticede bu kurumlar, ilgili kişileri, geçinebilme ve toplumsal ihtiyaçları karşılayabilme açısından olumlu anlamda himaye etmiştir.

23. Müslim-Gayrimüslim İlişkileri

Osmanlılar, fetihten sonra idarî bakımdan tipik bir Osmanlı sancak merkezi haline dönüştürdükleri Rize'yi nüfus bakımından İslâmlaştırmak ve Türkleştirmek için büyük çaba göstermişlerdir. Bu amaçla bir taraftan Amasya, Çorum, Tokat ve Samsun gibi Türk şehirlerinden buraya Müslüman halk gönderirken diğer taraftan da Rize'deki yerli halkın özellikle kent merkezinde oturan bir kısmını da diğer kentlere göndermiştir. Böylece kent nüfusu etnik bakımdan çeşitlenmiş, çeşitli din ve ırklara mensup halklar arasında İslâm hukukunun sınırları ve Osmanlı devletinin uyguladığı hoşgörü siyaseti çerçevesinde ilişkiler başlamış ve gelişmiştir¹⁷⁰.

¹⁶⁸ R.Ş.S., 155 B. Konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 168, 4 B, 74 B.

¹⁶⁹ R.Ş.S., 88 B; Konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 87 B, 68, 74, 220, 102 B, 103 B, 127 B, 129 B.

¹⁷⁰ Kemal Çiçek, "Şer'iyye Sicillerine Göre Trabzon'da Müslim-Gayrimüslim İlişkileri", Trabzon Tarihi

Mahallelerin Hıristiyan ve Müslümanların bir arada yaşadığı yerler haline gelmesi¹⁷¹ taraflar arasında her türlü sosyal ve ekonomik münasebetlerin artmasına uygun bir ortam hazırlamıştır. Öte yandan gayrimüslimlerin Osmanlı kadı mahkemelerine başvurularında her hangi bir kısıtlama olmaması bu ilişkilerin sicillerin ışığında incelenmesini mümkün kılmaktadır. Sicilden tespit ettiğimiz kadarıyla gayrimüslim teb'anın Rize'nin Vonit-i Rum (Atmeydanı) ve Romanozi Rum (Akçaköy) mahallerinde ikamet ettiğini söylemek mümkündür. Çeşitli sebeplerle Rize'de yaşayan Hıristiyanlar kadı mahkemesini gerek kendi gerekse Müslüman komşuları ile olan ihtilâflarının çözüm yeri olarak görmüşlerdir.

Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslimler hukuken zimmî statüsündeydiler¹⁷². Buna göre, zimmîlere hayatlarını kendi dinî ve hukukî esaslarına, geleneklerine göre düzenleme imkânı tanınmıştır. Nitekim incelediğimiz bu sicil örneğinde gayrimüslim teb'a arasındaki vasilik müessesesi hakkındaki dava örneklerinde, vasi tayin edilen kişinin olması gereken özellikleri sıralandıktan sonra mahalle ruhanisi¹⁷³ ve ihtiyar heyetinden verilen bir ilmuhaberle de bu husus tescil edilmektedir. Örneğin, 26 Zilkade 1331'de Rize'nin Vonit-i Rum (Atmeydanı) mahallesinde yaşayıp vefat etmiş olan Ğorğoroğlu İstavri bin Ğaristo'nun oğlu Ğorğor ve kızı Sofiya'nın babalarından kalmış malı muhafaza etmeleri için mahalle ruhanisi Yapanikola ve ihtiyar heyetinin verdiği ilmuhaberle anneleri Anti bint Papayano'nun vasi olarak tayin edildiği belirtilmiştir.¹⁷⁴

Fertler arasında ve özellikle farklı dine mensup insanlar arasındaki ekonomik ilişkilerin boyutu bir kentteki toplumlararası ilişkilere ışık tutmuştur. Nitekim incelediğimiz sicil,

Sempozyumu, Trabzon 1999, s. 235.

¹⁷¹ Bk. R.Ş.S., 262, 310.

¹⁷² Bilal Eryılmaz, Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi, İstanbul 1990, s. 19; Ahmet Özel, "Gayri Müslim", DİA, XIII, s. 418-427.

¹⁷³ İlgili dönemde mahalle ruhanisi, Hristiyanların dini lideri anlamında kullanılmaktadır. Dinî literatürde bu ifade Diyakoz şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca o dönemde yaşayan Müslüman toplumlarda mahalle ruhanisi kavramı, Tekke ve Zaviye gibi kurumların dini liderine karşılık gelmektedir.

¹⁷⁴ R.Ş.S., 279.

şehrin Müslüman ve gayrimüslim halkları arasında borç alıp vermenin olduğunu göstermektedir. Bu kayıtların detaylarına inildiğinde, Müslümanların 7 defa gayrimüslimlere borç verdiği sadece bir kayıta borç aldıkları görülmektedir.

Örneğin, 26 Zilhicce 1332 tarihinde Rize'nin Peşeyan mahallesinden olup Rum milletinden Keşişoğlu Pancu bin Dimitri, Samri mahallesinde yaşayıp vefat etmiş olan Mehmet bin Yusuf'tan 12 lira-yi osmani 65 kuruş borcunu almak için mahkemeye başvurmuştur. Mahkeme de Mehmet'in terekesinden borcun ödenmesi gerektiğini tembihlemiştir¹⁷⁵.

Gayrimüslimler ile Müslümanlar arasında zaman zaman doğan ve mahkemeye intikal eden ihtilaflarda tarafların haklılıklarını ispat etmek için birbirlerinin ifadelerine başvurduklarını ve yardım aldıklarını görmek mümkündür. Gerek Müslümanlar gerekse zimmîler mahkemeye gelip birbirlerinin lehinde veya aleyhinde hiç kimseden çekinmeden ve din farkı gözetmeden şahitlik yapabilmişlerdir. Rize'ye ait incelediğimiz sicilde kayıtlı zimmîler arasında geçen davalarda Müslüman ve gayrimüslim şahitlerin isimleri yer almaktadır.

Örneğin, 5 Cemâziyelevvel 1332'de Rize'nin Vomit-i Rum mahallesinden Tellioglu Yanku bin Yorika ile Kukuloğlu Dimitri'nin eşi Sukiye bint Hacı Karakaş arasındaki halî, şerik ve arazi davalarında Muhzır İbrahim Efendi ile Dervişzâde Hacı Ali Efendi şahitlik yapmışlardır¹⁷⁶.

21 Rebülevvel 1332'de aslen Trabzon'un Of kazasından olup, Rize'nin Vomit-i Rum mahallesinde oturan Nikola Efendi bin Araboğlu Anastas, Çarşamba kazasının Kirazocağı köyü hududu dahilinde Hordaman çiftliğindeki iki kıta tarlasını satmak için Çarşamba kasabasının Köprübaşı-i Rum mahallesinde sakin olan Sürmeneli Pancu Dimitri Yapadis

¹⁷⁵ R.Ş.S., 340. Farklı örnekler için bk. 62, 221 B, 222 B, 260, 303, 310, 25. Mahkemenin kullandığı tembihleme ifadesi, ilgili makamın gücünün yetmediği durumda devreye girmekte olup bir uyarı niteliği taşımaktadır.

¹⁷⁶ R.Ş.S., 183.

bin Dimitri'ye vekâlet vermiş. Mubaşir Sadık Efendi ile İsmail Efendizâde Osman Efendi buna şahitlik yapmışlardır¹⁷⁷.

Bunun tam tersi durumlara da rastlamaktayız. İki Müslüman arasında meydana gelen davada gayrimüslim biri şahitlik veya vekillik de yapabilmekteydi. Örneğin, Rize'nin Hamalyoz köyünden Top Osmanoğlu Hacı Osman Efendi ibn Yakup ile Atyanoz Çıkara köyünden Kavranoğulları Abdullah ve Hasan bin Ali aralarındaki alacak davasında Vasil Efendi ibn Yani vekillik yapmıştır¹⁷⁸. Bu tür dava örneklerini çoğaltmak mümkündür.

Bütün bunlar farklı dine mensup kişilerin ilişkilerinin oldukça yoğun olduğunu göstermektedir. Osmanlı Devleti ırk, din, dil ayırımı yapmaksızın, kendi topraklarında yaşayan herkese eşit ve adil davranmıştır. Alacaklı gayrimüslimlerin alacakları tahsil edilmiş, davalarda gayrimüslimlerin şahitliği kabul edilmiş, vekil olarak Müslümanların davalarına bakılmıştır. Lazistan Sancağı'na bağlı Rize'de müslim ve gayrimüslim teb'a da birbirleri ile güven esasına ve dostluğa dayalı bir münasabet içinde bulunmuşlardır.

Sonuç olarak, şer'iyye sicilleri ışığında Rize'de Müslim-Gayrimüslim ilişkileri incelendiğinde fetihten sonraki ilk yüzyılın sonundan itibaren mahallelerin karışık hale geldiği ve bu durumun iki toplumun fertleri arasında komşuluk ilişkilerinin, ekonomik faaliyetlerin gelişmesini kolaylaştırdığı anlaşılmaktadır.

24. Ticarî Hayat

İktisat tarihi açısından da şer'iyye sicilleri bulunduğu yerin ticaret hayatı hakkında birinci elden orijinal tarihi vesikalardır. XV. asır ile XX. asırlar arasında Türk halkının ve özellikle de Anadolu halkının hayat ve geçim tarzı, memlekete dışarıdan giren ve yine memleketten dışarıya çıkan eşya, yetiştirilen tarım ürünleri, Anadolu'da mevcut meslek ve sanat çeşitleri, hukuk ve ceza davalarındaki tazminatların miktarı ve cinsi, para arzı ve

¹⁷⁷ R.Ş.S., 46. Farklı örnekler için bk. 61 C, 333, 43 B.

¹⁷⁸ R.Ş.S., 139.

çeşitleri, paranın tarihi seyri ve kısaca iktisada dair bütün mevzular şer'iyeye sicillerinin incelenmesinden sonra tam olarak öğrenilebilir.

Öte yandan son zamanlarda yerli ve yabancı araştırmacıların, daha ziyade Osmanlı şehirlerinin tarihini incelemede yoğunlaştığı görülmektedir¹⁷⁹. Ana kaynak olarak genellikle tahrir defterleri ile mahkeme sicillerinin kullanıldığı bu tür çalışmalar, gün geçtikçe artmaktadır. Bu artışa rağmen, tetkik edilmeyi bekleyen pek çok şehir ve dönem söz konusudur. Bu sebeple Rize'ye ait bu sicildeki iktisadî hayata dair bilgileri değerlendirmek büyük önem taşımaktadır.

Rize kazasının ekonomik faaliyetleri genel olarak tarım, hayvancılık, ticaret, endüstri ve balıkçılıktır. Bunun yanısıra Rize ve çevresinde senede 40 bin top kadar ince ve kalın gömleklik keten bez imal edilir ayrıca ketenden peşkir (havlu), döşek çarşafı, senelik 15 bin toptan fazla şal tabir olunan yün kumaş dokunurdu. Bu ürünler Erzurum, Bağdat, İstanbul, Mekke-i Mükerrreme ve sair yerlere satılırdı. Ayrıca, kaza dahilinde el peşkiri ve yün şal imalatı ile makaracılık, bıçakçılık ve kundakçılık sanatları icra edilmekteydi¹⁸⁰. Bunlara ilaveten öküz, manda, at, merkep ve inek gibi büyük baş hayvanlar da yetiştirilmekteydi¹⁸¹.

1890 yılı başlarında Cuinet'in verdiği bilgilere göre, Rize'de tarım fazla gelişmiş seviyede değildi. Dışarıya çok az miktarda fındık, fasulye ve kenevir ihraç edilmekteydi.

¹⁷⁹ Örnek için bk. Bahaeddin Yediyıldız, Ordu Kazası Sosyal Tarihi (1435-1613), Ankara 1985, Zeki Arkan, XV-XVI. Yüzyıllarda Hamid Sancağı, İzmir 1982 (Basılmamış doçentlik tezi); Nejat Göyünç, XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, İstanbul 1969; Hüseyin Özdeğer, XVI. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep'in Sosyal ve Ekonomik Durumu, İstanbul 1982; İsmet Miroğlu, XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı, İstanbul 1975.

¹⁸⁰ 1874 yılı Trabzon Vilayet Salnâmesi, 1995, s. 214-215; M. Hanefi Bostan, a.g.e., s. 445; Nazan Karakaş Özür, Rize Şehrinin Kuruluşu ve Gelişmesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001, s. 29.

¹⁸¹ 1876 yılı Trabzon Vilayet Salnâmesi, 1995, s. 329-339.

Ayrıca Atina (Pazar) kazasında pirinç üretilmekteydi. Küçük yelkenlilerin imal edildiği küçük atölyeler bulunuyordu. Sahil boyunca balıkçılık yaygındı¹⁸².

Ali Cevad, Rize’de halkın bakırcılık ve balıkçılık yaptığını ayrıca yunus balığından elde edilen balık yağının da yörenin önemli ürünleri arasında yer aldığını belirtmektedir¹⁸³.

Bütün bunlara rağmen Rize’nin geçim kaynaklarının yeterli olmadığı ve halkın geçimini gurbetten temin etmeye çalıştığı bir gerçektir. Nitekim sicilden tespit ettiğimiz kadarıyla Rize’de yaşayan insanlar geçimlerini buldukları yerde temin edememektedirler. Rize’nin arazisi tarıma elverişli olmadığından, halk geçimini sağlamak için çeşitli şehirlere gitmektedir. Örnek vermek gerekirse, Rize’nin Ğotoz (Pekmezli) köyünden Konioğlu Ahmet bin Şaban mahkemeye gelip, geçimini sağlamak için gittiği İstanbul’da Kasımpaşa’da Kışla mevkiî İskelesinde 63 numarada kayıtlı sahip olduğu bir çift piyade kayığını satmak istemiştir¹⁸⁴. Rize’nin Müftü mahallesinden Molla Ahmedoğlu Mustafa bin Salih eşini terk edip çalışmak için İstanbul’a gitmiştir¹⁸⁵.

Bunun yanısıra ekonomik sıkıntılar sebebiyle çalışmak için yurt dışına çıkanlar da vardı. Rize’den Rusya’ya, Romanya’ya ve diğer ülkelere gidenler tacirlik, fırıncılık, balıkçılık, tütüncülük, bıçakçılık ve taşçılık gibi zanaatlarla uğraşmışlardır¹⁸⁶. Örneğin Rize’nin Kanboz (Selamet) köyünden Taşçioğlu Sabit bin Mustafa eşini boşayıp, Rusya’ya çalışmaya gitmiş¹⁸⁷, Rize’nin Fosa (Köprülü) köyünden olup Romanya/Ayakça’da vefat eden bir kişinin mirası taksim edilmiş¹⁸⁸, Batum’da mukim tüccardan Rize’li Güzel

¹⁸² Vital Cuinet, *La Turquie d’Asie*, I, Paris 1892, s. 121-122.

¹⁸³ “Rize”, *Yurt Ansiklopedisi*, IX, İstanbul 1983, s. 6358.

¹⁸⁴ 1509 no’lu Rize Şer’iyye Sicili (R.Ş.S.), Adet no 199. Sicildeki kayıtlar adet sırasına göre tanzim edilmiştir. Hicrî 1330-31 yılları arasındaki kayıtları adet numarasını yazarak belirttik. Hicrî 1331-32 yılları arasındaki kayıtları ise adet numarasının yanına konan “B” veya “C” harfi ile gösterdik.

¹⁸⁵ R.Ş.S., 229.

¹⁸⁶ Devleti Aliye-i Osmaniye Umumi Salnamesi, İstanbul 1328, s. 727-728.

¹⁸⁷ R.Ş.S., 75.

¹⁸⁸ R.Ş.S., 27 B.

Osmanzâde Mahmud Kerim Efendi bin Osman Efendi vekil olarak tayin edilmiş¹⁸⁹, Balık avı için Romanya'nın Sene kazasından dönen Mustafa Reis'in kayığında balık ağlarından başka esliha-i memnua bulunmadığına dikkat çekilmiştir¹⁹⁰. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Osmanlı Devleti'nde para incelendiğinde gitgide değerini kaybeden bir seyir görülmektedir. Örneğin XX. Yüzyılın hemen başında Osmanlı'nın asıl para birimi olan akçe tedavülden kalkarak yerini kuruş-paraya bırakmıştır. Paranın değer kaybı bazen de ayarında düşüş olarak kaydedilmiştir. İncelediğimiz sicilde akçenin henüz tedavülden kalkmamış olduğu ancak, son dönemini yaşadığı açıkça belli olmaktadır. Bu nedenle o dönemde Rize'de büyük oranda kuruşun kullanıldığı görülmektedir. 1509 no'lu sicile göre Rize'de ticarete para olarak kullanılanları şu şekilde tespit etmek mümkündür: Akçe, Kuruş, Para, Lira-yi osmani, Yüzlük Mecidiye Altını.

Rize'de kullanılan paranın değerini anlamak için yapılan işlemlere göz attığımızda; Kadınların boşanma sebeplerinden biri nafakasının karşılanmamasıdır. Kadının bir günlük ihtiyacı için talep ettiği ya da kendisine takdir edilen miktarın ortalama 30 para ile 1 kuruş arasında olmasına karşın, bir kara sığır inek 4 adet Osmanlı (4 adet yüzlük mecidi altın) lirasına satıldığı görülmektedir¹⁹¹. Emineddin mahallesinde olan ve sınırları 150 arşınlık bir arsanın o tarihte 3000 kuruşa satıldığı belirtilmiştir¹⁹². Anzer-i Süfla karyesinin Köseli yaylağında bir ahır, bir sofa ve bir metbah-ı şamilden oluşan evin aynı köyden olan Küçük Alioğlu Süleyman tarafından yıkılması sonucunda ortaya çıkan enkazın bedeli olarak 9 Lira-yi osmani ilgililerden talep edilmektedir¹⁹³. Bayburt'lu olup Peşeyan mahallesinde misafir olarak kalan Lazoğlu Hüseyin bin Mahmud sahip olduğu mülkün sınırlarını da

¹⁸⁹ R.Ş.S., 106 B.

¹⁹⁰ BOA, DH. İD., 94/-2, 39.

¹⁹¹ R.Ş.S., 94.

¹⁹² R.Ş.S., 102.

¹⁹³ R.Ş.S., 120.

belirterek 50 Lira-i Osmanî'ye sattığı görülmektedir¹⁹⁴. Hortoz mahallesinden Laz Mahmudoğlu Ali bin İsmail, oğlu olan Süleyman'ın haksız yere bazı mallarının zapt edildiğini bildirmiştir. Zapt edilen bu mallar değerleri ile birlikte sicilde kaydedilmiştir. Bu mallar şunlardır: 2,5 yaşında 15 lira değerinde ester (katır), 11 yaşında 2 adet 15 lira değerinde ester, 1,5 kıyyelik (okka) 20 kuruş değerinde nuhas (bakır) gügüm, 1,5 kıyyelik 20 kuruş değerinde nuhas kazan, 2,5 kıyyelik 35 kuruş değerinde nuhas kazan, 10 kuruş değerinde nuhas sahan, 20 okka ağırlığında 300 kuruş değerinde 2 adet yün şilte, 60 kuruş değerinde kantar, 25 kuruş değerinde demir balta, 100 kuruş değerinde şalvar, 50 kuruş değerinde başlık¹⁹⁵.

Kayıtlarda geçen bu alış-verişlerden ilgili döneme ait, paranın değeri konusunda bir fikir ortaya koymamız mümkündür. Bunun yanı sıra Kadının nafakasını temin edebilmek için mahkemenin ona uygun gördüğü nafaka miktarından kadına ek gelir sağlanmaktadır. Ayrıca ilgili dönemde halkın sahip olduğu hayvan, ev eşyası, araç-gereç vs. gibi ürünlerin değerini bilmemiz piyasa şartlarını belirleyebilmemiz konusunda bize yardımcı olmaktadır.

İlgili dönemde Rize'de farklı bir ülkeye ait para biriminin de kullanıldığını görmekteyiz. Rize'ye yakın ülkelerden biri olan Rusya'ya çalışmak için gidenler arasında anlaşmazlıklar çıkmaktaydı. Bu anlaşmazlıklar sicilde kaydedilirken o ülkenin para biriminin de zikredildiğine rastlamaktayız. Mahkemeye intikal eden olaylar arasında bu örneği özellikle zikretmekte yarar görüyoruz: Rize'nin Fatla köyünden olan Bayraktaroğlu nâm-ı diğer Alininoğlu Hüseyin bin Yusuf'un oğlu Muhyiddin ile Salarha Atyanoz köyünden Küçük Alioğlu Yunus bin Hüseyin arasında Rusya'nın Batum kasabasında ortak olarak açmış oldukları bir kahvehane ile ilgili bir anlaşmazlık çıkmış, bu anlaşmazlıktan ötürü Yunus'un Muhyiddin'e doksan Ruble borcu olduğu ve bunun o günkü piyasada 1125

¹⁹⁴ R.Ş.S., 257.

¹⁹⁵ R.Ş.S., 211 B.

kuruşa karşılık geldiği kaydedilmiştir¹⁹⁶. Küçük bir hesaplamayla o dönemde bir Rus Ruble'sinin 12,5 Osmanlı kuruşuna denk geldiği anlaşılacaktır.

Osmanlı toplum hayatına yönelik olarak mahkemelere intikal eden birçok mesele ile birlikte borç ve alacak münasebetleri ile ilgili hususların da tescil edilmiş olması tabiidir. Bu kayıtlar teoriden ziyade uygulamada bu ilişkilerin Osmanlı toplumunda nasıl yürütüldüğü hakkında bilgiler vermesi bakımından önemlidir.

Öncelikle göz önünde bulundurulması gereken hususiyet, incelenen sicillerde rastlanan 56 kaydın araştırılan zaman aralığındaki bütün borç-alacak münasebetleri ile ilgili hareketliliği ihtiva edip etmediğidir. Tespit edilen kayıtlardan yola çıkılarak bu kayıtların azlığı veya çokluğu hakkında bir hüküm verebilmek güçtür. Mesela borç kayıtlarının seyrekliği, borcun az alındığını göstermeyeceği gibi, aşağıda verilecek olan örneklerde de görüleceği üzere, çoğu kayıtlar borcun ödenmemesi üzerine çıkan ihtilaflar sonucu mahkemeye gidildiğini göstermektedir. Bu da, ancak ihtiyaç halinde alacağı teminat altına almak veya ödenmesini sağlamak için insanların mahkemeye başvurduğunu göstermektedir.

Sicilde geçen borç-alacak kayıtları genelde miras işlemlerinde ortaya çıkmaktadır. Ölen kişinin veraset ilamı yapılırken borcu olup olmadığı kayıtlara geçmiştir. Eğer ölen kişinin birisinden alacağı varsa varisler arasında bu alacak paylaştırılmıştır. Aksine ölen kişinin borcu varsa, ne kadar ve kime borcu olduğu belirtilerek terekeden tahsil edilmiştir.

Sicilde geçen borç-alacak ilişkileriyle ilgili kayıtlar genellikle “cihet-i karz”¹⁹⁷, “ikraz ve teslim”¹⁹⁸, “ahz ve'l istikraz”¹⁹⁹ şekillerinde kayıtlarda yer aldığı görülmektedir.

¹⁹⁶ R.Ş.S., 7.

¹⁹⁷ R.Ş.S., 24'te “...mezbur Ali Efendi zimmetinde cihet-i karzdan alacak hakkı olan on kuruşu...” şeklinde geçmektedir. Konu ile ilgili bir takım örnekler için bk. 177, 186, 191, 208, 234, 322, 17 B, 27 B.

¹⁹⁸ R.Ş.S., 70'te “...Emin Ali'ye altmışyedi aded Osmanlı lirasıyla kırkbir kuruş ikraz ve teslim...” şeklinde geçmektedir. Konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 187, 194.

¹⁹⁹ R.Ş.S., 167'te “...Hasan Reis altıyüzseksenaltı kuruş karz ve teslim ol dahi ahz ve'l istikraz ve umuruna

Üzerinde duracağımız bir başka nokta da Rize ve çevresi toplumunun borç-alacak münasebetlerinde din gruplarına göre bir ayırma gidip gitmediği ve Müslümanların para hareketliliğini sıkı kontrol altına alıp almadığıdır. Bu konuda Osmanlı Devleti'nin değişik şehirlerine ait yapılan çalışmalarda bu tür bir ayırımın yapılmadığı, Osmanlı toplumunun açık bir toplum özelliği gösterdiği sonucuna varılmış bulunmaktadır²⁰⁰. Nitekim Müslim-Gayrimüslim ilişkileri başlığı altında da bu konuya değinmiş olduğumuzdan burada bununla yetinmek gerekir.

İncelenen kayıtlarda zikredilmiş olan borç miktarlarının 8 kuruş ile 686 kuruş aralığında olduğu tespit edilmiştir. Ancak en sık kaydı geçen borç miktarları 22 adetle (%39) 0-25 kuruş aralığında değişmektedir. Örneğin, Pendoz (Değirmendere) mahallesinden olup vefat etmiş olan Yunus'un aynı köyden Mehmed Efendi'den sekiz kuruş alacağını varisleri tahsil etmeye çalışmışlar²⁰¹. Müftü mahallesinden olup vefat etmiş Muharrem Efendi, Polihozluoğlu Hasan Efendi'ye borç verdiği altıyüzseksenaltı kuruşu varisleri almak istemiştir²⁰².

Borç ve alacaklarla ilgili kayıtların bütününe bakıldığında Rize ve çevresinde paranın belli şahısların elinde toplanmadığı, büyük miktarda paraya sahip olarak para hareketliliğini yönlendiren şahısların olmadığı görülmüştür.

25. Eşkivalık Faaliyetleri ve Güvenlik Sorunu

İnsanlık tarihi boyunca zor kullanarak kişilerin mallarına el koyma, bunun için hayatlarına kastetme, onlara maddî ve manevî zarar verme ve bu işi özel bir teşkilat haline getirme eğilimine bozuk siyasî ve ekonomik şartların hüküm sürdüğü yerlerde oldukça

sarfla istihlak idup..." şeklinde geçmektedir.

²⁰⁰ Kenan İnan, "Trabzon Şer'iyye Sicillerine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Borç-Alacak İlişkileri", İslâmiyât II, Ankara 1999, s. 97-98.

²⁰¹ R.Ş.S., 120 B.

²⁰² R.Ş.S., 167. Borç-alacak ilişkileriyle ilgili farklı bir takım örnekler için bk. 31, 51, 63, 65, 69, 73, 105, 123, 124, 136, 152, 167, 177, 186, 191, 208, 234, 322, 17 B, 27 B, 29 B, 45 B, 149 B, 184 B, 214 B.

sıkça rastlanır. Genel olarak soygun yapıp halkın malına ve canına kasteden, etrafı haraca kesen gruplar için İslâm tarihinde “yol kesen” anlamında harrâbe veya kuttâu't-tarîk tabirleri kullanılmıştır. Osmanlı'da ise ikinci tabire rastlanmakla birlikte bu tip faaliyetlerde bulunanlara daha ziyade şakî ve bunun çoğulu olarak eşkıya denmiştir.

Eşkîyalık hareketlerinin yoğunlaştığı yıllarda Anadolu orta, sağ ve sol kol olarak üçe ayrılır ve teftişe tabi tutulurdu. Yakalanan eşkıya liderleri mahkemeye sevk edilir; suçlu bulunanlar idam, kısas, sürgün gibi çeşitli cezalara çarptırılırdı²⁰³.

Lazistan sancağına bağlı Rize kazasında da gerek devlete karşı başkaldıran, gerekse yaptıkları eşkıyalıkla yöre halkının huzur ve güvenliğini, toplum düzenini bozan bazı kesimlerin olduğunu görüyoruz. Bu kişiler eşkıya adıyla anılıp, çevrede isyan ve eşkıyalık yapma hareketleriyle insanların dikkatini çekmiş, dağa kaldırma, adam öldürme ve yağmalama hareketlerinde bulunmuşlardır.

Örneğin, 8 Cemaziyelevvel 1331'de Rize'nin Mapavri nahiyesinden Ahmedoğlu Süleyman bin Hacı Osman Efendi mahkemeye gelip, Reyhanoğlu Yakup bin Halid ve Taviloğullarından Kaçu namıyla ün salan eşkıyadan, kendisinin yolunu keserek (kuttâu't-tarîk) dağa kaldırıp kendisinden fidye istedikleri için davacı olmuştur²⁰⁴. Mapavri'nin Misahor (Kaptanpaşa) köyünden Karaalioğlu kerimesi Melek Hanım bint Hacı İsmail mahkemeye gelerek aynı köyden Şirinoğlu Halid bin İlyas'ın kendisini dağa kaldırdığını ifade etmiştir²⁰⁵.

Doğu Karadeniz'de gerek Osmanlı döneminde, gerek Millî Mücadele yıllarında, gerekse Cumhuriyet döneminde halk ve hükümet tarafından eşkıya olarak nitelendirilenler arasında Tirebolulu Hoçuroğlu Hüseyin, Fatsalı Hekimoğlu İbrahim, Lâz Mehmed, Ünyeli Gürcü Deli Reşid, Giresunlu Fahir, Kara Mahmud, Goloğlu Anzırlı Mehmed, Bulancaklı Hacı Velioğlu Nuri Efendi, Rizeli sandıkçı Şükrü, Tonyalı Şişmanoğlu Ahmed, Reşadiyeli

²⁰³ Mücteba İlgürel, “Eşkîya”, DİA, XI, s. 468.

²⁰⁴ R.Ş.S., 107.

²⁰⁵ R.Ş.S., 204 B. Farklı bir takım örnekler için bk. 76, 131 B, 165 B.

Güpür Mehmed, Şalpazarlı Kadiroğlu Ali Osman, Keşaplı Tomoğlu İsmail ve Micanoğlu Hüseyin sayılabilir. Bu dönemlerde gayrimüslim eşkıyalara da rastlanır. Bunlar arasında Rum Yanidis, Yanidisoğlu Haçika, Sarı Yani, Ermeni Haçik'i saymak mümkündür²⁰⁶.

26. Madencilik Faaliyetleri

Karadeniz'le ilgili en eski anonim kitaplarla seyahatnameler ve bu bölge ile ilgili olarak kaleme alınan eski eserlerde zengin maden yataklarının varlığından sözedilir.

Bu bilgiler Mahmut Goloğlu'nun "Türkün Milli Devleti Pontus" ve Mehmet Bilgin'in "Sürmene Tarihi" ve "Doğu Karadeniz Tarih, İnsan, Kültür" adlı eserlerinde kapsamlı olarak ele alınmıştır. Bu bilgilerden çıkan ilk sonuç, M.Ö. 2000 yıllarında Anadolu'da varlıklarını sürdüren Etilerin demir çelik ihtiyaçlarının Trabzon taraflarından karşılandığı şeklindedir. Yani Karadeniz'de 4.000 seneye yakın zamandan beri madencilik vardır ve dahası madencilik yapılmaktadır.

Yakın zamanlarda bilhassa Maden Tetkik Arama Enstitüsü'nün yayınladığı raporlarda ve maden haritalarında Karadeniz bölgesinin zengin maden yataklarına sahip olduğu yeniden tespit edilmiştir. Rize ili dahilinde olan bu yerler; Çayeli Madenköy sahası, Fındıklı Kartiba sahası, Ardeşen Ayder sahası, Fındıklı Kube mahallesi sahası, Ardeşen Issızdere sahası, Fındıklı Aslandere, Salma sahası, Çamlıhemşin Topluca sahası, Ardeşen Bayırcık sahası, İkizdere Memişoğlu, Keçikayası sahalari, Ardeşen Başmahalle Sahası olarak verilmiştir²⁰⁷.

Giresun, Trabzon ve Rize yöresinin maden bakımından oldukça zengin olduğuna dair Osmanlı belgelerinde pek çok bilgilere ulaşmak mümkündür. Osmanlı Arşivlerinin, dünyayı avuçlarının içinde asırlarca idare eden büyük kültür ve medeniyet sahibi Türklerin

²⁰⁶ Ayhan Yüksel, "Giresunlu Ünlü Eşkıya Micanoğlu Hüseyin", Doğu Karadeniz Araştırmaları, İstanbul 2005, s. 124.

²⁰⁷ Muhammet Safi, "Osmanlı Döneminde Çayeli'ndeki Bakır ve Çinko Madenleri" Vakıf Rize, sy. 35 (Mart-Nisan) 2006, s. 72-78.

son muhteşem devletleri olan Osmanlı İmparatorluğunun arşivlerinin ne kadar zengin olduğunu söylemek gereksizdir, malumunuz. Tabii ki bunlar arasında madencilikle de ilgili belgeler bulunacaktır. Netice itibarıyla Çayeli'nde madencilik yapıldığına ve üretime geçildiğinin belgelerine ulaşmak mümkündür. Araştırmamızın konusunun geçtiği hicrî 1330-32 (Miladî 1911-13) tarihleri arasında da Rize'de çeşitli madencilik faaliyetleriyle ilgili çeşitli bilgiler yer almaktadır. Örneğin, Rize'ye bağlı Mapavri nahiyesi Latom köyündeki çinko madeninden çalınan malların bedelinin ödendiği ve bir daha tekerrür etmemesi için tedbir alındığı²⁰⁸, Rize'ye bağlı Ortaköy ile Başköy'de Atilyo Radelya'ya verilen çinko madeni, bakır madeni, manganez madeni ile kurşun madeni işletme ruhsatı²⁰⁹, Rize'ye bağlı Ortaköy ile Mutafi'de Mustafa Kazım'a verilen bakır madeni, kömür madeni ve Piritli demir madeni işletme ruhsatı²¹⁰, madencilik faaliyetleri hususunda bize fikir vermektedir.

Her ne kadar geçmişe dönmek niyetinde değilsek de vakıa şudur ki, bu bölge oldukça zengin doğal kaynaklara sahiptir. Günümüzde daha tam manasıyla ve yeteri düzeyde işlenmeyen yeraltı zenginliklerimizi gözardı etmememiz gerekmektedir. Unutulan ve bu yüzden kolayca sömürülen madenlerimizin zenginliğine dikkat çekmek için buralardaki faaliyetin küçük bir örneği olarak Osmanlı dönemindeki Çayeli Bakır ve Çinko madenine değinilmiştir.

27. Vakıflar

Vakıf, kelime olarak "hapsetmek, alıkoymak, durdurmak" manalarına gelmektedir. Hukukî manada ise; "bir şeyin faydalanma hakkının veya mülkiyetinin kamu yararına tahsis edilerek devamlı olarak başkalarının mülk edinmelerini engellemek, yani mülkiyetin Allah'ın rızasını kazanmak ve insanlara faydalı olmak gayesiyle kamu yararına tahsisi"

²⁰⁸ BOA, DH.İD. 105, 41.

²⁰⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Yer nr. 2510.3386..0, Dosya nr. 4832/310, Fon kod. 10.0.61, sy. 99.

²¹⁰ BCA, 2512.3394.0, 4920, 310.10.0.61, 137.

anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle vakıf, hukukî bir akit olup; bununla, bir kimse Allah'a yakın olma gayesiyle menkul veya gayrimenkul, mülk veya emlakını dinî, hayrî ve sosyal bir gaye için müebbeden tahsis etmektir²¹¹.

Vakıflar başlangıçta ferdi ihtiyaçların giderilmesi amacıyla ortaya çıkmışken daha sonraları, bu müesseseye ilgi gösteren milletlerin sosyo-kültürel yapısı, ihtiyaçları, eğilimleri ve zenginliklerine göre gelişerek hayatın her safhasında yerini almıştır. Özellikle Osmanlı'da, hem ferdi hem de devleti ilgilendiren bir yaşam biçimi haline gelmiştir²¹².

Vakıf olayının meydana gelmesinde, vakıf kurucusu veya kurucularının, vakfedilecek menkul veya gayrimenkul malların, vakfetme yönündeki irade beyanlarının mahkemece karara bağlanması gerekmektedir. O halde işin, vakıf kuracak şahsa (vâkıf), vakfedilecek mala (mevkuf), kurulacak vakıftan yararlanacaklara (mevkufun aleyh), vakfin mal varlığı, amaçları, yönetim esasları gibi hususları belirleyen ve ancak hâkimin kararıyla hüküm ifade eden vakıf senedine (vakfiye) raci olan yönleri vardır²¹³.

İnsanları vakıf kurmaya sevk eden şeylerin birçoğunu, dünya hayatının geçici olduğunu, insan ömrünün bir gün gelip biteceğini, bu dünyada sahip olunan her şeyin insana ahiret hayatını kazanmak için verildiğini anlatan ve hemen bütün vakfiyelerin başlangıç kısmında yer alan ifadelerde bulmak mümkündür²¹⁴.

Genelde sicilde geçen vakfiyeler, Allah'a hamd, Peygamber ve ashabına salat ve selamla başlamaktadır. Bu duygular şu ifadelerle dile getirilmektedir. “Seçkin kullarımı, mallarını hayır yollarına harcamakla aziz kılan, çeşitli iyilik ve övgüleri kazanmalarına

²¹¹ Hamdi Döndüren, İslâm Hukukuna Göre Günümüzde Vakıf Meseleleri, İstanbul 1998, s. 21.

²¹² Nazif Öztürk, “Toplum-Devlet İlişkilerinde Vakıfların Yeri”, 2. Vakıf Haftası 3-9 Aralık 1984, Ankara 1984, s. 32-25.

²¹³ Nazif Öztürk, Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi, Ankara 1995, s. 19-20.

²¹⁴ Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü”, Vakıflar Dergisi, Ankara, XIV, s. 26-27.

yardım eden Allah’a hamd olsun. Onun elçisi, Peygamberi ve kâinatın en hayırlısı olan Hz. Muhammed’e, âl ve ashabına, kıyamete kadar salât-u selâm olsun”²¹⁵.

Vakfiyelerde vâkıfın adı, babasının adı ve giriş mahiyetinde olan bu temel bilgilerden sonra esas konuya geçilmektedir. Önce vakfın kuruluş gayesi ve mucib sebepleri, hayrat ve akar olarak vakfedilen mülkler, akarın işletme esasları, vakıf hizmetinde çalıştırılacak kişilerin özellikleri, çalışma esasları, verilecek ücretin cinsi ve miktarı, vakıf binalarının bakım ve onarımı, vakıf hizmet ve işlemlerinin vakfiyede öngörülen çerçevede yürütülmesinden birinci derecede sorumlu olan mütevellinin kim olacağı gibi hususlar detaylı bir şekilde anlatılmaktadır²¹⁶.

Sicilde vakıflar üzerinde yaptığımız tetkiklerden, vakıfların çoğunun para vakıfları olduğu, sadece bir kayıta²¹⁷ arsa vakfedilmesinden bahsedilmektedir. Bu para vakıflarının nemalandırılması, vakfın diğer gelir kaynaklarının işletilmesinde olduğu gibi, bizzat vakıf kurucuları tarafından vakfiyelere konulan hükümlere bağlıydı. Bu hususta, her vakıf kurucusu vakfiyesinde aşağı yukarı aynı formülü tekrarlamaktaydı. Bu formülü “beher sene bâ yed-i mütevellî rehn-i kavi veya kefil malı ile irbâh ve istirbah olunup” şeklinde özetlemek mümkündür.

Sicilde vakfedilen paralar genelde belirli kârla, kuvvetli rehin ve sağlam kefil ile (rehn-i kavi veya kefil malı ile) ihtiyaç sahiplerine kredi verilmek suretiyle işletilmekte idi. Bankacılık sektörünün olmadığı o dönemde, bu faaliyetin ülke ekonomisine olan katkısını tahmin etmek güç olmasa gerektir.

Örneğin, 11 Rebûlevvel 1331 tarihinde Rize’nin Mişona (Pazarköy) köyünden Akmehmedoğlu Hafız Lokman Efendi ibn Hüseyin 2500 kuruşu vakfetmiş. Mütevellî olarak, Hazavit (Ulucami) köyünden Akmehmedoğlu Hacı Haşim Efendi ibn Mustafa’yı

²¹⁵ R.Ş.S., 4.

²¹⁶ R.Ş.S., 23, 61, 319, 62 B, 135 B.

²¹⁷ R.Ş.S., 264. Sicilde geçen para vakıflarında vakfedilen para miktarı 1000-10300 kuruş arasında değişmektedir.

tain etmiştir. Vakfın şartları ise şöyledir: Vakfedilen para her sene mütevellinin kontrolünde kuvvetli rehin ve sağlam kefil ile irbah ve istirbah²¹⁸ olup elde edilen gelir Hazavit köyünde Sırt denilen yerde inşa edilen caminin imamet ve hitabet vazifelerini ifa eden zata verilecektir²¹⁹.

Vakfiyelerde, müteveli tayin edilen kimselerden, vâkıfın akrabası olanların soyunun tükenmesi, diğerlerinin vefatı halinde, mütevelliliğin şu kimselere geçmesi öngörülmektedir.

Mal ve hizmet alanları köyde veya mahallede bulunan vakıfların, ikinci kademe mütevelliliğin, köy ihtiyar heyetince seçilecek ehil ve erbap bir kimseye verilmesi istenmektedir. Sicildeki vakfiyelerin çoğunda bu şart aranmaktadır. Vâkıfın veya hâkimin kararı yerine seçim sisteminin -ikinci kademe de olsa- işletilmiş olması ilgi çekici bir gelişmedir. Kayıtlardaki 10 vakfiyenin 4'ünde re'y-i hâkimle bir kimsenin müteveli tayini öngörülmektedir²²⁰.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki vakfiyeler vakıf eserlerin, şehir ve kasabaların, şahısların geçmişine tanık olmaları bakımından çok değerli belgelerdir.

28. İmam-Hatip Atamaları

İncelediğimiz şer'iyye sicilinde, camilerinde imam ya da hatip bulunmayan bazı köy sakinlerinin, mahkemeye müracaat ederek, buldukları bölgeye imam ya da hatip atanmasını talep etmişlerdir.

Burada ilgi çekici olan; imamlık ya da hatiplik yapacak kişilerin atanmasında halkın isteklerinin dikkate alınması ve bu doğrultuda atamaların yapılmasıydı. Ayrıca bu kişilerin giderleri de halk tarafından karşılanmaktaydı. Sicilde geçen 11 adet²²¹ imam ataması ile

²¹⁸ İrbah ve istirbah kelimeleri terim olarak, kâr etme ve kârdan pay elde etme manasında kullanılmaktadır.

²¹⁹ R.Ş.S., 37. Konu ile ilgili diğer örnekler için bk. 4, 23, 37, 61, 262, 264, 319, 62 B, 135 B.

²²⁰ Bk. R.Ş.S., 4, 37, 262.

²²¹ R.Ş.S., 103, 197, 198, 228, 263, 318, 351, 52 B, 63 B, 146 B.

ilgili müracaattın sadece 4 adedinde²²² atama yapılmış olduğuna dair bir kayıt bulunamamıştır. Sicilde 3 kayıta²²³ da sadece imam olarak atanacak kişinin atandığına dair bilgi mevcuttur.

Mahkemeye müracaat eden köylü, yeni yaptıkları bir caminin imamının atanması veya imamın malul olması ya da mevcut imamın vefatından dolayı yerine başka birisinin atanması hususunda mahkemeye başvurmuşlardır.

İmam olacak kişi atanmadan önce bazı şartları taşıması gerekmektedir. Bu şartlar sicilde şu şekilde geçmektedir: İmam olacak kişinin askerliğini yapmış olması, asker kaçağı olmaması, nüfus memuru ve redif taburu zâbıtı tarafından bir belge almaları gerekmektedir. Bu şartları taşıyan kişi imam olabilmesi için son olarak bir imtihana tabi tutulmaktaydı²²⁴.

Köyün veya mahallenin ahalisinden belirli kişiler bu şartları taşıyan kişi için mahkemeye başvurmuşlardır. Sicilde kaydedilmiş imam müracaatları en erken 1 ay içerisinde değerlendirilmiştir. İmam olacak kişinin bahsi geçen camiye atandığına dair kayıtlar sicilde mevcuttur. Atanan imamların en genci 24²²⁵, en yaşlısı 61²²⁶ yaşındadır.

Sicilde yaptığımız tetkiklerde bir caminin imamının vefat etmesi üzerine, onun yerine oğlu geçmektedir. Eğer oğlu reşit değilse ve yukarıda saydığımız şartları taşımıyorsa reşit oluncaya ve şartları yerine getirinceye kadar ahalinin seçtiği başka birinin imam olması istenmekteydi.

Örneğin, 15 Ramazan 1331 tarihinde Rize'nin Salarha Holitoz (Üzümlü) köyünden Kakuninoğlu Osman bin Ali ve Araboğlu İsmail bin Memiş ve Bıyıkoglu Mustafa bin Memiş ve Araboğlu Firuz bin Mustafa kendi köylerindeki caminin imamı olan

²²² R.Ş.S., 318, 63 B, 146 B.

²²³ R.Ş.S., 10, 109 B, 133 B.

²²⁴ Konu ile ilgili diğer örnekler için bk. R.Ş.S., 198, 318, 263, 351.

²²⁵ R.Ş.S., 198.

²²⁶ R.Ş.S., 103.

Kakuninoğlu Süleyman bin Memiş'in vefat etmesi üzerine imamlık görevi onun yerine küçük oğulları Hasan ve Hüseyin'e intikal etmiş. Ancak çocuklarının ikisinin de küçük olması sebebiyle reşit oluncaya kadar aynı köyden Civelekoğlu İbrahim Efendi ibn Tahir Efendi'nin imam olarak atanması için müracaat yapılmıştır²²⁷. Mahkeme de bu müracaatı değerlendirip bahsi geçen kişiyi imam olarak atamıştır²²⁸.

Yine aynı şekilde 17 Zilhicce 1331 tarihinde Rize'nin Leroz Mervan (Büyükköy) köyünden Sarı Hasanoğulları Hacı Ali ve Ömer binan-i Mehmed ve Hacı Osman ibn diğer Mehmed ve Mustafa Efendi ibn Ali Efendi ve Boşnakoğlu Yunus bin Ahmed ve Yakub bin Ali ve İsmail bin Memiş ve Küçük Ahmedoğlu Arif bin Yunus mahkemeye gelerek köylerindeki mescid-i şerifin büyük olmaması, yerinin uzak olması, köyün ahalisinin fazla olması ve yaşlıların mescide giderken zorluk çekmesi üzerine yeni bir cami yapmak için mahkemeye müracaat etmişler. Camiye imam olması istenen kişiyi söyledikten sonra gelirinin vakıftan ödeneceğini de belirtmişlerdir²²⁹. Ancak bu müracaatın kabul edildiğine dair bir belgeye rastlayamadık. Kabul edilmeyişinin nedeni olarak, köyde inşa edilecek mescitlere minber konulması için bir başvuruda bulunulması halinde, o köyde veya civarında Cuma ve bayram namazlarının kılındığı herhangi bir caminin bulunmaması, köy nüfusunun kalabalık olması şartları gösterilebilir²³⁰.

29. Meslekler

İncelediğimiz sicilde çeşitli meslek erbabı ve mesleklere dair kayıtlar bulunmaktadır. Meslek çeşitleri ile ilgili bilgileri genel itibarıyla kayıtlarda geçen şahısların isimlerinin önündeki mesleklerle alakalı ifadelerden öğrenmekteyiz. Bunlar lakap yerine de kullanılmış olabilir. Sonuç itibarıyla bu ifadelerden, o dönemde ne tür mesleklerin mevcut olduğunu anlayabiliriz.

²²⁷ R.Ş.S., 103.

²²⁸ R.Ş.S., 291.

²²⁹ R.Ş.S., 318.

²³⁰ Nazif Öztürk, a.g.e., s. 32.

1509 no'lu Rize Şer'iyye Siciline yansıyan meslek grupları ile ilgili livâ kâtibi, meci diye kolağası, sancak müdürü, muhasebe baş kâtibi, tabur kumandanı, bahriye binbaşısı, jandar ma mülâzımı²³¹, terzi²³², dökme ci²³³, manifaturacı, dükkâncı²³⁴, kuyumcu, çilingir, komisyoncu, kayıkçı, fırıncı²³⁵, komisyoncu, bezzaz²³⁶, mağazacı²³⁷, boyacı²³⁸, gibi çeşitli mesleklerden bahsedilmektedir. Örnek olarak, muhasebe-i livâ kâtibi Trabzonlu Celaleddin Efendi bin Hüseyin Efendi²³⁹, Lazistan Sancağı'nın Rize müdürü Abdi Efendi bin Osman Efendi²⁴⁰, muhasebe baş kâtibi Memiş Efendi bin Tokan Efendi²⁴¹, Lazistan Sancağı taburu kumandanı Sabri Bey bin Atıf Bey²⁴², Dersaadet'te Kasımpaşa civarında Büyükpiyâle'de mukîm bahriye binbaşılığında emekli Köroğ lu Habib Bey bin Molla Said²⁴³, Lazistan Sancağı jandar ma mülâzımlığından emekli Çerkes Reşit Ağa bin Abdullah²⁴⁴, Dersaadet'te Mayorkas hanında manifatura tüccarlarından Ethem Derviş Efendi²⁴⁵, Kuyumcu esnafından Mavioğ lu Estatir bin Anastas²⁴⁶, Çilingir esnafından Vardalıoğ lu Hasan Efendi bin Abdülkerim²⁴⁷, Rizeli olup Dersaadet'te komisyonculuk

²³¹ Bahsi geçen meslek gruplarıyla ilgili örnekleri yazımızın ilerleyen kısmında örneklerle zikrettik.

²³² R.Ş.S., 44, 51, 62, 196 B, 68 C.

²³³ R.Ş.S., 249.

²³⁴ R.Ş.S., 302.

²³⁵ R.Ş.S., 161, 360.

²³⁶ R.Ş.S., 222 B.

²³⁷ R.Ş.S., 258, 157 B.

²³⁸ R.Ş.S., 307.

²³⁹ R.Ş.S., 313.

²⁴⁰ R.Ş.S., 62.

²⁴¹ R.Ş.S., 59.

²⁴² R.Ş.S., 59.

²⁴³ R.Ş.S., 118 B.

²⁴⁴ R.Ş.S., 137.

²⁴⁵ R.Ş.S., 122 B. Farklı örnek için bk. 25.

²⁴⁶ R.Ş.S., 310.

²⁴⁷ R.Ş.S., 108 B.

yapan Yanko İlyapola veled-i Yorasim²⁴⁸, Rizeli olup Dersaadet'te Azapkapısı'nda kayıkçılık yapan Çerkesoğlu Sefer bin Yusuf²⁴⁹ gibi kayıtlar, araştırdığımız dönemdeki çeşitli meslek dallarına ait bir fikir vermektedir.

Hicrî 1330-32 tarihlerinde Lazistan Sancağına bağlı Rize kazasında mahalle ve köylerde imam ve muhtar olduğu görülmektedir. Örnek olarak, Yapraklar köyü ilk muhtarı Aynacıoğlu Talip bin Mustafa ve ikinci muhtarı Salih bin Mikdad²⁵⁰, Romanoz-i İslâm (Ceran) mahallesi ilk muhtarı Hacıoğlu Hüseyin bin Süleyman ve Muhtar âzâlarından Süleyman Şevket Efendi ve Hacı Mollazâde Ali Efendi'yi verebiliriz²⁵¹.

Sicilde geçen meslek gruplarından imam, muhtar ve dava vekilleri bir tablo halinde aşağıda görülmektedir.

²⁴⁸ BOA, Dahiliye-Muhaberat ve Tensikat Müdüriyeti (DH.EUM.MTK.), nr. 4, 42.

²⁴⁹ BOA, DH.EUM.MTK. 6, 8. Konu ile ilgili diğer örnekler için bk. R.Ş.S., 152, 199, 120 B, 214 B.

²⁵⁰ R.Ş.S., 322.

²⁵¹ R.Ş.S., 287.

Sicilde geçen muhtarlar:

Mahalle-Köy	Muhtar-ı Evvel	Muhtar-ı Sani
Anzer-i Süfla köyü	Buzikaoğlu Abdullah	
Arğaloz köyü	Lazoğlu Osman bin Ali	Alemdaroğlu Şakir-Yalınçioğlu Süleyman
Aron köyü	Hutoğlu Hacı Bahadır bin Mustafa	Sofoğlu Salih bin Ahmed
Asbet köyü	-----	Hacı Mahmudoğlu Mehmed bin Rıdvan
Ayvarit köyü	Murzioğlu İbrahim	-----
Babik köyü	Salih bin Mahmud	-----
Çakalnar köyü	Kakavanoğlu Bekir Efendi ibn Reşid	Kakavanoğlu Hakkı bin Abdulhalim
Emineddin mah.	Tuzcuzâde Said Bey ibn Mehmed Ali Bey	Faik Efendi ibn Hacı Osman Efendi
Filandoz köyü	Kara Hasanoğlu Ali bin Ömer	-----
Filboz mah.	Salih	-----
Gürgen köyü	Yakub	-----
Hacinoz mah.	-----	Dursun Efendi
Hanes köyü	Mizelioğlu Hasan bin Mehmed	-----
Hanzi köyü	Zelkifl	Nazım bin Salih
Harul köyü	Hasan	İbrahim
Hazavit köyü	Alemdaroğlu Mehmed bin Osman	Akmehmedoğlu Yahya bin Feyzi
Holitoz köyü	Araboğlu İslâm	-----
Hortoz mah.	Eyüboğlu Ali bin Mehmed	-----
Kalamoz köyü	Roboğlu(?) Salih bin Ömer	-----
Kale mah.	Hacı Ömeroğlu Ahmed Efendi ibn Sadık	-----
Kalohraf köyü	Mustafa bin Mahmud	-----
Kamaşnoz mah.	Horhoroğlu Mehmed bin Ali	-----
Kandeva köyü	Hacı Bayrakdaroğlu Mustafa	-----
Kankalinoz mah.	Caferoğlu Hüseyin-Hasan bin Hacı Ömer	-----
Kofin köyü	Durmuş	-----
Likoz köyü	Civelekoğlu Rıdvan bin Arif	-----
Liparit köyü	Genç Alioğlu İbrahim	Ali
Mağloz köyü	Sadikoğlu Kamil bin Mustafa	-----

Mamul köyü	Zelkifl	-----
Mavranet köyü	Karafazlıoğlu Akif	Karafazlıoğlu Yusuf bin Arif
Muskas köyü	Cafer	-----
Müftü mah.	Şükrü bin Hüseyin	-----
Pendoz mah.	Sarıoğlu Receb bin Mustafa	Hacı Mustafa ibn Hasan
Peripol mah.	Abdulkerim	-----
Peşeyan mah.	Türüdizâde Hasan Efendi ibn Hacı Mehmed	Hüseyin Efendi ibn Hacı Mehmed
Petroz köyü	Cafer bin İdris	Abdullah bin Süleyman
Piri Çelebi mah.	Hafız Hüseyin Efendi ibn Hurşid Efendi	-----
Ramanoz-i İslâm	Hacıoğlu Hüseyin bin Süleyman	-----
Ramanoz-i Rum	Kuyumcuoğlu Yorika	-----
Sahor köyü	-----	Dervişoğlu Memiş bin Ahmed
Salarha Ruspa	-----	Deli Hasanoğlu Tahir bin Yunus
Samri mah.	Çalıkoğlu Hasan bin Mustafa	-----
Setoz köyü	Mehmed Ali	-----
Vila köyü	Mustafa	-----
Vonit mah.	Abdulhalim	-----
Yapraklar köyü	Aynacıoğlu Talib bin Mustafa	Salih bin Mikdad
Zancel köyü	Ömer	-----

Sicilde geçen imamlar:

Mahalle-Köy	İmam
Anzer köyü	Camdanoğlu Dursun bin Hacı Ömer
Arğaloz köyü	Hacı Ali Reşid bin Yakub
Asbet köyü	Hantaloğlu İsmail Efendi ibn Kamil Efendi
Babik köyü-Mapavri	Osoğlu Mehmed bin İsmail
Babik mah.	Tuzcuzâde Şaban Efendi ibn Abdulhamid Ağa
Bandırma kazası	Hacı İsmail Hakkı Efendi ibn Abdullah
Çancol mah.	Said
Çiklenar köyü	Hafız Mustafa Efendi

Emineddin mah.	Zırhzâde Hacı Şaban Efendi/Müftüzâde Emin Efendi
Filyoz mah.	Telcioğlu Ahmed bin Aziz
Fosa köyü	Sadıkoglu Hasan
Ėotoz köyü	Hasan Efendi
Harvel köyü	Araboğlu Mustafa bin Hasan
Hortoz mah.	Muradoğlu Ali Efendi ibn Hüseyin Efendi
İveris köyü	Hacı Osmanoğlu Osman
Kabahor köyü	Ayvazoglu Osman Efendi ibn Hüseyin
Kale mah.	Edhem Efendi ibn Hacı Mahmud Efendi
Kalohten mah.	Topcuoglu Sabit bin Hüseyin
Kankalinoz mah.	Faizzâde Salih bin Sadullah
Kofin köyü	Kosifoglu Mustafa bin İsmail
Likoz köyü	Civelekoğlu Mustafa Efendi ibn Hurşid
Mağloz köyü	Mehmedoğlu İsmail bin Ali
Mamul köyü	Durmuş
Peşeyan mah.	Tatzâde Hacı Eşref Efendi ibn Hüseyin Efendi
Petroz köyü	Mustafa Efendi
Piri Çelebi mah.	Süleyman Efendi ibn İsmail Efendi
Raşot	Hordoloşoglu Yusuf Nihad Efendi ibn Ali
Sahor köyü	Sarı Hüseyinoğlu Bayram bin Ali
Salarha Ruspa	Ömeroğlu Hüseyin bin Ali
Samri mah.	Emiroğlu Dursun
Taşçıoğlu Camii İmamı	Hafız Mustafa Efendi ibn İsmail Efendi ve Ofluoğlu Şaban Efendi ibn Bayram Efendi
Vonit mah.	Hafız Muharrem Efendi
Zancel köyü	Hacı Mehmed
Zavendik köyü	Kasım Efendi ibn Ahmed Efendi

Sicilde geçen dava vekilleri:

Dava Vekilleri

Abdulhamid Efendi ibn Abdulkерim

Abdulvahid Efendi ibn Abdulhalim Efendi

Ahmed Remzi Efendi ibn Derviş Efendi

Arif Efendi ibn Tevfik Efendi

Beşirzâde Mirat Efendi

Gedikoğlu Lazar Efendi ibn Puvan Efendi

Hafız Hulusi Efendi ibn Salih Efendi

Hafız Mehmed Behram Bey ibn Abdullah

Hemşinli Kopalzâde Sami Efendi ibn Hüseyin Efendi

Kaşif Efendi ibn Ömer Ağa

Mehmed Şevket Efendi ibn Haşim Efendi

Mehmed Tevfik Efendi ibn Abdulkerim

Mustafa Efendi ibn İzzet Efendi

Müderrişoğlu İsmail Efendi ibn Yusuf Efendi

Ordulu Hüseyin Avni Efendi ibn Ali

Vasil Efendi ibn Yani

30. Sicildeki Kayıtlar ve Konu Başlıkları

Adet No	Konu Başlığı		
1	Alacak davası	25	Alacak davası
2	Vekil tayini	26	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
3	Kadının kocasının maaşını talebi	27	Küçük yaşta evlilik, baliğa olduktan sonra boşanma talebi
4	Vakıf	28	Arazi davası
5	Nafaka davası	29	Yol tahrip ve hududa tecavüz davası
6	Kadının malını satması	30	Alacak davası
7	Borcun ödenmesi	31	Veraset ilâmı
8	Nafaka davası	32	Buluğdan önce nikâh, 8 aylık çocuğun evlenmesi ve Hülle
9	Nafaka davası	33	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
10	İmam ataması	34	Veraset ilâmı
11	Nafaka davası	35	Yeni Camiye imam atanması ve şartları
12	Mesken tedarik	36	Alacak davası
13	Hırsızlık	37	Vakıf
14	Vasi tayini	38	Arazi davası
15	Mesken tedariki	39	Arazi ve Emlak ve Tecavüz-i Hudud
16	Vasi tayini	40	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
17	Hududa tecavüz davası	41	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
18	Başkasına teslim edilen paranın vereselere taksimi	42	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
19	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması	43	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
20	Vasi tayini	44	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
21	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması	45	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
22	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması	46	Tarla Satımı
23	Cami mütevellisi ve vakıf	47	Arazi, hudut ve alacak davası
24	Alacak davası	48	Arazi davası
		49	Eşya, arazi ve emlak davası

50	Arazi ve emlak davası	79	Vekil tayini
51	Veraset ilâmı	80	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması ve Vakıf
52	Alacak davası	81	Arazi davası
53	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması	82	Alacak ve arazi davası
54	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması	83	Vasi tayini
55	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması	84	Vekil tayini
56	Mesken Tedariki ve mehr-i müeccel talebi	85	Nafaka davası
57	Araziyi bakmak için vekil tayini	86	Nafaka davası
58	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması	87	Nafaka davası
59	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması	88	Geçici olarak kaldığı evden çıkmama
60	Vasi tayini	89	Arazi ve emlak davası
61	Cami mütevellisi ve vakıf	90	Vekil tayini
62	Alacak davası	91	Arazi ve emlağa müdahale
63	Veraset ilâmı	92	Arazi, emlak, alacak ve hudut davası
64	Vasi tayini	93	Vekil tayini
65	Veraset ilâmı	94	İnek satımından sonra parasının alınmaması
66	Mesken tedariki	95	Arazi ve emlak davası
67	Arazi, su ve ortaklık davası	96	Arazi, su ve ortaklık davası
68	Eytam sandığından alınan paranın teslim edilmesi	97	Nafaka, hane, arazi ve hudut davası
69	Veraset ilâmı	98	Arazi, yol, arsa ve emlak davası
70	Vakfa borcun ödenmesi	99	Fındıklık ve emlak davası
71	Vasi tayini	100	Vekil tayini
72	Vekil tayini	101	Mal intikali
73	Veraset ilâmı	102	Arsa'dan çıkartılma
74	Eytam'dan alınan paranın ödenmesi	103	İmam ataması
75	Nafaka davası	104	Vekil tayini
76	Adam öldürmeye isnad	105	Veraset ilâmı
77	Vekil tayini	106	Arazi ve emlaktaki hissenin satımı
78	Veraset ilâmı		

107	Adam Kaçırma, Eşkırıyalık, Fidyeye talebi ve Yol kesme davası	135	Mehr-i müeccel talebi
108	Vekil tayini	136	Veraset ilâmı
109	Nafaka davası	137	Veraset ilâmı
110	Yol ve arsa tahrip davası	138	Nafaka davası ve mehr-i müeccel talebi
111	Değirmen suyu anlaşmazlığı	139	Alacak davası
112	Vasi tayini	140	Vekil tayini
113	Babadan kalan emlak ve araziye satma	141	Arazideki hissenin satımı
114	Alamadığı mehr-i müeccel'i talep etme	142	Arazi davası
115	Vasi tayini	143	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
116	Kadının alacak tahsili	144	Vekil tayini
117	Vasi tayini	145	Emlağı kiraya verme için vekil
118	Arazi davası	146	Arazi, emlak ve hudut davası
119	Vasi tayini	147	Nafaka davası
120	Binayı kendi arazisinde olduğu için yıkması	148	Adam öldürme
121	Vekil tayini	149	Adam öldürme
122	Vasi tayini	150	Adam öldürme
123	Veraset ilâmı	151	Vasi tayini
124	Veraset ilâmı	152	Veraset ilâmı
125	Nafaka davası	153	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
126	Nafaka davası	154	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
127	Nafaka davası	155	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
128	Adam öldürme	156	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
129	Vasi tayini	157	Vekil tayini
130	Vasi tayini	158	Veraset ilâmı
131	Vasi tayini	159	Kadına, evine dönmesi için tenbihte bulunulması
132	Vekil tayini	160	Hisse satımı için vekil
133	Mesken tedariki	161	Orta Cami-i şerifin tamir ve termimi
134	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması	162	Nafaka davası
		163	Arazi satma vekili

164	Eytam sandığına babası tarafından konan paranın oğlu tarafından alınması	192	Arazi satma vekili
165	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması	193	Berat gecesi ilâmı
166	Gabn, tahrir ve arazi davası	194	Para alacağına mahsuben ev alması
167	Borç talebi	195	Veraset ilâmı, mülkün varislere taksim edilmesi
168	Eytam müdürlüğünden alınan borcun ödenmesi için uyarı yapılması	196	Alacak davası ve sened tahsili
169	Vasi tayini	197	İmam ataması
170	Vasi tayini	198	İmam ataması
171	Arazi ve hudut davası	199	Mal satma vekili
172	Hırsızlık	200	Adam öldürme
173	Nafaka davası	201	Vasi tayini
174	Nafaka davası	202	Vasi tayini
175	Nafaka davası	203	Ağaç kesme, arazi ve hudut davası
176	Kanun-i Muvakkit	204	İmam ataması
177	Veraset ilâmı	205	Ramazan-ı Şerif ilâmı
178	Vekil tayini	206	Arazi davası
179	Arazi satma vekili	207	Vasi tayini
180	Nafaka davası	208	Veraset ilâmı
181	Miraç gecesi ilâmı	209	Arazi davası
182	Arazi, mülk, kira, alacak davası	210	İmam ataması
183	Haliyt, şerik ve arazi davası	211	Arazideki hisse satma vekili
184	Arazi satma vekili	212	Vekil tayini
185	Arazi, emlak ve hudut	213	Nafaka davası
186	Veraset ilâmı	214	Nafaka davası
187	Alacak davası	215	Mal satma vekili
188	Arazi ve mecra davası	216	Alacak tahsili
189	Arazi, emlak ve arsa davası	217	Nafaka davası
190	Arazi ve mülk taksimi'ne müdahale	218	Nafaka davası
191	Veraset ilâmı	219	Ramazan bayramı İlâmı
		220	Eytamdan alınan 1065 kuruşun teslimi

221	Alacak, saky, hark ve tokmak davası	250	Tuz ceza-i nakdiyye davası
222	Alacak davası	251	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
223	Alacak davası	252	Mal satımı
224	Vasi tayini	253	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
225	Harcırah talep etme	254	Nafaka davası
226	Arazi, su ve ortaklık davası	255	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
227	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması	256	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
228	İmam ataması	257	Ev satımı
229	Nafaka davası	258	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
230	Vasi tayini	259	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
231	Nafaka davası	260	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
232	Nafaka davası	261	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
233	Nafaka davası	262	Vakıf
234	Veraset ilâmı	263	İmam ataması
235	Arazi satma vekili	264	Orta Cami'nin altındaki dükkânların kiraya verilmesi
236	İmam ataması	265	Arazi davası
237	Tereke taksimi	266	Nafaka davası
238	Nafaka davası	267	Nafaka davası
239	Değirmen, tokmak ve otları yakma davası	268	Vasi tayini
240	Arazi, Su ve Ortaklık davası	269	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
241	Tarla satımı	270	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
242	Kaçak silah taşıma, silah teşhiri ve tuz kaçakçılığı davası	271	Vasi tayini
243	Adam öldürme	272	Adam öldürme ve Kısas
244	Kocaya itaatsizlik	273	Tütün davası
245	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması	274	Vasi tayini
246	Mal intikali	275	Arazi hissesi devri
247	Vasi tayini	276	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
248	Mülk, akar ve dükkân hissesi taksimi	277	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
249	Dökmeci dükkânı satımı	278	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması

279	Vasi tayini	307	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
280	Emlak, arazi ve eşya davası	308	Tekfin, techiz, ıskat-ı salat, kefare-i savm
281	Arazi satma vekili	309	Kardeşinden Nafaka davası talebi
282	Ark, sel, arazi, emlak ve hudut davası	310	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
283	Vekil tayini	311	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
284	Veraset ilâmı	312	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
285	Veraset ilâmı	313	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
286	Nafaka davası	314	Arazi, emlak, tefrik ve taksim davası
287	Eytam sandığındaki paraların çocuk reşid olunca alınma isteği	315	Vasi tayini
288	Kurban bayramı ilâmı	316	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
289	Nafaka davası	317	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
290	Arazi, su ve ortaklık davası	318	İmam ataması
291	Cuma namazı kıldırma izni	319	Vakıf
292	Tarla Satımı	320	Nafaka davası ve mesken tedarik
293	Nafaka davası	321	Nafaka davası
294	Vasi tayini	322	Veraset ilâmı
295	Vasi tayini	323	Nafaka davası
296	Vekil tayini	324	Değirmen, su ve mecra davası
297	Arazideki hisse satma vekili	325	Veraset ilâmı
298	Kadının emlak, arazi ve akardaki hisselerini alması	326	Vekil tayini
299	Vasi tayini	327	Arazi, haliyt ve şerik davası
300	Alacak, nafaka ve eşya davası	328	Veraset ilâmı
301	Emlak ve arazinin tefrikine müdahale	329	Veraset ilâmı
302	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması	330	Arazi hissesi devri
303	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması	331	Veraset ilâmı
304	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması	332	Emekli maaşını alma vekili
305	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması	333	Hadm, tahrib, zarar ve ziyan davası
306	Eytam Müdürlüğü'nden para alınması	334	Nikâh davası ve kocaya itaat uyarısı
		335	Haliyt, şerik, arazi, emlak, alacak ve hududa tecavüz davası

336-A Vekil tayini	361 Alacağını varislerden alma
336-B Vekil tayini	362 Veraset ilâmı
337 Nafaka davası	363 Alacağını varislerden alma
338 Nafaka davası	364 Bayin talak sonucunda kadına nafaka bağlanması
339 Nikâhı feshetme	365 Nafaka davası
340 Alacak davası	366 Nafaka davası
341 Arazi, hakk-ı şurb, saki, mecra ve mesil davası	367 Bayin talak sonucunda kadına nafaka bağlanması
342 Nafaka davası	1 B Arazi, su ve ortaklık davası
343 Bain talakla boşandıktan sonra tekrar aynı kişi ile evlenme	2 B Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
344 Alacak talebi	3 B Vasi tayini
345 Yakın bir yere askere giden eşinden nafaka talebi	4 B Eytamdan alınan paranın ödenmesi için kefillere verilen ilâm
346 Arazi, emlak, akarlardaki hisse tefrik ve taksim vekili	5 B Arazi ve hudut davası
347 Borç talebi	6 B Tarla intikali
348 Bayin Talak ve sonucunda mehr-i müeccel talebi	7 B Hisse satımı
349 Alacak davası ve hayvan vergisi	8 B Arazi ve Emlak davası
350 Veraset ilâmı	9 B Arazi, Emlak, tereke ve zarar davası
351 İmam ataması	10 B Arazi ve Emlak davası
352 Nafaka davası	11 B İmam ataması
353 Vasi tayini	12 B Arazi hissesi satımı
354 Eytam Müdürlüğü'nden para alınması	13 B Mesken tedariki ve kocaya itaatsizlik
355 Arazi ve han intikali	14 B Arazi hisseleri
356 Eytam Müdürlüğü'nden para alınması	15 B Mülk ve dükkân hissesi satımı
357 Bayin talak ve mehr-i müeccel talebi	16 B Alacak davası
358 Vekil tayini	17 B Veraset ilâmı
359 Vasi tayini	18 B Adam öldürme
360 Veraset ilâmı	19 B Nafaka davası
	20 B Darp, itale-i lisan davası

21 B Veraset ilâmı	50 B Alacak davası
22 B Veraset ilâmı	51 B Sahtekârlık davası
23 B Veraset ilâmı	52 B İmam ataması
24 B Kadının kocasını bırakıp başka biriyle evlenmesi.	53 B Veraset ilâmı
25 B Mevlid-i şerif ilâmı	54 B Emlak, arazi ve alacak davası
26 B Nafaka davası	55 B Nafaka davası
27 B Veraset ve alacak davası	56 B Vasi tayini
28 B Süt haramlığı	57 B Veraset ilâmı
29 B Veraset ilâmı	58 B Değirmen, arazi, amlak ve hudut davası
30 B Veraset ilâmı	59 B Veraset ilâmı
31 B Vekil tayini	60 B Vekil tayini
32 B Mesken tedariki	61 B Vasi tayini
33 B Bayin talak, nafaka davası	62 B Vakıf
34 B Arazi hissesi vekili	63 B İmam ataması
35 B Arazi, emlak, değirmen ve ark davası	64 B Vekil tayini
36 B Veraset ilâmı	65 B Arazi
37 B Emlak, arazi, hark ve mesil davası	66 B İmam ataması
38 B Emlak, arazi, hark, mesil ve alacak davası	67 B Dükkân ve arsa davası
39 B Mal satımı	68 B Vasi tayini
40 B Arazi davası	69 B Nafaka davası
41 B Mal devri	60 C Veraset ilâmı
42 B Arazi davası	61 C Arazi, Emlak ve Alacak davası
43 B Hane, tefrik ve taksim davası	62 C Arazi hissesi satımı
44 B Vasi tayini	63 C Vasi tayini
45 B Veraset ilâmı	64 C Bayin talak ve nafaka davası
46 B Vekil tayini	65 C Kayıt yok
47 B Nafaka davası	66 C Kayıt yok
48 B Akar ve alacak davası	67 C Darb davası
49 B Tereke, emlak ve alacak davası	68 C Veraset ilâmı
	69 C Alacak ve arazi davası

- 70 B Hakk-ı saky, mesil ve mecra davası
- 71 B Talak iddiası
- 72 B Arazi, arsa ve dükkânları kiraya verme
- 73 B Alacak, tereke, emlak ve akar davası
- 74 B Eytam'dan alınan paranın geri ödenmesi için ilâm
- 75 B Vekil tayini
- 76 B Veraset ilâmı
- 77 B Teşhir-i silah, tehdid ve ehafe davası
- 78 B Emlak ve arazi davası
- 79 B Emlak, arazi, eşya ve tereke davası
- 80 B Nafaka davası
- 81 B Veraset ilâmı
- 82 B Vasi tayini
- 83 B Vasi tayini
- 84 B Nafaka davası
- 85 B Tarla satımı
- 86 B Nafakayı iptal ettirme
- 87 B Eytamdan alınan borcun ödendiğine dair ilâmdır
- 88 B Eytamdan alınan borcun ödendiğine dair ilâmdır
- 89 B Emlak, arazi ve akardaki hisseler için talep
- 90 B Vasi tayini
- 91 B Süt haramlığı
- 92 B Arazi davası
- 93 B Arazi, emlak, alacak ve hudut davası
- 94 B Nafaka davası
- 95 B Nafaka davası
- 96 B Nafaka davası
- 97 B Hırsızlık davası
- 98 B Veraset ilâmı
- 99 B Veraset ilâmı
- 100 B Veraset ilâmı
- 101 B Veraset ilâmı
- 102 B Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
- 103 B Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
- 104 B Darp ve itale-i lisan davası
- 105 B Arazi ve emlak davası
- 106 B Arazi hissesi satımı
- 107 B Değirmendeki hisseye ve kiraya müdahale ve gasp
- 108 B Mülk satımı
- 109 B İmam ataması
- 110 B Çocuğun yaşlı annesine nafaka ödemesi
- 111 B Regaip gecesi İlâmı
- 112 B 9 yaşına gelmiş kızın nafakası kesildiğinden nafakasını karşılaması için babasına teslim edilmesi
- 113 B Emlak ve arazideki hisse satımı
- 114 B Emlak ve arazideki hisse satımı
- 115 B Vasi tayini
- 116 B 3 talakla boşama ve mehr-i müsemma talebi
- 117 B Mesken tedariki
- 118 B Arsa satımı
- 119 B Veraset ilâmı
- 120 B Veraset ilâmı
- 121 B Mürâhika'nın (12 Yaşında buluğa ermemiş çocuk) evlenmesi
- 122 B Alacak davası

- 123 B Nafaka davası
- 124 B Arazi satımı
- 125 B Arsa satımı
- 126 B Adam öldürme
- 127 B Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
- 128 B Tüfek çalma
- 129 B Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
- 130 B Mirac gecesi ilâmı
- 131 B Adam öldürme, yaralama
- 132 B Vasi tayini
- 133 B İmam ataması
- 134 B Veraset ilâmı
- 135 B Vakıf
- 136 B Emlak ve arazi satışı
- 137 B Nafaka talebi
- 138 B Buluğdan önce velinin rızası ile evlilik ve erkek tarafından buluğdan sonra 3 talakla boşama
- 139 B Vasi tayini
- 140 B Kayıt yok
- 141 B Fırın gediği alacağından zarar ve ziyan
- 142 B Eytam Müdürlüğü'nden alınan borcun ödenmesi gerektiğine dair ilâm
- 143 B Muhalaa ve Hüsn-i muaşeret davaları
- 144 B Arazi davası
- 145 B Baliğa kızın iki kere evlenmesi
- 146 B İmam ataması
- 147 B Veraset ilâmı
- 148 B Nafaka davası
- 149 B Veraset ilâmı
- 150 B Berat gecesi ilâmı
- 151 B Vasi tayini
- 152 B Arazi satımı
- 153 B Mülk satımı
- 154 B Veraset ilâmı
- 155 B Eytamdan alınan borcun ödenmesi gerektiğine dair ilâm
- 156 B Mesken tedarik
- 157 B Veraset iddiası
- 158 B Veraset iddiası
- 159 B Vasi tayini
- 160 B Arazi, emlak ve su davası
- 161 B Adam öldürme
- 162 B Vasi tayini
- 163 B Muhalaa ve Hüsn-i imtizac
- 164 B Ramazan gecesi ve Hilali 30'a tamamlama
- 165 B Adam öldürme
- 166 B Nafaka davası ve mesken talebi
- 167 B Vasi tayini
- 168 B Alacak davası
- 169 B Veraset ilâmı
- 170 B Adam öldürme, kısas ve diyet
- 171 B İmam ataması
- 172 B Vasi tayini
- 173 B Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
- 174 B Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
- 175 B Ramazan bayramı ilâmı
- 176 B Veraset ilâmı
- 177 B Vasi tayini
- 178 B Veraset ilâmı

- 179 B Tereke'nin satışı
- 180 B Veraset ilâmı
- 181 B Anne'nin çocuktan nafaka talebi
- 182 B Veraset ilâmı
- 183 B Mehr-i müeccel ve bayin talak
- 184 B Veraset ilâmı
- 185 B Vasi tayini
- 186 B Veraset ilâmı
- 187 B Nafaka davası tayini
- 188 B Rehinli malın satımı, Emanetteki akçelerin satımı
- 189 B Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
- 190 B Veraset iddiası
- 191 B Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
- 192 B Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
- 193 B Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
- 194 B Veraset ilâmı
- 195 B Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
- 196 B Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
- 197 B Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
- 198 B Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
- 199 B Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
- 200 B Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
- 201 B Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
- 202 B Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
- 203 B Kocasının ölümünden sonra Kadının kayın pederinden bazı sahip olduğu eşyaları talep etmesi
- 204 B Dağa kaldırma ve adam kaçırma davası
- 205 B Veraset ilâmı
- 206 B 2 Eşlilik ve mesken tedariki,
- 207 B Veraset ilâmı
- 208 B Vekil tayini
- 209 B Veraset ilâmı
- 210 B Vekil tayini
- 211 B Ester ve eşya davası
- 212 B Veraset ilâmı
- 213 B Tereke'den hisse talebi
- 214 B Tereke'den hisse talebi
- 215 B 3 talak, mehr-i müsemma, mehr-i müeccel
- 216 B Kayınpeder'den nafaka talebi
- 217 B Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
- 218 B Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
- 219 B Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
- 220 B Kurban bayramı ilâmı
- 221 B Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
- 222 B Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
- 223 B Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
- 224 B Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
- 225 B Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
- 226 B Arazideki hissenin satımı
- 227 B Eytam Müdürlüğü'nden para alınması
- 228 B Eytam Müdürlüğü'nden para alınması

31. Hükâm-ı Şer' ve Memurîn-i Şer'iyye Kanun-i Muvakkiti

19 Cemaziyelahir 1331/1913 tarihinde çıkarılan *Hükâm-ı Şer' ve Memurîn-i Şer'iyye Kanun-i Muvakkiti* incelediğimiz bu sicilde bulunmaktadır. Bu kanun bir yandan şer'i mahkemelerin görev ve yetki alanını sınırlandırırken, diğer yandan da ulemâ sınıfının ülke içindeki nüfuzunu azaltmak, hiç değilse bu sınıfı kendi iktidarlarını destekleyici duruma getirmeye çalışmıştır.

Oldukça ilmî bir üslûpla hazırlanan ve sonraki teşkilât kanunlarının esbab-ı mucibe lâyhalarındaki felsefî ve yapmacık ifadelerden uzak bu lâyhada İslâm hukuk tarihinin başından beri adliye teşkilâtı üzerinde özet, ama önemli bilgiler verilmekte, Osmanlı Devleti'ndeki adlî sistem ve bu sistemdeki bozulmaların sebepleri üzerinde durulmaktadır. Daha önce çıkarılan mevzuatın hemen hepsi hâkimlerin tâyin, rütbe ve terfileriyle, mahkemelerin görev ve alanlarını düzenlemekteydi. 1913 tarihli bu kanun ilk defa şer'î hâkim ve mahkemeler hususunda oldukça etraflı bir düzenleme getirmiştir²⁵².

Hükümetçe hazırlanıp ilmiye encümenine getirilen bu kanunun lâyihası üç fasıldan ibârettir. Birinci fasıl İstanbul, ikinci fasıl taşra mahkeme ve hâkimleri, üçüncü fasıl ise taşra mahkemesi kâtipleriyle nahiye naiplerine dairdi. Bu lâyhaya göre, taşralarda mahkemelerin oluşumu, vilayetlerin hâlihazırdaki taksimatına göre düzenlenmekteydi. Bu arada İstanbul'da bazı cüz'î mahkemeler kaldırılıyor, Eyüp kadılığı da İstanbul kadılığına bağlanıyordu. Üç kassamlık birleştirilerek Muhallefât-ı Umumiye Kassamlığı teşkil edilmiş; ayrıca Anadolu Kazaskerliği Üsküdar'a nakledilerek Rumeli ve Anadolu Kazaskerliklerine davalara istinaf yoluyla bakma görevi yeniden verilmişti. Kanun bir yenilik olarak rütbe ile kaza tevcihi usulünü taşra hâkimleri bakımından kaldırıyordu. Ancak İstanbul mahkemelerinde bulunacak müşavir ve muavinler ile esasen İslâm hukukunun cevaz verdiği, ancak o zaman kadar da pek uygulanmayan müşterek hâkim

²⁵² Ekrem Buğra Ekinci, *Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri*, İstanbul 2004, s. 277.

sistemine de kısmen yaklaşmış oluyordu. Kanun, Mekteb-i Kudat'tan mezun olmayanların yargı mesleğine girişlerine biraz kısıtlama getirmekte, *ma'zulîn-i ilmiyye sandığı*nın kurulmasına kadar kadıların üçer sene süreyle tayin edilmesi esasını kabul etmekteydi²⁵³.

İlmiye encümeninde incelenen lâyiha hayli değişikliğe uğradı. Kanun altı fasıldan tertip edildi. Birinci fasıl genel hükümler, ikinci fasıl mahkemeler teşkilâtı, üçüncü fasıl kadılarına dair hükümler, dördüncü fasıl kadıların sorumluluğu, beşinci fasıl Mekteb-i Kudat ve altıncı fasıl kâtiplerle nahiye nâiplerini düzenlemektedir. Sicilde geçen kanun maddelerini konu başlıkları altında şöyle değerlendirebiliriz.

310. Şer'iyye Mahkemelerinin Bulunduğu Yerler

Her vilâyet, livâ ve kazâda bir şer'iyye mahkemesi, bunlara en az altı saat uzaklıktaki her nâhiyede bir naip bulunacaktı²⁵⁴. Saltanat merkezinde de İstanbul, Muhallefât ve Evkaf kadıları ile birinci sınıf birer livâ sayılan Galata ve Üsküdar kadıları, birinci sınıf kaza sayılan Mahmutpaşa, Davutpaşa, Eyüp, Kasımpaşa ve Yeniköy kadıları bulunacaktı²⁵⁵. Kazaskerlik makamı yerine Rumeli ve Anadolu Kazaskerlik Mahkemeleri kurulmuştu. Burada merkez mahkemelerinin verdiği hükümler temyiz yoluyla denetlenecek, gerekirse burada istinafen bırakılacaktı. Fetvâhâne ve Meclis-i Tedkikat-ı Şer'iyye kanun yolu mercileri olarak devam edecekti. Bunlar, taşra mahkemelerinden birinin verdiği hükmün temyizen bozup davanın merkezde istinafen bakılmasını uygun görürse kazaskerlik mahkemesi bu davaya bakacaktı. Gerektiğinde nakl-i dava ve merci tayini işleri de Meclis-i Tedkikat-ı Şer'iyye'ye aitti²⁵⁶. Şer'i mahkemelerin hepsinde bir baş katip ve gereği kadar zabıt kâtibi, mukayyid, muhızır ve hademe, ayrıca Kazaskerlik, İstanbul, Muhallefât, Evkaf,

²⁵³ Ekinci, a.g.e., s. 278.

²⁵⁴ R.Ş.S., 176, 5. Madde.

²⁵⁵ R.Ş.S., 176, 6. Madde.

²⁵⁶ R.Ş.S., 176, 7. Madde.

Galata ve Üsküdar mahkemelerinde ihtiyaca göre müşâvir, tereke memuru, eytâm müdürü bulunacaktı²⁵⁷.

311. Kadıların Rütbeleri

Kadıların rütbeleri de şu şekilde düzenlenmişti: 1. Kazaskerlerle bazı mümtaz eyalet kadıları, 2. İstanbul, Muhallefât ve Evkaf kadıları, 3. Harameyn-i muhteremeyn (Mekke ve Medine) ile birinci, ikinci ve üçüncü sınıf eyalet kadıları, 4. Birinci, ikinci ve üçüncü sınıf livâ kadıları, 5. Birinci, ikinci ve üçüncü sınıf kaza kadıları. Vilayet, liva ve kazaların dereceleri de işlerin sayısı ve önemi ile yerin uzaklığına göre nizamnâmeyle belirlenecekti²⁵⁸. Ayrıca fetva eminliği, Meclis-i Tedkikat-ı Şer'iyeye başkanlığı bu rütbe silsilesinin en üstünde; fetva eminliği yardımcıları, ilâmat-ı şer'iyeye müdürü ve fetvâ başmüevvidi ikinci; Meclis-i Tedkikat-ı Şer'iyeye üyeleriyle Fetvâhane'deki ilâmat-ı şer'iyeye mümeyyizleri üçüncü; Fetvâhane'deki mümeyyiz yardımcıları ile Meclis-i Tedkikat-ı Şer'iyeye mümeyyizleri dördüncü derecede hâkim sayılırlar; ayrıca müşaviri bulunan mahkemelerdeki müşavirler, müşaviri oldukları kadıların iki derece aşağısında sayılırlardı²⁵⁹. Bu rütbeler, ilmiye sınıfının seçim ve tayinlerinde etkili olmazlar, maaş ve protokol bakımından değer taşırlardı²⁶⁰.

312. Kadılarda Aranılan Nitelikler

Kadılığa tayin edilebilmek için yirmibeş yaşını doldurmuş, bir sene ve daha ağır hapis cezasıyla cezalandırılmamış, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'nin 1792 ile 1794. maddelerinde yazılı nitelikleri taşımak ve Medrese-i Kudat'tan mezun olmak şartları aranmaktadır²⁶¹.

²⁵⁷ R.Ş.S., 176, 8. Madde.

²⁵⁸ R.Ş.S., 176, 14. Madde.

²⁵⁹ R.Ş.S., 176, 15. Madde.

²⁶⁰ R.Ş.S., 176, 16. Madde.

²⁶¹ R.Ş.S., 176, 17. Madde.

Bunun yanı sıra 1290/1873 tarihli Hükâm-ı Şer' Nizamnâmesi uyarınca veya daha sonra yapılan tensikat sonucunda imtihanla hâkimler sınıfında kabul edilip ellerine tezkere verilen ya da tensik komisyonlarınca imtihan edilip bu kanunun yayınlanmasına kadar Medrese-i Kudât'ı bitirenlere emsal olarak imtihanla ehliyetini ispat etmiş olanların buldukları kadılık sınıfında görevlendirilmesi caizdi²⁶². Medrese-i Kudât'ı aliyyülâlâ dereceyle bitirenler birinci; âlâ dereceyle bitirenler ikinci; karîb-i âlâ dereceyle bitirenler üçüncü derece kadılık, vilayet ve liva merkezi mahkeme başkâtipliklerine hak kazanacaktı²⁶³. Buldukları sınıfın aşağısındaki bir görevi talep edenlerin kazandıkları hakka hâlel gelmeyecekti²⁶⁴. Fetvâhâne, Meclis-i Tedkikat-ı Şer'iyye ve saltanat merkezindeki mahkeme kalemlerine dışardan kâtip alınmak gerektiğinde Medrese-i Kûdat mezunları tercih edilecekti²⁶⁵. Birinci ve ikinci sınıf kadılar Meşihât'ın arzı üzerine; üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıftakiler ile müşavirler Encümen-i İntihab'ın seçimi ve Meşihât'ın onayı üzerine irade-i seniyye ile atanırdı. Ancak Hameyn (Mekke ve Medine) kadılarının tâyini için eskiden olduğu gibi fermân-ı âli gerekirdi²⁶⁶.

313. Kadıların Azledilememesi

Kadılar, hukukî görevlerinde bir kötülükleri ortaya çıkmadıkça, adlî ve mülkî görevlerinde sorumluluk doğurucu bir tasarrufta bulunmadıkça azledilemeyecekleri gibi görevleri de değiştirilemezdi. Ancak istifa edebilirler; ayrıca karşılıklı rıza üzerine aynı sınıftan bir başka hâkimle görevlerini becayiş edebilirlerdi²⁶⁷. Hameyn kadıları ve müşavirleri ise eskiden olduğu gibi geçici süreyle tayin edilirdi²⁶⁸. Eski mevzuata göre

²⁶² R.Ş.S., 176, Fıkra-i Muvakkata.

²⁶³ R.Ş.S., 176, 18. Madde.

²⁶⁴ R.Ş.S., 176, 19. Madde.

²⁶⁵ R.Ş.S., 176, 20. Madde.

²⁶⁶ R.Ş.S., 176, 21. Madde.

²⁶⁷ R.Ş.S., 176, 23. Madde.

²⁶⁸ R.Ş.S., 176, 24. Madde.

geçici süreyle tayin edilen naipler görev sürelerinin sonu yaklaşmış ve yerlerine de kimse tayin edilmemiş ise kadı ünvanıyla görevlerine devam ederlerdi²⁶⁹. Sıcak beldelerde üç sene iyi bir şekilde görev yapanlar isterlerse kendi sınıflarından boş bir yere tercihen tayin edilirdi²⁷⁰. Bir kaza görevi boşaldığında kıdem, liyakat ve eski hizmetleri göz önüne alınarak öncelikle mâzul hâkimlerden, sonra mezuniyet tarih ve derecesine göre Medrese-i Kûdat mezunlarından uygun olanları tayin edilirdi²⁷¹. Kendilerine teklif olunan görevi kabulden kaçınanlar hakkında mâzul işlemi yapılırdı²⁷². Bir kadılık boşaldığında yerine yenisi tâyin edilene kadar yargı işlerinin sekteye uğramaması için belde müftüsü ve uygun bir başkasına Meşihat tarafından yargı yetkisi verilebilirdi. Ancak bu durumda bu kişinin o belde idare meclisinden onaylı tatbik mührünü Meşihat'a göndermesi gerekirdi; yoksa vekâlet maaşı alamazdı²⁷³.

314. Kadıların Terfii

Hâkimler görevlerini iyi yapmaları durumunda üç senede bir üst sınıfa eğer boş yer varsa terfi ederler²⁷⁴. Hâkimlik derecelerinin başlangıcı olarak, Medrese-i Kûdat'ı bitirenlerde mesleğe kabul edildikleri, buradan mezun olmayanlarda ise burada okutulan derslerin hepsinden imtihana girip başarılı oldukları tarihe itibar edilirdi²⁷⁵.

315. Kadıların Sorumluluğu

Kadıların şer'i görevleriyle ilgili gerektiğinde soruşturma yaptırma yetkisi Meşihat'a aitti. Kadılara ait evrak Encümen-i İntihab'da incelenir; Meclis-i Tedkikat-ı Şer'iyye'nin

²⁶⁹ R.Ş.S., 176, Fıkra-i Muvakkata.

²⁷⁰ R.Ş.S., 176, 25. Madde.

²⁷¹ R.Ş.S., 176, 26. Madde.

²⁷² R.Ş.S., 176, 27. Madde.

²⁷³ R.Ş.S., 176, 28. Madde.

²⁷⁴ R.Ş.S., 176, 29. Madde.

²⁷⁵ R.Ş.S., 176, Madde-i Muvakkata.

de görüşü alınarak kadının yargılanmasına gerek görülürse durum mazbatayla Meşihat'a bildirilir ve irade-i seniyye ile yargılanmasına izin çıkardı²⁷⁶. Bu durumda o kadı derhal görevden azledilerek yerine başkası tayin olunurdu. Yargılama sonucunda beraat ederse tekrar aynı derece ve sınıftan bir göreve verilirdi²⁷⁷. Kadıların şahsî suçları veya adlî görevleriyle ilgili olarak yargılanmaları gerektiğinde, bidayet ve istinaf mahkemeleri başkanları haklarında geçerli olan kural gereğince üst nizamiye mahkemesinde yargılanırdı. Ancak Adliye Nezareti kadının adlî göreviyle ilgili olarak yargılanmasına izin verdiğinde gerekçesini ve ayrıca daha sonra yargılama sonucunda kararı Meşihat'a bildirir, böyle yargılamaya alınan kadıya işten el çektirilirdi²⁷⁸. Kadıların, korumaları gereken yüce sıfatlara aykırı hareket ettikleri veya görevlerini sebepsiz yere geciktirdikleri sabit olursa kendilerine tenbih, tevbih, terakkiden muvakkaten ya da müebbeden men', azliyle beraber iki seneye kadar yargı görevinden men' gibi cezalar Encümen-i İntihab tarafından belirlenir ve Meşihat'in işaretiyle yerine getirilirdi²⁷⁹. Bu cezaların sırayla uygulanmasına rağmen kadının durumunda bir değişiklik olmasa Encümen-i İntihab kararı ve irade-i seniyye ile görevden alınır ve artık kendisine kadılık verilmezdi²⁸⁰. Şer'iyye mahkemelerinin kanun yolu mercii olan Fetvâhâne ve Meclis-i Tedkikat-ı Şer'iyye, bir kadının vermiş olduğu yargı kararlarının onda ikisini bozarsa bir sene, onda dördünü bozarsa iki sene, yarısını bozarsa o kadı üç sene terakkiden mahrum kalır; onda altısını bozarsa görevden azledilerek kendisine iki sene görev verilmez; onda altısından çoğunu bozarsa artık kadılık mesleğinden çıkarılırdı²⁸¹. Bu disiplin cezalarına esas olmak üzere her mahkemede mart ayı başında geçen senenin işlerine ait bir cetvel hazırlanarak bunda bu sene zarfında meydana gelen davalar ile hükme bağlananlar belirtilerek Meşihat'a

²⁷⁶ R.Ş.S., 176, 30. Madde.

²⁷⁷ R.Ş.S., 176, 31. Madde.

²⁷⁸ R.Ş.S., 176, 32. Madde.

²⁷⁹ R.Ş.S., 176, 33. Madde.

²⁸⁰ R.Ş.S., 176, 34. Madde.

²⁸¹ R.Ş.S., 176, 35. Madde.

gönderilirdi. Fetvâhâne ve Meclis-i Tedkikat-i Şer'iyeye de her sene onayladığı veya bozduğu hükümleri ve bunları veren kadıların isimlerini bir cetvel halinde Encümen-i İntihab'a verirdi²⁸².

316. Kadıların Yardımcıları

3160. Müftüler

Meclis-i idarenin tabî üyelerindendi. Gerek kadılardan kendilerine havale olunan şer'i meselelere ve gerekse halkın kendilerine yönelttiği şer'i sorulara gereken cevapları verir; o beldenin ulemâsına başkanlık ederek medreselerin mahsus nizamnamelerine uygun olarak müderrislerin en iyi şekilde memuriyet ve görev icrâlarına nezaret ederdi²⁸³. Müftülük makamı münhal bulunan bir beldenin bilfiil tedsrisle uğraşan müderrisleri, büyük camilerin imam ve hatipleri ve meclis-i idare ve belediye meclisinin seçilmiş Müslüman üyeleri meclis-i idareye çağrılarak halkın itimad ettiği ve sorulacak sorulara fetvâ vermeye kâdir ulemâdan üç kişiyi kapalı oyla seçer; durum vilayetçe görüş eklenmek suretiyle ve mazbatayla beraber seçilenlerin öz geçmişleri Meşihat'a bildirilir²⁸⁴. Encümen-i İntihab adayların durumunu inceleyerek hangisinin bu işe elverişli olduğunu Meşihat'a arzeder; Meşihat da bunlardan birini menşur hazırlayarak müftülüğe tayin ederdi. Seçilenlerin bu işe elverişli olmadığı ortaya çıkarsa yeniden seçim yapılırdı²⁸⁵. Söz konusu beldede bu işe elverişli kimse yoksa durum dert vekâletince gazetelerde ilân edilir; talipler arasında imtihan yapılarak en uygunu müftülüğe getirilirdi²⁸⁶.

²⁸² R.Ş.S., 176, 36. Madde.

²⁸³ R.Ş.S., 176, 37. Madde.

²⁸⁴ R.Ş.S., 176, 38. Madde.

²⁸⁵ R.Ş.S., 176, 39. Madde.

²⁸⁶ R.Ş.S., 176, 40. Madde.

3161. Mahkeme Kâtipleri

İdare-i Vilâyât Kanunu uyarınca, bağlı buldukları kadılar tarafından fıkıh, feraiz, sakk-ı şer'i ve hüsn-i hatt bakımından imtihan edilerek başarılı olanlardan seçilir ve münhal olan bu görevlere valilikçe tayin edilirlerdi. Müftü müsevvidleri de aynı şekilde müftü tarafından seçilir ve valilikçe tayin edilirdi²⁸⁷. Mahkemelerdeki muhızır ve hademelerin tayini de kadılara aitti²⁸⁸.

3162. Nahiye Naipleri

Bunlar bağlı buldukları vilayet, livâ veya kaza kadısının vekili konumundaydılar. Bunların seçimleri, tayinleri, görev ve yetkileri özel talimatla belirlenmektedir²⁸⁹.

3163. Encümen-i İntihab

Meşihat müsteşarının başkanlığında toplanan ve İlâmat-ı Şer'iyye, Medresetü'l Kûdat, tahrirat, memurin ve sicil müdürleriyle Meşihat'ın seçeceği başkanlardan oluşan ve kararları istişarî olan bir kurumdur²⁹⁰. Gerekli görüldükçe toplanır; Meşihat başkan ve ileri gelenleri dışında bütün şer'iyye ve ilmiye görevlilerinin seçim, tayin, terfi, becayış, azl ve gerekirse haklarında yargılama yapılması ve ceza uygulamasına dair hususlarla, memurların sicillerine işlenmesi gereken durumları inceleyip gereğini mazbatayla Meşihat'a bildirmekle görevliydi²⁹¹.

12 Rebülevvel 1332/1914 tarihli kanun-i muvakkat ile Rumeli ve Anadolu Kazaskerlik mahkemeleri tek mahkeme halinde birleştirilmiştir²⁹².

²⁸⁷ R.Ş.S., 176, 43. Madde.

²⁸⁸ R.Ş.S., 176, 44. Madde.

²⁸⁹ R.Ş.S., 176, 45. Madde.

²⁹⁰ R.Ş.S., 176, 46. Madde.

²⁹¹ R.Ş.S., 176, 47. Madde.

²⁹² R.Ş.S., 176, 48. Madde.

Şeyhülislâm, şer'iyeye mahkemeleri ile ilmiye meclis ve şubeleriyle ilgili mevzuatı hazırlamak; ayrıca Meclis-i Tedkikat-i Şer'iyeye, şer'iyeye mahkemeleri ve ilmiye meclislerinden Meşihat'a gönderilecek meseleleri tayin ve tespit, medreseler ve emvâl-i eytâm hakkındaki meseleleri tetkik etmekle görevliydi²⁹³.

Bütün bu ifadelerden anlaşıldığına göre, bu kanunlar Osmanlı Devleti'ndeki adlî sistem üzerinde köklü değişiklikler meydana getirmiştir. İslam hukuk tarihinin başından beri adliye teşkilatı üzerinde önemli bilgiler ortaya koymuştur.

3. SONUÇ

İncelediğimi 1509 no'lu Rize Şer'iyye Sicili, 20. yüzyıl başında Rize'nin sosyal, ekonomik ve kültürel durumu hakkında çok kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir. Defterde sosyolojik ve hukukî meselelerin öne çıktığı, buna mukabil ekonomik, siyasî ve kültürel yapıya dair bilgilerin daha az olduğu da ayrıca ifade edilmektedir. Sosyal yaşam ve hukukla ilgili davalar bize kazanın ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin döneme ait bu yönleri hakkında bilgi edinme fırsatı vermektedir. Çalışmamızda ulaştığımız bazı sonuçları burada özetlemenin yararlı olacağına inanıyoruz.

Öncelikle davaların işleyişinde takip edilen metot ve davaların çok kısa sürede sonuçlanması dikkati çeken önemli bir özelliktir.

Mahkemelerde davalı ve davacının ırkî kökenini ön plana çıkaran kayda değer hiçbir unsur görülmemekle birlikte dini kökenlerin de davanın işleyişinde olumlu ya da olumsuz bir etkisi bulunmamaktadır. Toplum, Müslüman olanlar (Müslim) ve Müslüman olmayanlar (Gayrimüslim) olarak ifade edilmiştir. Devlet halkına karşı din ve milliyet farkına dayalı bir muamele sergilememiş "Osmanlı teb'ası" kavramını öncelikle kullanmıştır.

²⁹³ R.Ş.S., 176, 49. Madde.

Müslim ve gayrimüslim halkın birbirleriyle olan ilişkilerini detaylı bir biçimde ortaya koyacak hükümlerin yeterli olmaması ayrı dinlere mensup insanların birbirleriyle olan münasebetlerini sicil kayıtlarına bakarak elde etme imkânımızı az da olsa ortadan kaldırmıştır. Çünkü Müslim ve gayrimüslim halkın mahkemelere intikal eden olayları büyük çoğunlukla ferdî mahiyettedir. Yalnızca borç ve alacak meseleleri mahkemeye intikal etmiş ve bu durumda mahkeme tamamen adaleti esas alan bir anlayışla davranmış ve gerektiğinde gayrimüslim lehine gerektiğinde de Müslim lehine karar verebilmiştir.

Her toplumun aile yapısında, insanlığın sosyal yaşamı ve aile yapısı için faydalanılabilecek değerler ve normlar vardır. Her toplumun kendine özgü sosyo-ekonomik ve kültürel kalıpları vardır ve bunlar aile kurumunu etkilemektedir. hicrî 1330-32 yılları arasını kapsayan ve birincil yazılı tarih kaynağı olan Rize şer'iyeye sicilleri vasıtasıyla yaptığımız doğrudan ve dolaylı incelemelerimize göre Rize ailesi, üyelerinin sosyalleşmesi, topluma kazandırılması, kültürel ve dinî değerlerin yaşanılması, yeni nesle aktarılması ve de toplumun devamının sağlanması gibi önemli rolleri hem tabii hem de dinî bir kurum olarak toplumsal yapıda işlevini yerine getirmiştir.

Ailenin oluşum sürecinde nikâh müessesesi, ister erkek ister kadın olsun her iki tarafa da belirli statüler ve haklar kazandırmış ve bunlara paralel olarak belirli roller ve sorumluluklar yüklemiştir. Söz konusu dönemde, Rize ailesinde koca, ailede mutlak bir otoriteye sahip olmayıp, ailedeki üstünlüğü, aile işleyişini düzenleme, yönetme ve ihtiyaçlarını karşılama şeklindedir. Koca, ailedeki statüsü ve yetkileri dışında dilediği gibi hareket etmeye yöneldiğinde, karısı ve çocukları tarafından uyarılmış veya dava edilmiştir.

İlgili dönemde Rize ailesinde kadınlar, ekonomik bakımdan şahsî mülk edinebilmişler ve bu varlıklarını kendi hür iradelerine göre tasarruf edebilmişlerdir. Nikâhla birlikte almaya hak kazanılan mehirler, kocanın veya babanın değil; bizzat kadınların özel mülkiyeti ve tasarrufunda olmuştur. Rize ailesinde kadınların bu sosyo-ekonomik statüsü; onların ev içi yaşamdan ev dışı yaşama katılmalarına fırsat tanımıştır. Kadınlar, İslâm'ın sosyal yaşamla alâkalı değerlerini dikkate alarak üretime katkıda bulunmuşlardır. Sahip oldukları servetleri ile borç para vererek veya ortak olarak ticarî işleri yürütmüşlerdir.

Bu gözlemlere bakılarak, kadınların bugünkü manada kamusal alanda yer aldıkları gibi bir anlayış ve değerlendirme yanlış olabilir. Burada önemli olan sanayi toplumu olmayan ve İslâmî değerlerin sosyal yaşamda ağırlığını hissettirdiği XX. Yüzyılın başındaki

Osmanlı toplumu ve ailesinde kadınların eve hapsedilmedikleri; aksine toplumsal yaşama katılabilmiş olmalarıdır.

Osmanlı ailesinin Anadolu görünümünden bir kesiti temsil eden Rize ailesinde XX. Yüzyılın başında çok eşlilik sanıldığı gibi aksine yaygın değildir. Birden fazla kadınla evlilik oranı sayıca çok azdır. İslâm Dini'nde çok eşle evliliğe izin verilmesine rağmen toplumda dini bilgileri ve yönlendiricilikleriyle kabul gören din adamlarının bu tip evlilik yapanlar arasında yer almadıklarını görüyoruz. Daha çok, yönetici statüsündeki kimselerin veya ekonomik durumları iyi olanların bu tip evliliği tercih edişine rastlıyoruz.

Toplumda işlevini yerine getiren aile, ailenin en temel üyelerinden anne veya babadan birinin ölümü sonucu parçalanma ile karşı karşıya kalabilmektedir. Bu durumda, Rize ailesinin çocukları, söz konusu tarihi periyotta nafaka, mehir, vasilik, hacr ve terbiye, eytam sandığı gibi aileyi koruyucu müesseselerle, fiziksel ve ekonomik açıdan himaye edilmişler ve topluma yeniden kazandırılmışlardır. Aileler kadının iradesi dışında çözülmüşse, hem kadın hem de çocukları aynı koruyucu müesseselerle ve mehr-i müeccel kurumuyla belirli bir süre barınma, yiyecek-içecek gibi konularda kocanın zorunlu olarak sorumlu tutulduğu koruma altına alınmışlardır. Böylece çözülmüş/dağılmış aileler, herhangi bir sıkıntı ve endişe hissetmeksizin topluma yeniden uyum sağlayabilmişlerdir.

Kazanın ekonomik yapısını aydınlatmada yeterli miktarda hüküm bulunmaması bu konudaki bilgilerimizi sınırlandırmakla beraber azda olsa Rize'deki ticarî faaliyetlerin siciller ışığında ele alındığı bu çalışmanın sonunda şu sonuçlar elde edilmiştir: Öncelikle XX. yüzyılın başında Lazistan Sancağına bağlı Rize kazasında ekonomik hayat pek de üst seviyede değildir. Halk geçimini sağlamak için bulunduğu yerde tarım, hayvancılık, balıkçılık gibi çeşitli mesleklerle geçimlerini sağlamışlardır. Şehrin arazisi tarıma elverişli olmadığından geçimlerini Rize'de temin edemeyen halk, çözümü ya şehir dışına çıkmakta ya da farklı ülkelere gitmekte aramıştır.

İlgili dönemde Rize'deki ticaret hayatı ile ilgili olarak kullanılan paranın değerine gelince, XX. yüzyılın başında Osmanlı'nın kullandığı akçenin tedavülden kalkmasına rağmen Rize'de hâla kullanıldığı ve son dönemini yaşadığı görülmüştür. Borç ve alacaklarla ilgili kayıtların bütününe bakıldığında bir kadın başka bir erkeğe borç verebildiği gibi farklı dine mensup kişiler arasında da borç alış-verişi olmuştur.

Sicilde geçen vakıflara gelince, bu vakıflarda vakfedilen paralar genelde belirli kârla ve sağlam kefillerle ihtiyaç sahiplerine kredi imkânı sağlamıştır. Sağlığın, eğitimin ve refahın

başılarla karşılandığı bir toplumda, para vakıfları toplum düzeninin ayakta kalmasında çok önemli bir etken olmuştur.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

a. Arşiv Kaynakları

- 1509 NO'LU RİZE ŞER'İYYE SİCİLİ : Ankara Milli Kütüphane.
- BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ : Dahiliye İdare (BOA,DH,İD) 97/25; 94/-2, 39 ;105/-2, 41 numaralı kayıtlar.
- _____ : Dahiliye-Muhaberât ve Tensikat Müdüriyeti (DH.EUM.MTK.) 4, 42 ; 6, 8 numaralı kayıtlar.
- _____ : İrade Meclis-i Vâlâ (İ. MVL.), 272/10521.
- BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ : 2510.3386.0, 4832/310, 10.0.61, 99; 2512.3394..0, 4920, 310.10.0.61, 137 numaralı kayıtlar.

b. Kitaplar

- AK, Orhan Naci : Rize Tarihi, Rize Halk Eğitim Merkezi, Rize 2000.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet : Şer'iyye Sicilleri, Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1988.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet-CİN, Halil : Türk Hukuk Tarihi, I, Sayram Yayınları, Konya 1989.
- ALBAYRAK, Haşim : Tarih Boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus, Babıali Kitaplığı, İstanbul 2003.
- ALBAYRAK, Hüseyin : Trabzon Kültür Tarihine Bir Bakış, Kuzey Gazetecilik Matbaacılık, Trabzon 1989.
- ATAR, Fahrettin : İslâm Adliye Teşkilatı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- AYDIN, M. Akif : İslâm-Osmanlı Aile Hukuku, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1985.
- _____ : Türk Hukuk Tarihi, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1995.

- BAYINDIR, Abdülaziz : İslâm Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması), İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul 1986.
- BİJİŞKYAN, P.Minas : Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası Pontus Tarihi, Çev. ve Nşr. Hrand D. Andreasyan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1998.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi : Hukuk-u İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, Bilmen Yayınları, İstanbul 1985.
- BOSTAN, M. Hanefi : XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat, TTK, Ankara 2002.
- CEMİL, Arif : I. Dünya Savaşı'nda Teşkilat-ı Mahsusa, Arba Yayınları, İstanbul 1997.
- CİN, Halil : Eski Hukukumuzda Boşanma, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Konya 1988.
- _____ : İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Konya 1988.
- CUINET, Vital : La Turquie d'Asie, Paris 1892.
- ÇAY, A. Haluk : Her Yönüyle Kürt Dosyası, Turan Kültür Vakfı, Ankara 1973.
- ÇELİK, Ahmet : Tarihi-Sosyal-Kültürel ve Coğrafi Yönleriyle Akkuş, Küçükler Kitabevi, İstanbul 2002.
- ÇİÇEK, Kemal : "Şer'iyeye Sicillerine Göre Trabzon'da Müslim-Gayrimüslim İlişkileri", Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon 1999.
- DEVELLİOĞLU, Ferit : Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara 2005.
- DÖNDÜREN, Hamdi : İslâm Hukukuna Göre Günümüzde Vakıf Meseleleri, Erkam Yayınları, İstanbul 1998.
- DÖNMEZER, Sulhi : Sosyoloji, Beta Yayınları, İstanbul 1990.

- DÜZDAĞ, M. Ertuğrul : Şeyhu'l İslâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983.
- EKİNCİ, Ekrem Buğra : Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2004.
- ERYILMAZ, Bilal : Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi, Risale Yayınları, İstanbul 1990.
- GOLOĞLU, Mahmut : Anadolu'nun Milli Devleti Pontus, Goloğlu Yayınları, Ankara 1973.
- _____ : Trabzon Tarihi, Goloğlu Yayınları, Ankara 1975.
- GÜNAY, Turgut : Rize İli Ağızları, Milli Folklor Araştırma Dairesi, Ankara 1978.
- HEREDOT : Heredot Tarihi, Çev. Perihan Kuturman, Hürriyet Yay, İstanbul 1973.
- KARA, İsmail : İlk Rize Müftüsü Mehmet Hulusi Efendi Rize Hadisesi Hac Hatıraları, Dergâh Yayınları, İstanbul 2004.
- KARPUZ, Haşim : Rize, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- KIRZIOĞLU, Fahrettin : Kars Tarihi, Işıl Matbaası, İstanbul 1953.
- _____ : Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar, TTK, Ankara 1992.
- KOMİSYON : Bombardıman, İşgal ve Kurtuluş Tarihleri 1911-1922, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1977.
- _____ : Yeni Türk Ansiklopedisi, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1985.
- _____ : Devleti Aliye-i Osmaniye Umumi Salnamesi, İstanbul 1328
- _____ : Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Çağ Yayınları, İstanbul 1992.
- _____ : Fetâvâyi Hindiyye Ansiklopedik İslâm Fıkhı, çev. Mustafa Efe, Ankara 1986.
- KONUĞU, Enver : Ardahan Tarihi, Ardahan Valiliği, Ankara 1999.

- KURT, Abdurrahman : Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1998.
- MA'LUF, Luis : el-Müncid fi'l Luğa, Beyrut 1986.
- MERĞİNANİ, Ebu'l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebî Bekr : el-Hidaye şerhu bidayetü'l-mübtedî, Eda Neşriyat, İstanbul 1991.
- MÜMTAZ, Hüseyin : Karadeniz'in Kitabı, Yeni BatıTrakya Dergisi Yayınları, İstanbul 2000.
- ONGAN, Halit : Ankara'nın I Numaralı Şer'iyye Sicili, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1958.
- ORTAYLI, İlber : Osmanlı Toplumunda Aile, Pan Yayıncılık, İstanbul 2006.
- ÖZDER, M. Adil-AYDIN, Abdullah : Artvin İli, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara 1984.
- ÖZEL, Sabahattin : Milli Mücadele'de Trabzon, TTK, Ankara 1991.
- ÖZTÜRK, Nazif : Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1995.
- PAKALIN, Mehmet : Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-III, MEB, İstanbul 1983
- SARAÇOĞLU, Hüseyin : Doğu Anadolu, MEB, İstanbul 1956.
- SARIKAYA, Makbule : Milli Mücadele Döneminde Rize, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2004.
- SEVİM, Ali : Anadolu'nun Fethi, TTK, Ankara 1993.
- STRABON : Coğrafya, Çev. Adnan Pekman, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1997.
- ŞEVKET, Şakir : Trabzon Tarihi, Umran Matbaası, İstanbul H. 1294.
- TANSEL, Selahattin : Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti, TTK, Ankara 1985.
- TAYMAZ, A. : Yeşil Rize ve İli, Ankara 1950.

- TELLİOĞLU, İbrahim : Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz’de Türkler, Serander yayınları, Trabzon 2004.
- TOPALOĞLU, İhsan : Rus İşgalinde Rize, Karadeniz Yazarlar Birliği, Trabzon 1997.
- TOROS, Hüsametdin : Türkiye Rehberi (Sanayi-Tarım-Ticaret-Turizm-İller), İstanbul 1971.
- TURAN, Osman : Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarih, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993.
- UMAR, Bilge : Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi I, İlke yayınları, Ankara 1991.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı : Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal, TTK, Ankara 1986.
- _____ : Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı, TTK, Ankara 1984.
- YOLALICI, M. Emin : XIX. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağı’nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı, TTK, Ankara 1998.
- YURT ANSİKLOPEDİSİ : RİZE, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1983.
- YÜKSEL, Ayhan : Trabzon Vilayetinde Yer Adlarını ve İdarî Yapıyı Değiştirme Girişimleri, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005.
- ZEHİROĞLU, Ahmet Mican : Antik Çağlarda Doğu Karadeniz, Çiviyazıları, İstanbul 2000.
- ZUHAYLİ, Vehbe : İslâm Fıkhı Ansiklopedisi, Feza Yayıncılık, İstanbul 1994.
- c. Makaleler**
- ATAR, Fahrettin : “Kadı”, DİA, XXIV, İstanbul 2001.
- AYDIN, M. Akif : “Eyüp Şer’iyye Sicillerinden 184, 185, ve 188 No’lu Defterlerin Hukuki Tahlili”, Eyüp’te Sosyal Yaşam, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998.
- _____ : “Mehir”, DİA, XXVIII, Ankara 2003.

- BALTACI, Cahit : “Şer’iyye Sicillerinin Tarihsel ve Kültürel Önemi”, Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu, İstanbul 1985.
- BARKAN, Ömer Lütfi “Edirne Askerî Kassâmına Ait Tereke Defterleri”, Belgeler, 3/5, TTK, Ankara 1968.
- BOSTAN, M. Hanefi :“Anadolu’da Çepni İsyancıları”, Türkler Ansiklopedisi, Ankara 2002.
- BRENDEMOEN, Bernt : “Some Remarks on the Copula in a Micro-Dialect on the Eastn Black Sea Coast”, Türk Dili, XXXII/1-2, 1966.
- BRYER, Anthony–Winfield, David : The Byzantine Monuments and Tapography of the Pontos I, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington 1985.
- ÇİFTÇİ, Cafer : “Osmanlı Döneminde Bursa’da Eytam Keseleri”, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Bursa 2003.
- DEMİREL, Ömer-GÜRBÜZ, Adnan-TAŞ, Muhiddin : “Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992.
- ERTEN, Hayri : Konya Şer’iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Y.Y. İlk yarısı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- GÖKALP, Ziya : “Aile Ahlakı”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992.
- İLGÜREL Mücteba : “Eşkıya”, DİA, XI, İstanbul 1995.
- _____ : “Şer’iyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru” , İÜEFTD, İstanbul 1975.
- _____ : “XVIII. Yüzyıl Balıkesir Şer’iyye Sicillerine Göre Subaşılık Müessesesi”, VIII. Türk Tarih Kongresi, II, Ankara 1976.

- İNALCIK, Halil : “Eyüp Sultan Tarihi Ön Araştırma Projesi”, 18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp’te Sosyal Yaşam, Edt. Tülay Artan, Türk Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.
- _____ : “Mahkeme”, İA, VII, İstanbul 2003.
- İNAN, Kenan : “Trabzon Şer’iyye Sicillerine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Borç-Alacak İlişkileri”, İslâmiyât, Ankara 1999.
- KARAMAN, Hayrettin : “İslâm’ın Getirdiği Aile Anlayışı”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992.
- KIRZIOĞLU, Fahrettin : Milli Tarihimizde Rize Bölgesi, Rize 1986.
- KOCACIK, Faruk : “Balkanlar’dan Anadolu’ya Yönelik Göçler (1870-1890)”, Osmanlı Araştırmaları, I, 1980.
- MERİÇ, Ümit : “Türkiye’de Kadın ve Sosyo-Ekonomik Analizi”, İÜEF Sosyoloji Dergisi, İstanbul 1997.
- NAŞİD, Haşim-Mustafa Sabri : “Aile Hayatı, Tesettür Meselesi, Kadın Hukuku”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, III, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992.
- ORTAYLI, İlber : “Osmanlı Toplumunda Ailenin Yeri”, Türk Aile Ansiklopedisi, I, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- ÖZDEMİR, Rıfat : “Tokat’ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)”, Aile Yazıları / Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi ve Süreç, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- ÖZEL, Ahmet : “Gayri Müslim”, DİA, XIII, Ankara 2003.
- ÖZSAİT, Mehmet : “İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi”, Trabzon Sempozyumu Bildirileri, Trabzon 1998.
- ÖZTÜRK, Nazif : “Toplum-Devlet İlişkilerinde Vakıfların Yeri”, 2. Vakıf Haftası 3-9 Aralık 1984, Ankara 1984.

- SAFİ, Muhammet : “Osmanlı Döneminde Çayeli'ndeki Bakır ve Çinko Madenleri” Vakıf Rize, İstanbul 2006.
- SAMİ, Şemseddin : “Kadınlar”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, III, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992.
- SARINAY, Yusuf : “Pontus Meselesi ve Yunanistan Politikası”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XI/31, Ankara 1995.
- SAVAŞ, Saim : “Fetva ve Şer’iyye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması” Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992.
- TARHAN, Taner : “Eski Çağda Kimmer Problemi”, Türk Tarih Kongresi VIII, TTK, Ankara 1979.
- YÜKSEL, Ayhan : “Trabzon Vilâyetinde Yer Adlarını ve İdari Yapıyı Değiştirme Teşebbüsleri”, Trabzon Tarihi Sempozyumu, Trabzon 1999.

ÖZGEÇMİŞ

Ümit ERKAN, 30.10.1981 tarihinde Rize’de doğdu. İlk (1993), orta (1996) ve lise (1999) tahsilini İstanbul’da tamamladı. 2003 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Rize İlahiyat Fakültesini bitirdi. 2005 yılında aynı fakülteye İslam Tarihi ve Sanatları Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak atandı. Arapça ve İngilizce bilmektedir.